JUL PAA BORNHOLM

JUL PAA BORNHOLM
1949

Colbergs Boghandel — Edm. Andersen, Rønne

OMSLAG
EFTER AKVAREL AF
CARSTEN LEVINSEN:
RØNNE KIRKE

*

REDAKTION:
TH. LIND

TRYK:
COLBERGS EFTF. BOGTRYKKERI
RØNNE

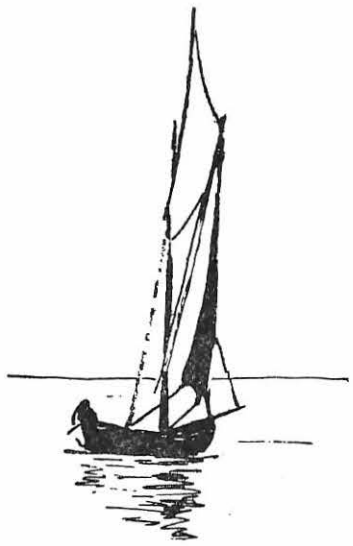

AFTENSEJLADS

En blågrå halvnat ind fra østen oser,
ind over søens blankt anløbne stål.
Men over klipperne er himlen bål
og blod og altfor fuldt udsprungne roser,
og skyerne der flokker sig i vest
er flængede som blade spredt i blæst.

Langs med det aftentyste land vi farer,
hvor alt er ro. Og kun en dønnings plump
mod skærene, og motorstøjens dump
som kysterne med ekkolyd besvarer.
Foran os ligger søen hvid og jævn
med slør af perler slynget om vor stævn.

Et solfaldsstrejf de høje tinder blotter.
Men langsomt lukker sig den dunkle strand,
og under alle skrænters solskinsrand
står skygger som olivengrønne grotter
og ruger om hver klippe tung og tavs,
mens landets skygge søger langt til havs.

Omkring den sidste pynt — og bugten breder
sin favn imod os, solnedgangens port
står vidt på gab og ødsler rigt og stort
med alle farvers lyse herligheder.
Nu sejler vi ad solnedgangen til
i ildfontænens blanke farvespil.

Snart er dens glød i østens skygger dukket,
men før den falder, har jeg i mit sind
brændt solnedgangens vilde farver ind.
Jeg ved, når bålets sidste gnist er slukket,
at denne kyst af ild og guld og blod
vil mine drømme altid styre mod.

Om bålet blegner en af somrens nætter.
En guldrand trækkes om de mørke skær,
den breder sig om kysten, her og der
blot strøet med en rad af sorte pletter
som stænk af sod i solnedgangens guld:
en skrække med sit sammenstjålne kuld.

Christian Stub-Jørgensen.

Holger Drachmann på Bornholm

Af Christian Stub-Jørgensen

Blandt de digtere, der kom udefra og modtog bornholmske indtryk, som fik betydning for deres digtning, har Drachmann vundet et særligt ry på Bornholm. Man husker endnu, at Drachmann hørte os mere til end de tilfældige fremmede, der kom her og skrev; man regner ham næsten for en halvbornholmsk digter, om ikke søn af huset, så dog besvogret med os. Kapitlet Drachmann må ikke savnes i Bornholms litteraturhistorie.

Men ser man så nøjere til i hans digtning fra de år, han havde nær tilknytning til Bornholm — og det er hovedsagelig i hans tre første bøger, indtrykkene har nedfældet sig — så forbavses man snarest over, i hvor ringe grad disse indtryk har affødt varig og betydningsfuld digtning. Drachmann sprang ind i dansk litteratur på et tidspunkt, der satte skel i vor åndshistorie; han blev en exponent for det frembrydende frisind, og at han straks blev betragtet som det store navn, viser, at de folk, som slog ham op i hans gærende og famlende ungdom, bedømte hans evner rigtigt — så meget mere beundringsværdigt, som når man nu læser disse førstebøger, forekommer geniet en at være godt skjult blandt masser af usikre og uselvstændige forsøg. Den Drachmann, hvis vers toner af naturens sødme og mystik, af hjærtets lyst og tungsind, af livsberuselsens store jubel, er endnu ikke blevet til. Og den digter, der besang havets vælde over Skagens revler og de lyse nætters vemod ved de nordsjællandske søer — han har aldrig besunget Bornholm på tilsvarende vis.

Hvis hans forbindelse med Bornholm indskrænkede sig til, hvad han giver udtryk for i sin digtning, var der neppe særlig grund til at dvæle derved. Men hans *personlige* tilknytning rækker videre og har større interesse. I de senere år har Drachmann-forskningen bragt en del interessant stof for dagen. Hans breve til hjemmet er udgivet af hans søster, og professor Paul V. Rubow har i sin Drachmann-biografi fremdraget interessante dokumenter.

Endnu er der en hel del uudforsket, måske især hvad der vedrører problemet Drachmann som maler. Som bekendt var det maler, han oprindelig ville være, og det var som maler, han kom til Bornholm. Hans Bornholms-periode omfatter netop de år, da han blev klar over, at det var som skribent og ikke som maler, han skulle gøre sin store indsats. Hvad han ydede i billedkunsten blev, selv om han til de sidste år nu og da vendte tilbage til den, aldrig så betydeligt, at det vil kunne sikre ham nogen særlig fremtrædende plads i dansk kunsthistorie. Dog er hans personlighed jo så betydende, at det vel var værd at efterspore hans indsats som maler og hans billeders senere skæbne.

I disse brydningsår var det tillige, at han knyttede sin skæbne til en ung bornholmerinde. Det blev ganske vist et bånd, der snart brast, men »barnebruden« efterlod sit billede så dybt i hans sind, at lige til det sidste var minderne om hende en stærk og levende kilde for hans inspiration.

Det var i 1866, året efter at Drachmann var blevet student, at han for første gang gæstede Bornholm. Han fulgtes derover med den senere som medicinalhistoriker kendte Julius Petersen, der nylig var blevet medicinsk kandidat; han var seks år ældre end Drachmann, som kan have kendt ham fra sin første tid i Metropolitanskolen. Iøvrigt var Julius Petersen gennem hele sit liv en god ven af familien Drachmann. Han var født bornholmer, søn af urmager og folketingsmand Findanus Petersen, hvem også stærke venskabsbånd bandt til den drachmannske kres, ikke mindst til Drachmanns fætter, politikeren Viggo Hørup.

Denne rejse var faktisk kun et kort sommerferiebesøg, fra sidst i juli til sidst i august. Men Drachmann var ung og modtagelig. Samtidig med, at hans sind var fuldt af ungdommelig verdenssmerte og fandenivoldskhed, var det åbent for de nye indtryk, der stormede ind på ham. Fra dette besøg findes en række optegnelser i en utrykt dagbog, hvoraf professor Rubow har gjort uddrag i sin bog om Drachmanns ungdom; dagbogen indeholder træk af Bornholms historie, som han har fundet værd at skrive ned — måske med blik for muligheden af senere litterær benyttelse — også sproglige iagttagelser som at smilehuller på bornholmsk hedder »latterdale«. Til denne rejse må det referere, når Drachmann i en selvbiografi fra 1877 (trykt i Tilskueren 1908) fortæller: »Jeg har senere ved midnatstid og i mørke sprunget over Randkleven på Bornholm, og fik akkurat fodfæste.« En bedrift, den sejge bornholmske folketradition, der gemmer mangt et træk fra hans ophold derovre, naturligt nok har vægret sig ved at godkende, skriver professor Rubow, som i denne forbindelse citerer af dagbogen: »Jeg gjorde igår et frygteligt spring fra et klippestykke til et andet nede ved det brølende hav; erindringen herom i forbindelse med en gjøglende phantasie frembragte

inat følgende drøm:« — og så fortæller han, hvordan han i drømme har gjort et frygteligt spring til hest over en fjeldkløft, hvor hesten mister fodfæstet og styrter i afgrunden med sin rytter — »og jeg vågnede, og endnu længe efter stod det frygteligt gabende svælg ligeså tydeligt for mig, som det var et maleri, jeg stirrede på. — Efter denne drøm har jeg tabt modet til mit Randkløveskårsspring.«

Om han under dette besøg, som professor Rubow mener, har set Vilhelmine Erichsen første gang, tør jeg ikke anse for helt givet. Men på anden vis fik det en stor betydning for hans senere udvikling. Han havde allerede længe syslet med blyant og pensler, og fra bornholmsturen kunne han fremlægge en hel del skitser. De blev forevist for historiemaleren Jørgen Roed, som rådede ham til at lade sig uddanne på Kunstakademiet. Han havde lige afbrudt sin akademiske løbebane og var parat til at slå ind på kunstens vej. Foreløbig blev det malerkunsten.

Forbindelsen med Bornholm var knyttet, og Drachmann var i de følgende år en stadig gæst. Året efter møder vi ham igen herovre, denne gang som gæst hos sin malerfælle Kr. Zahrtmann i dennes forældrehjem i Storegade. Sandsynligvis stammede bekendtskabet fra Akademiet og ikke fra det første Bornholmsbesøg; man tør vel neppe antage, at der har været nogen intimere forbindelse mellem det Zahrtmannske hjem og Findanus Petersen; yderligere opholdt Drachmann sig under sit første besøg meget på Østkysten. Jeg er derfor tilbøjelig til at datere det første møde med Vilhelmine til 1867. Men Drachmann har sikkert, før han kom til Bornholm det år, set hendes billede, idet Zahrtmann malede hende i 1866 — hun var dengang kun 14 år gammel. Om Drachmanns Bornholmsbesøg i 1867 skriver Zahrtmann i sine selvbiografiske optegnelser:

»Foråret sexogtreds tog jeg tidligt hjem, vilde og fik tilladelse til at male den fjortenårige, skønne Vilhelmine Erichsen, der senere blev Drachmanns første hustru ... Billedet blev smukt trods tekniske mangler. — Alt næste år kom Drachmann, der dengang var maler, gæstede nærmest mig, men opholdt sig næsten altid i det Erichsenske hjem, hvor han tilbad Vilhelmine og alt, hvad hendes var. — Vi tog til Bornholm sammen. Han var umådelig søsyg, elskede intet mindre end havet. Men alle de Erichsenske unge piger elskede det netop ømt, løb med deres sytøj ned at sætte sig på de store stene ved stranden. Drachmann gav ikke uden held den farende svend. — Fik dengang ikke lov at spadsere ene med Vilhelmine. Jeg blev skærmbrædt på vore lange ture langsmed havet. Han var godmodig og overordentligt genert af sig, og netop på grund af det sidste kunde han blive uartig. Han er den eneste jeg nogensinde har set være uhøflig mod moder. Var iøvrigt som sine omgivelser, kunde skifte ham fra time til time.«

I selvbiografien fra 1877 fortæller Drachmann om familien Erichsen og giver et meget indtagende billede af sin tilkommende (den omtalte forlovelse var først i de følgende år en kendsgerning):

»I de dejlige sommeraftener eller nætter dannede vi mandfolk en kvartet, og jeg fik maget det således, at vi kom til at synge udenfor en families hus, hvori jeg ved et bekendtskab var bleven indført, cancelliråd Erichsen. Han havde en meget talrig familie, og for at støtte sine indtægter havde han ved

Holger Drachmann omkr. 1870.

sin prokuratorvirksomhed en boghandel ved siden af, som hans døtre skiftevis besørgede. Den yngste var usædvanlig smuk, bleg, brunette, af et noget melankolsk og indesluttet væsen, et barn på 16 år, et smukt, forunderligt, tiltrækkende barn, som Goethes Mignon. Da jeg forlod øen, var jeg forlovet med hende.«

Fra Vilhelmines egen hånd foreligger en beretning om det første møde, i et brev til Harriet Bentzon, Drachmanns søster, fra 1912. Vilhelmine beklager, at hun har brændt »sin fortid«, tilintetgjort breve og digte fra Holger Drachmann. Hun fortæller i brevet:

»Holger boede hos gæstgiver Lintrup. Der var en reisende, som havde bestilt et kort af fader, og da Erica og jeg skulde en tur ud »sønderom« bad fader os aflevere kortet med det samme. Da vi kom ind, stod der i stuen en meget lang ung mand, som vi forresten ikke kunde see, da der var temmelig mørkt — da vi var ude af stuen sagde den lange mand til gæstgiveren hvem var den unge pige med de mørke øine, hvor hun dog var smuk. — Ja smuk er hun men nederdrægtig storsnudet sa gæstgiveren. — Erica havde forresten en ugestid før truffet Holger i Allinge og det lettede jo Holger indtrædelsen i det gamle hjem som han strax faldt ind i som om han altid havde været der ... Den mindeværdige aften i tusmørket hvor vi første gang sås, da skrev H.

»Aftenen er dog, om end den er grå,
menneskebørnenes fælleds trøster,
det var jo en aften jeg først dig så
i følgeskab med din søster« —

Vilhelmine Erichsen. Efter maleri af Kr. Zahrtmann 1866.

og meget mere har jeg tilintetgjort, og min stakkels mishandlede forstand har for spekulationer helt glemt digtene — måske kommer de igien hvis jeg bliver hel rask.«

Vilhelmine levede 23 år efter, at hun havde skrevet dette brev, men det synes ikke som om noget af det forsvundne er »kommet igen«.

1868 blev det afgørende år, det år, da Drachmann vandt Vilhelmines hjerte. Opholdet på Bornholm blev denne gang af længere varighed, ialtfald et par måneder, og fra denne periode foreligger der flere breve til Drachmanns far. Bornholmsrejsen havde denne gang et bestemt formål. Komitteen for Neuhausens medalje havde stillet følgende opgave: Et marinemaleri, hvortil emnet er taget fra kysten, med særligt hensyn til bølgebevægelsen på den flade strand. Størrelsen ikke under 1¼ al. Alt iøvrigt, som: Færdsel af mennesker og fartøjer samt vejr og belysning, overlades til kunstneren.

Det var ganske naturligt, at Drachmann følte lyst til at gå i gang med denne opgave. Om det færdige billede, som Drachmann malede på stranden nord for Årsdale, fortæller J. C. Normann (Politikens kronik 1925), at han »malede havet, når det var allermest i oprør, og storm jog skyerne ind over ham for at holde dem klar af den frembrydende sol, der længere borte til højre sendte et spillende skarpt lys ned over den lille flække. Man ser midt i billedet fiskerne søge at bjerge små skuder op på land; ikke destomindre er det, som om andre små fiskefartøjer både fra højre og venstre stævner ud på havet. I det fjerne lader han en tremaster glide af for svag vind, grå, dødssejleragtig.«

Om hans færden på Bornholm i denne sommer får man adskilligt at vide i brevene til faderen. Er Drachmanns senere bornholmske digtning lidet omfattende, så giver brevene et dobbelt velkomment supplement dertil, med en række levende glimt af bornholmsk natur og af hans malertilværelse og forsøg på at gengive klippekysten på lærredet. Her er nogle korte uddrag:

»Bornholm og bornholmerne er gået frem, siden jeg sidst var her, i cultur og som følge deraf også i fordringer, og ligesom culturen har sit centrum i hovedstaden og derfra aftager imod peripherien, således også med priserne. I Rønne gav jeg f. ex. 10 mk. om dagen for kost og logis. Her i Allinge har jeg fået fordringen af 8 mk. nedstemt til 7 mk. 8 sk., og i Gudhjem, hvortil jeg for at bøde på pungen tager til i morgen, har jeg hørt at betalingen er 6 mk. Jeg gjorde først et forsøg på at ligge hos en fisker, men opdagede at denne klasse må være i gjæstgivernes sold, thi overalt blev jeg afvist med den samme henvisning til »Krugen«, og da jeg alligevel en nat tog ophold hos en sådan smudsbegroet sildefisker, var jeg nær blevet spist op i sengen til gengjæld formodentlig for at jeg om dagen næsten intet havde nydt på grund af en naturlig modbydelighed for harsk smør, skimlet brød etc. etc. Da imidlertid det smukkeste og interessanteste findes her i omegnen, agter jeg atter at slå min bo op i Allinge efter en fjorten dages forløb, hvorfor jeg beder dig adressere hvad du måske vil sende under adresse: Gjæstgiver Martin Larsen, Allinge.« (Allinge, 10. aug.). — »Som du vil see, har jeg i den sidste tid væsentlig givet mig af med klipperne, og jeg troer at der imellem dem findes nogle, som ere ganske godt lykkedes ... Forresten tænker jeg at benytte mig af et velvilligt tilbud fra en god bekjendt, en districtslæge Dankell i Allinge, som har stillet et værelse i sit smukt beliggende sted til min disposition en ugestid eller så.« (Allinge, 24. aug.). — »Kort efter mit brevs afsendelse brød jeg op fra Allinge med mine »apparater« og flakkede et par dage om langs den sydostlige kyst af landet forat udsøge mig nogle smukke punkter. Disse udeblev da hellerikke, men samtidigt med at jeg bosatte mig på en gård i nærheden af den berømte fjeldstyrtning »Randkløveskåret«, indfandt den fuldstændig tropiske varme sig, der næsten gjorde al arbejden mellem klipperne umulig ... hvad mig angår, da sad jeg i buxer, (og det endda ikke altid) skjorte og stråhat, og afkastede jevnlig disse klædningsstykker for at dykke i de »kjølige vover«, hvilke vover endda ikke vare

Vilhelmine Erichsens hjem i Laxegade, Rønne. (H. P. Holm fot.)

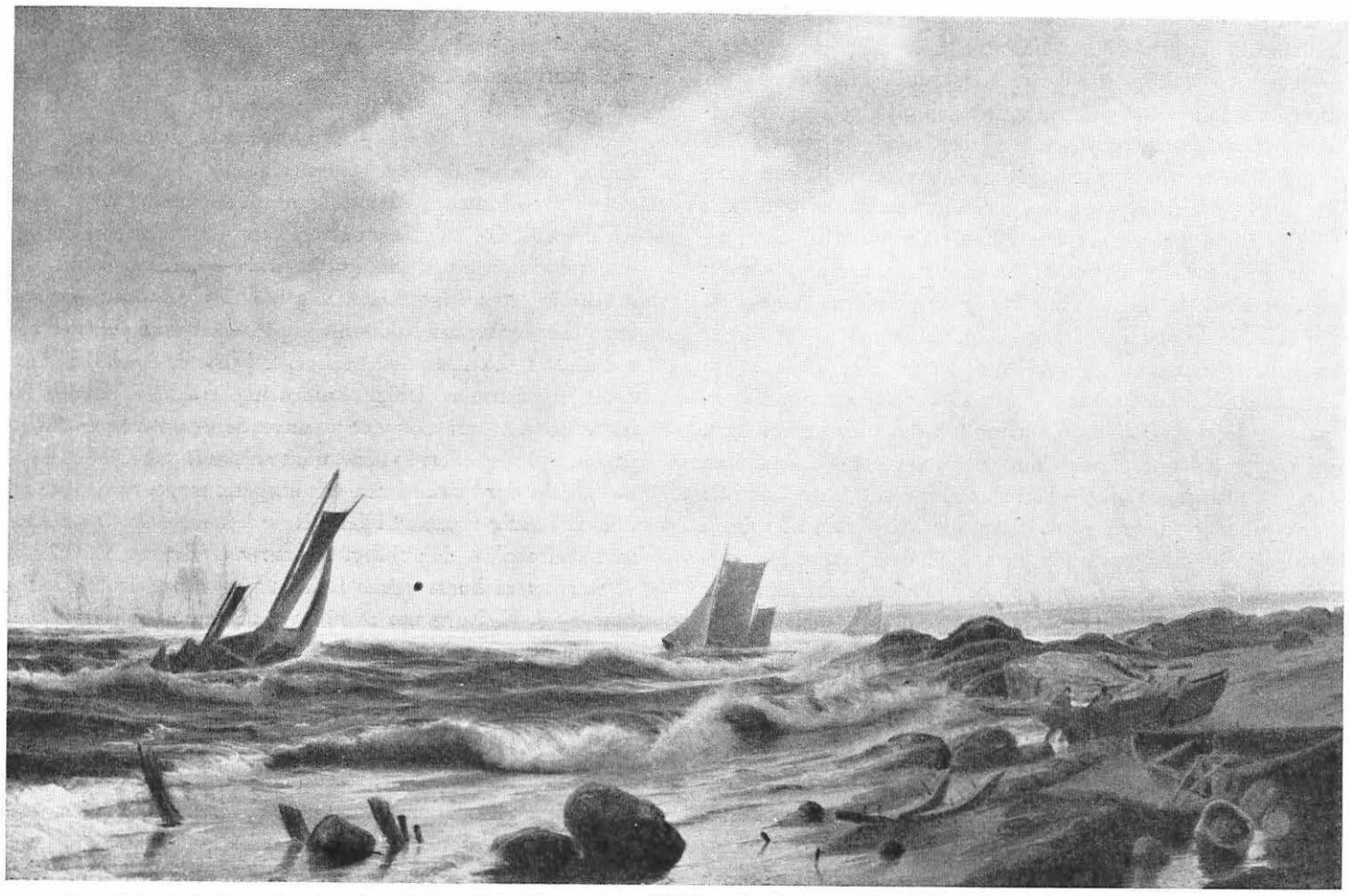

»Strand nord for fiskerlejet Aarsdale, Bornholm« 1868. Efter maleri af Holger Drachmann. (Bornholms Museum).

så kjølige. Havet var i reglen blyfarvet, luften disig-blågrå, og solen seilede som en ildrød glødende kugle i den tykke atmosphære ... sendte jeg derpå mine pakkenilliker til Gudhjem, og tog selv staven i hånd for at begive mig tilfods i den modsatte retning, idet jeg antog at en rigtig god fodtour vilde gjøre godt, en antagelse, der heller ikke viste sig at være hypothetisk, og tilmed gav mig anledning til at besøge mine gamle bekjendte i Nexø. Herfra lagde jeg veien over »Rytterknægten« og de smukkeste partier i »Almindingen«, *landets* (bornholmsk for øens) eneste skov, og kom således efter en dagsmarsch på godt 5 mile tilbage til Gudhjem, hvor mine arbeider begyndte igjen indtil min hvide farve fik ende og regnen tog en begyndelse. Jeg havde allerede iforveien skrevet til Allinge efter hvad posten muligvis kunde bringe mig. Da der imidlertid ikke kom noget, tog jeg endelig igår atter min stok, og traskede afsted mellem bygerne nordpå, hvor jeg da fandt pakke, brev og penge i fuldstændig orden, medens jeg derimod ved forespørgsel ikke kunde sige det samme om den »indenlandske post«, der såvidt jeg veed besørges af gamle koner og invalider.« (Allinge, 1. sept.). — »her i Nexø, hvortil jeg var taget ned for at male et vrag, der imidlertid tilligemed nogle havnepartier etc. først kommer med næste leilighed, som rimeligvis falder sammen med min egen afreise i slutningen af måneden. Jeg venter stadigt på en rigtig generalstorm, men lige stik imod denne min længsel vedbliver veiret at holde sig varmt og stille. Nætterne have være deilige, og fuldmånen har set mig seile i en båd langsmed klipperne eller klattrende om i det maleriske bakketerrain, Helvedesbakkerne, hvortil jeg har gjort flere aftenudflugter med byfogden, i hvis gjæstfri hus jeg er truffen sammen med byens honoratiores, doctoren, controlleuren, fuldmægtigen etc ... Når jeg er færdig med mit vrag og mine skibe, gåer jeg atter nordlands, lægger der den sidste hånd på »Hammershus«, tager peut-être en jevndøgnsstorm med i kjøbet, og indskiber mig derpå i Rønne.« (Nexø. 10. sept.).

Næste forår faldt afgørelsen i den Neuhausenske konkurrence. Det blev ikke Drachmann, der hjemførte prisen; derimod kom billedet på udstillingen, og for første gang optræder Drachmann i Charlottenborg-kataloget. »Strand nord for fiskerlejet Aarsdale, Bornholm« er den fulde titel. Det fik iøvrigt en ret venlig omend måske lidt nådig omtale; dets store svaghed, noget vist teatralsk, der iøvrigt skæmmer de fleste af Drachmanns større lærreder, var temmelig iøjnefaldende. Billedets skæbne i konkurrencen opflammede yderligere Drachmanns had til autoriteterne, og ved en senere lejlighed jog han en dolk gennem det forsmåede billede og solgte det senere til en ven for 50 rigsdaler.

Drachmanns far blev skuffet over resultaterne af sønnens første kunstneriske fremstød, og han sendte ham derfor igen i 1869 afsted til Bornholm, ledsaget af en mængde faderlige formaninger. Nu måtte han ved sit arbejde vise, at han var i stand til at udnytte sine evner. Besøget blev denne gang til en hel Bornholms-sommer; ifølge Zahrtmann strakte opholdet sig over fem måneder, hvilket måske er lidt rundeligt regnet.

Om hans færden på Bornholm i denne sommer fortæller Zahrtmann i et brev til Otto Haslund (27. aug.): »Drachmann er herovre, vi træffes ofte og jeg kan godt lide ham, han er jo meer end almindeligt godmodig, livlig, belæst og jeg synes også dygtig. Hans værste fjende er flygtighed, og dog er han flittig. Mærkværdigt nok ligger han afvexlende et par dage her og et par i Allinge, og som oftest går han frem og tilbage mellem begge byer. Folk her opholde sig ofte over ham, og så er det mærkeligt hvor nær det gåer ham, når han mærker sådant; istedetfor jeg bliver ærgerlig og vil gjerne drille dem, der ikke holde af mig, så tvertimod, han synes stedse, at det er ham, der har uret, og er villig til på enhver måde at gjøre det godt igen ...«. I et senere brev (30. sept.), efter at Drachmann er rejst fra Bornholm, skriver Zahrtmann: »der er meget, jeg holder af hos ham, men han er nok noget ung endnu. Han har været langt mere tilbageholdende iår end tidligere, og han har også fået en deel gjort. Han var halvparten af tiden i Rønne, så jeg har jevnligt seet ham ... Drachmann blev forlovet på Bornholm med den deilige Vilhelmine Erichsen, her siger han det til alle....«

Hvad bemærkningen om, at Drachmann er blevet mere tilbageholdende, angår, kan meddeles nogle træk, som J. C. Normann fortæller fra hans ophold hos konsul Munch i Nexø, tilsyneladende også i 1869 — dog er dateringen af Drachmannoverleveringerne ofte usikker, så det kan referere sig til et tidligere år: »i Nexø luftede Drachmann sit forrevne temperament på forskellig og altid opsigtsvækkende måde i byen og dens omegn. Om aftenen kunde man træffe ham i et gammelt vægterkostyme i færd med at skræmme forbipasserende; om dagen så man ham spænde for høstvognen et par gamle heste, som han for tilfældets skyld kaldte bukkene, og så kørte Thor — Holger Herholdt — dem i flyvende fart ud i markerne, hvor han ikke havde noget at gøre, men man havde set ham fare, og det var vigtigere. I det hele taget, her på Bornholm var der mere fart i løjerne end i København.«

Iøvrigt har vi også fra denne sommer en række af Drachmanns egne breve til hjemmet, hvoraf her citeres nogle uddrag: »ligeså sikkert lover jeg dig at skulle forbause dig med de mest udsøgte fiskerdrenge, de deiligste klipper, og de vakreste pentegninger. Jeg har måske aldrig før haft en så udpræget lyst og iver for mit arbeide som i disse uger ... lad mig, o elskværdige professor Drachmann drage nordpå til klipperne, hvor levemåden er billigere, naturen forhåbentlig mindre våd ...« (Rønne, 15. juni). — »Siden jeg modtog dit brev ... er jeg draget østpå og har opslået mit paulun i en lille, malerisk fiskerby, Melstad, der ligger midt imellem klipper, men som tillige er omgiven af en flyvesandsstrækning, der ved sin modsætning til de takkede klipper gjør landskabet dobbelt interessant og lover mig et godt udbytte, såmeget mere som veiret nu er blevet mere stadigt og mildt ... idetmindste er det motiv, jeg her har for øie i sandhed så udmærket at det ansporer og forhøier mine kræfter og min lyst til at tage det alvorligt under behandling.« (Melstad, 29. juni). — »Mine studier og skizzer, der dennegang såvidt jeg selv kan dømme ere mere udførte og navnlig mere gåe ud på detaillerne ... Du vil see, at de nærmest ere forstudier til et overordentlig smukt motiv, jeg har taget ved Melstad i det moment, hvor fiskerne ud på eftermiddagen gåe »i vrag« som det hedder, ɔ: gåe ud i rum sø og fiske medens de drive hele natten igjennem for taklet alene. Jeg har søgt så meget som muligt at give strandens individualitet, og når nu august måned sender nogen stiv kuling af Østen, agter jeg at tage brændingen under behandling.« (Rønne, 16. juli). — »Jeg lever imidlertid, sålænge min lomme befinder sig ilde, stadigt à conto hos min skikkelige gjæstgiver [Lintrup], der endogså sidder model for mig på en brændestabel i sydvest og regnkappe ... Forresten er jeg stadig virksom og bestandig i en mere detaillerende retning, således at jeg nu har kastet mig udelukkende over en bådehavn hernedenunder bakkerne og på ganske små stumper lærred aflurer fiskergarn, sildekurve, trillebører, fiskerkoner etc. deres småfinesser. Ifølge opfordring fra oldermanden for leiet, er jeg også begyndt at anvende den varmeste tid på dagen, hvor jeg ellers hvilede, til at »gjøre et par skilderier« af hans både, der måske (men vist alligevel meget tvivlsomt) vil indbringe mig noget til hjælp til de lommepenge, jeg med al min philosophie, dog nødigt undværer.« (Rønne, 27. juli).

Sommerens kunstneriske resultat blev ifølge professor Rubow og J. C. Normann to billeder på næste års Charlottenborgudstilling: »Stormfuldt efterårsveir. Svenske fiskere fra Cimbrishamn have rebet under land« og »Mellem klipperne; morgen efter en storm. Motiv fra »Hammeren« på Bornholm.« Det første skal efter samstemmende udtalelser have været temmelig udvendigt og teatralsk, derimod rummede det andet og mindre en virkelig intim indlevelse i naturen. Normann beskriver det således: »Hammershus, set fra havet, ligger højt oppe, og søerne kaster sig mod dets klippefundamenter. Himlens lyseblåt, skyernes gråt og hvidt, det rødbrune i ruinen, det hedebrune i skrænten og det kridhvide fra bølgesprøjtet mod de dystre klippesider er henrivende sammenstemt og bestråles af gennembrydende sol. Dette lille billede (i privateje) er en hyldest til naturen, en digter værdig. Åbenbart var maleren oprindeligere, når han ikke tænkte på at tage sig ud for publikum.«

Men foruden disse to billeder findes der endnu to fra Drachmanns hånd i Charlottenborg-kataloget fra 1870, nemlig »Løsebæks-klipperne syd for Allinge. Diset formiddag« og »Gråveirsdag ved stranden. Motivet syd for Rønne«. Disse billeder må vel også skrive sig fra hans store Bornholms-sommer. Det følgende år går han over til andre motiver: fra København og Italien, men har dog et enkelt bornholmsk billede: »Efterårsdag ved Hammershus«. Og så vender de bornholmske motiver først tilbage i det sidste år, han udstillede, nemlig 1874, hvor kataloget har to billeder: »I Tårnrenden ved Christiansø« og »Ved indseilingen til Christiansø. Stormfuld aften«.

I denne sommer gjorde Drachmann sin forlovelse med Vilhelmine officiel. Første gang han røber sig til de nærmeste pårørende er i et smukt personligt brev til stedmoderen, skrevet i Rønne den 22. juli. I dette brev skriver han om Vilhelmine: »Denne unge pige, som er atten år, smuk som jeg ved ikke hvad ... datter af en gammel procurator, fattig som en kirkerotte (eller som jeg selv) med den inderligste sands for naturen, selv så naturlig som naturen og stemningsfuld, tarvelig og kjøbstads-sky som du, alvorlig som en regndag og smilende som solen selv — denne unge pige er det nu som jeg elsker med al den inderlighed som jeg, trods alt hvad I har

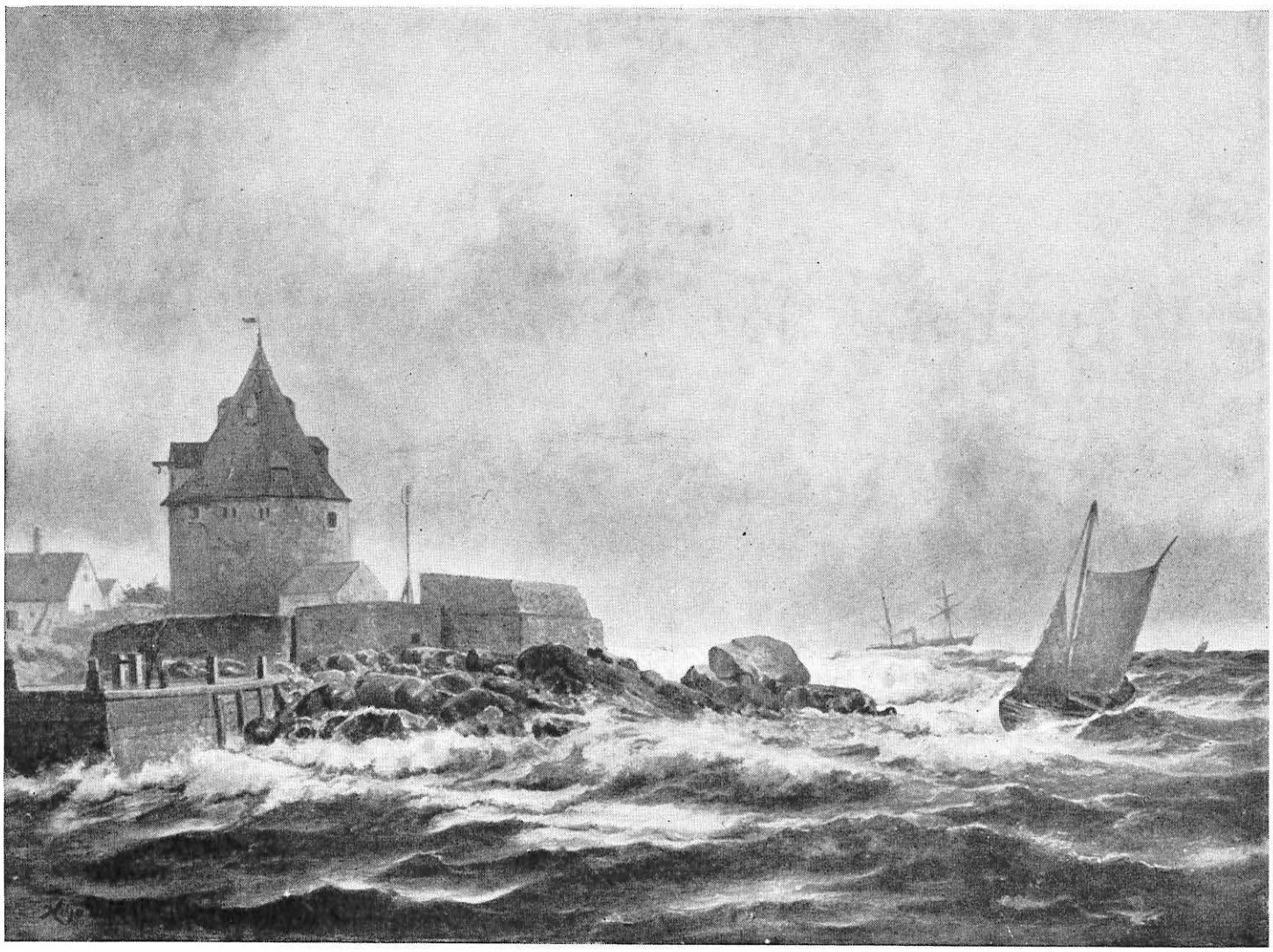

Ved Frederiksø. Maleri af Holger Drachmann 1872. (Bornholms Museum).

seet af det modsatte, dog gjemmer og besidder dybest inde hvor ellers mændenes ærgjerrighed pleier at sidde, men hvor der hos mig kun findes længsel efter — efter hvad jeg nu troer at besidde.« Brevet til faderen, sendt fra Allinge den 25. aug., er adskilligt mindre direkte, fyldt med pseudofilosofiske omsvøb og skrækkelig langt. Foruden disse breve er opbevaret to, som Vilhelmine har gemt: Frierbrevene til hendes mor og til hendes far, begge sendt fra København efter tilbagekomsten fra Bornholm.

I efteråret kom Vilhelmine til København som gæst i professor Drachmanns hjem, hvor hendes besøg i den følgende tid blev mange og lange. Familien og dens gæster satte pris på hende; om det første indtryk beretter Harriet Bentzon: »Hun havde det dejligste hoved; men min orthopædiske fader gjorde strax indsigelser mod hendes altfor høje skuldre. De bedrede sig dog med tiden; hun var kun 17 år og havde lov til at være lidt kantet. Så husker jeg hendes bornholmske accent og hendes guitar. Hun sang bornholmske viser med en lille klar, blød stemme til accompagnement af guitarren, og forresten også andre gammeldags sange: »Liden Kirsten går i lunden«, — »Kom yngling på din tavse vej« — »Alt under havet solen stod« — og Holger var begejstret.«

Efterhånden kom der dog forskellige kurrer på tråden. Faderen mente, at hun tog for meget af Holger Drachmanns tid — og Holger følte det på sin side som noget nedværdigende, at familien ikke ville tillade ham at færdes frit med Vilhelmine uden altfor smålig skelen til datidens borgerlige takt og tone. Det endte med, at Drachmann, som havde haft atelier hjemme, lejede et andet atelier og fik Vilhelmine anbragt i et pensionat — hvor hun iøvrigt kedede sig.

I 1871 rejste Drachmann til England, og det var hans hensigt inden afrejsen at »give Vilhelmine sit navn«, dvs. indgå pro forma ægteskab med hende. Da han ikke var fuldmyndig, satte hans far sig imod det, og først efter hjemkomsten fra England fandt brylluppet sted. Det skete i Gentofte kirke den 3. november 1871.

Den unge fru Vilhelmine blev meget feteret i de kunstnerkrese, hvori Drachmann i de følgende år færdedes. Hun blev altid omtalt som »Fru Belli«, et navn, bag hvis italienske artist-klang en bornholmer med et smil vil genkende et godt gammelt bornholmsk ord, med hvilket Vilhelmine er blevet kaldt allerede i sit barndomshjem. Ivrigt interesseret i sin mands arbejde levede hun intenst med i disse bevægede år, da Drachmann fra en halvgod maler blev Danmarks store digter. Hendes temperament lignede Drachmanns i mangt og meget, ikke mindst i de store svingninger. Hun rådede og hjalp ham som skribent — hun påstod ialtfald, at hun havde skrevet otte linjer af hans berømte digt »Engelske Socialister«,

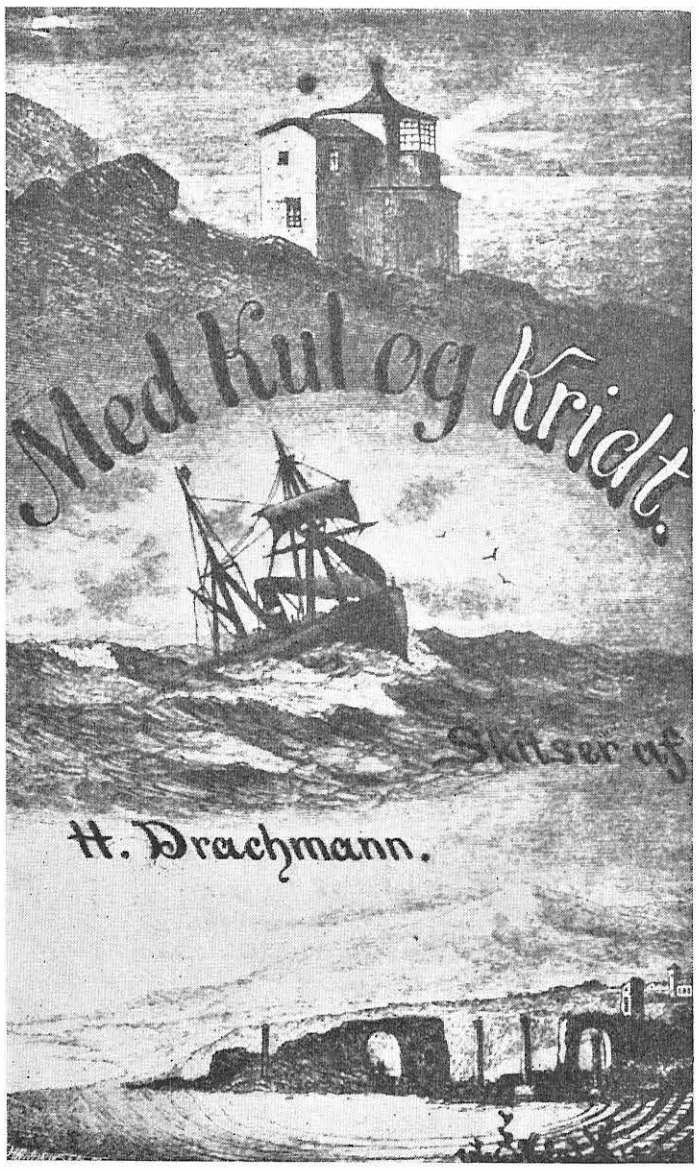

Drachmanns omslag til hans bog »Med Kul og Kridt« 1872. Foroven Hammeren fyr.

desværre havde hun senere glemt, hvilke linjer det var, og ligeledes skal hun være forfatter til en af hans små sømandshistorier. Men nogen god husmoder var hun ikke, og efterhånden udviklede deres samliv sig til en kæde af skuffelser og misforståelser; Drachmann skejede ud med dårlige kammerater og løse forbindelser, og omsider fandt Vilhelmine en anden tilbeder, med hvem hun gled ind i et roligere ægteskab.

I disse urolige år er det, Drachmanns bornholmske digtning bliver til. Han og Vilhelmine besøgte Bornholm flere gange i disse år, og blandt andet satte et ophold på Christiansø både maleriske og digteriske spor. På tidligere og nye indtryk bygger de skitser og digte fra Bornholm, der findes i hans tre første bøger.

Det må understreges, at Bornholm er med på side 1 i Drachmanns første bog. Det er skitsesamlingen »Med Kul og Kridt«, der udkom i foråret 1872, og som indledes med »Det forunderlige Syn paa Østersøen Helligtrekongersnat 1870«. Om denne skitse skriver professor Rubow: »Digteren er blevet tilbage på dækket af bornholmerskuden nytårsnat 1870, og . . . oplever slaget i Køgebugt eller en anden batalje, det første af de ret talrige krigsbilleder, hvormed han periodisk mættede sin fra drengeårene hårdnakket bevarede smag for det heroiske«. Dette er ikke helt rigtigt. Historien anføres som på anden hånd, gengivet efter en bornholmsk sømands fortælling; han kaldes Jørgen Kasper Marker og siges at være født på Bornholm en søndagmorgen; en gammel kone har sagt, at han var synsk, og derfor oplever han alene det mærkelige søslag, der imidlertid ikke udkæmpes i en krigerisk fortid, men må opfattes som et varsel om noget fremtidigt: Han ser byen på det sted, hvor Rønne ligger, med mange høje bygninger og rygende skorstene, og hans skibsfæller viser sig for ham som ældgamle mennesker, skønt han kender dem igen. Med andre ord, et rigtigt gammeldags forvarsel, som vi har så mange eksempler på det i bornholmsk folketro.

Bogens anden bornholmske novelle hedder »Fra Fyrtaarnet«; det er en ret ordinær sentimental strandingshistorie, som han foregiver at have fået fortalt af en fyrmester. Det hele er svøbt ind i mange romantiske mystifikationer; han vil ikke røbe, hvilket fyrtårn den knytter sig til, men siger netop så meget, at man ikke er i tvivl om, hvor han vil have den stedfæstet: »Der er et sted, som De måske kjender, og som vi kalde Kjælderhalsen eller Djævlebroen; det er det sted nede ved søen, hvor alle de store stene ere styrtede sammen og have dannet en slags bro, som De vist ofte har kravlet om på, thi det skal jo alle, der kommer her.« Yderligere findes på bogens omslag en tegning af det gamle Hammerfyr, der var i brug til 1871. Ligesom den første skitse bygger denne neppe på direkte meddelelse, men er sikkert fri digtning.

I »Digte«, der udkom i efteråret 1872, findes et digt, som helt igennem bygger på bornholmske indtryk, nemlig »Hammershus«. Sandsynligvis er det skrevet nogle år tidligere, derpå tyder den traditionelle stil (Chr. Winthers versemål!) og den romantiske udformning af motivet: Ved nattetid viser ruinen sig igen som et slot, hvor fortidens liv rører sig:

De sjunkne tårne løfte
mod skyen deres spir,
der brases op i stegerset
til gilde og svir,
vidt spreder faklens flamme
sit dunkelrøde skjær,
i lyset funkler hjelme
og blinkende sværd.
— — —
Så huse fortids skygger
i deres gamle hjem,
til morgensolen bryder
af nattens tåger frem,
til dagens himmel hvælver
sin havblå baldakin, —
da synes atter slottet
en øde, taus ruin.

Tvivlsommere bornholmsk tilknytning har »Havet« — det skildrer en klippekyst med en bugt, hvori der ligger en prægtig flåde. Så kommer stormen op, den stolte flåde splintres og vragresterne ligger og flyder langs stranden. Ideen: den menneskelige forfængelighed overfor naturens ødelæggende kræf-

ter, vender senere stadig tilbage i Drachmanns digtning. Det bornholmske indslag i dette digt kan højest ligge i beskrivelsen af klippekysten:

Klatrende mødig fra sten til sten,
glidende over de våde flader,
med blodige hænder, skjælvende knæ,
bedækket af sved og med bankende hjerte
kom jeg herned. I fjeldets side
gabed et ar fra fordums tider,
da giganterne stormed himlens fæstning.
Arret var dybt og vidned om striden;
flækket var klippens klodsede legem,
og vandet løb som en feltskjærs sonde
ind i såret og målte dybden.
Jeg stod ved havet, jeg såe dets vande
uroligt skvulpe mod klippemuren,
som bly var farven, en ængstlig måge
vendte i farten og råbte sit: Varsko ...

I 1874 udkom novellesamlingen »I Storm og Stille«, og heri er et par Bornholmsnoveller af større betydning end de første. Den ene af dem, »På den øde Ø«, er en noget løs og snakkesalig skitse fra Christiansø; uden kvaliteter er den ikke: den hævder sig ved præcis gengivelse af de friske indtryk af øens natur og historiske minder. Dens novellistiske midtpunkt er et drømmeri; ved den gamle pavillon i »Kongens Have« ser digteren et selskab af militære og deres damer i gammeldags dragter — han iagttager deres leg og lytter til deres samtale, og med løse antydninger fremmaner han en lille kærlighedsepisode, en situation så flygtig som det syn, der snart svinder. Den ene af drømmesynets skikkelser kan synes at have en vis lighed med Vilhelmine.

Den anden bornholmske historie, »Ørnen«, er et billede fra vintersejladsen til Bornholm, som Drachmann selv havde oplevet den. Det er den gamle postjagt »Ørnen« og dens skipper, A. Marckmann, han her har sat et æreminde. Samtidig med at han beretter om en rejse til Bornholm, lader han ørneskipperen fortælle, først om oplevelser på tidligere Grønlandsfarter og dernæst om en besværlig vinteroverfart fra København til Rønne.

En ganske speciel interesse knytter sig til »I Storm og Stille«: den er illustreret med træsnit udført efter Drachmanns tegninger, deriblandt flere med bornholmsk motiv. I mange år forsynede Drachmann sine egne bøger med illustrationer eller omslagstegning.

Et tilbageblik over Drachmanns bornholmske digtning lader to karakteristiske træk træde frem: For det første hans evne til at iagttage og måske særlig til at lytte; flere gange gengiver han, eller foregiver at genfortælle, hvad han har hørt af andre, navnlig jævne mennesker af folket. Og dernæst hans ejendommelige evne til at opleve i drømmeri, vision eller hallucination, hvad man nu vil kalde det, en tilstand, hvor skellet mellem nuet og fortid eller fremtid slettes ud: Søslaget i Østersøen, Hammershus, der rejser sig af sin ruin, Elskovslegen på Christiansø — altsammen billeder fremmanet af det samme sjælelige særpræg.

Drachmanns bornholmske digtning er, navnlig i sammenligning med hvad han senere har frembragt, ikke særlig betydelig. Alligevel har den sin interesse, og ikke mindst for bornholmere er det værd at slå den kendsgerning fast, at denne sømandens digter i sine tidligste sømandshistorier digter om folk, der hedder Kofoed, West og Marker.

Med »I Storm og Stille« forsvinder de bornholmske motiver pludselig fra Drachmanns digtning. Han kan senere måske have benyttet træk fra personer, han har mødt på Bornholm, den slags kan være vanskeligt at efterspore, men bornholmsk miliø eller bornholmsk natur møder vi ikke mere. Kun i et enkelt digt knytter han mange år efter en spinkel forbindelse med sin ungdoms provins — det var det digt, han skrev i 1890 ved efterretningen om »Jarl«s forlis, og som særskilt udgivet blev solgt til fordel for de efterladte enker og børn. Et lejlighedsdigt, men ærligt følt og friskt og djærvt i udførelsen:

En nat med storm — en mand, så god
som nogen ulk kanske —
et skib, som kyndigt ført bestod
så mangen dyst, og se:
det »røde« øje vendte op
for sidste gang sit blik,
og »Jarl« tilbunds med trevl og top
for styrtesøen gik!

Men ett er der, som ikke forsvinder fra Drachmanns digtning: Drømmen om den tabte barnehustru. Medens Vilhelmines billede kun dukker flygtigt frem i digtene fra hans »bornholmske« periode, så bliver billedet efter skilsmissen klarere og stærkere og trænger sig frem som et centralt tema i hans digtning. I »Forskrevet« taler Ulf Brynjulfsen om sin tabte hustru — »jeg fik en rift for livet, og den rift gjorde mig til poet,« siger han. Det samme gælder i allerhøjeste grad om Drachmann selv. Den store digter blev han først i de digte, der så lyset i skilsmissens tid. Herfra kom den vemodige sangbund i »Improvisation ombord«, selvopgøret i »Med høj Horisont«, og frem i hans digtning lever Vilhelmine som Sakuntala, som Snehvide — ja helt op i Drachmanns alderdomsdigtning møder man hendes skikkelse, forklaret gennem tabets vemod. »Døde hun også som sangerens viv«, så gemte han dog stadig og trofast drømmen om hende.

Fru Belli — barnet fra den gamle bornholmske købstadgård — blev det stærkeste og varigste bornholmske indslag i Drachmanns digtning.

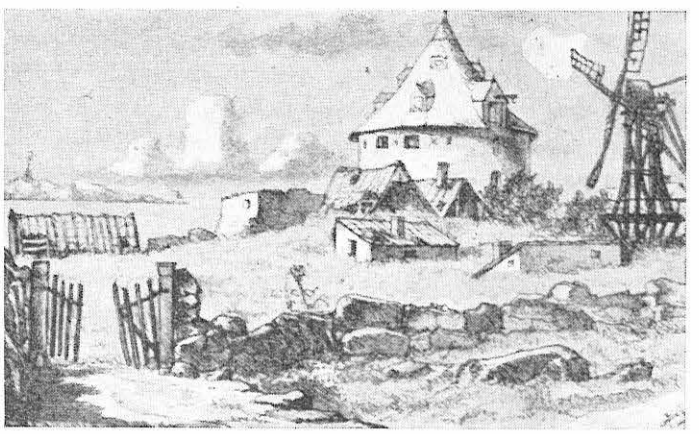

Frederiksø. Efter tegning af Holger Drachmann. (»I Storm og Stille« (1875) s. 1).

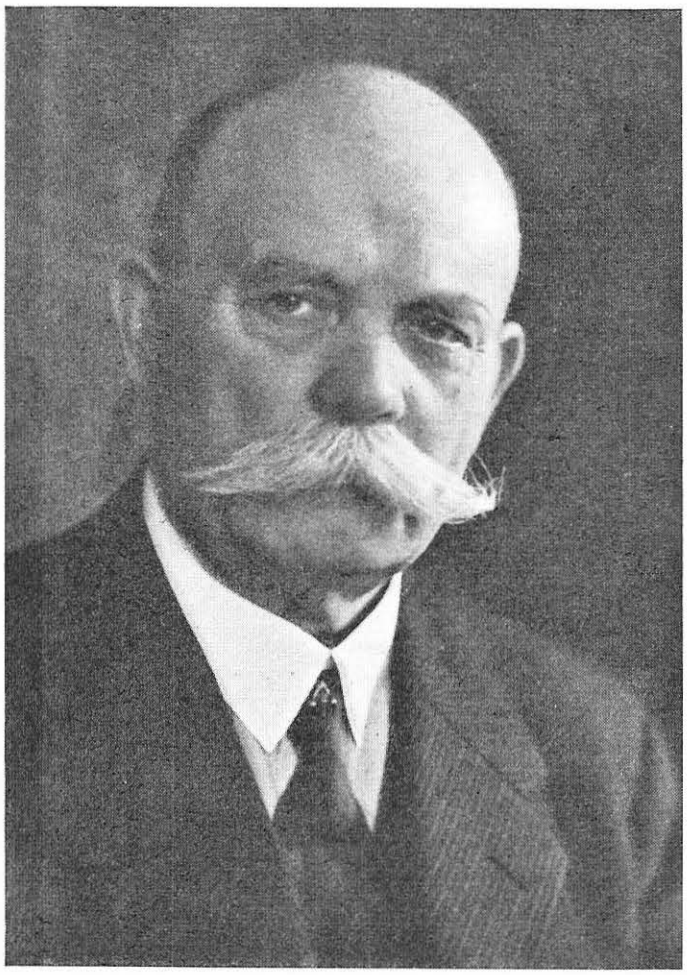

F. H. Holm 1949.

En bornholmsk komponist

Komponisten til nedenstående melodier, *Frederik Hovald Holm*, er født 1881 i Rønne. Allerede som 6-årig kom han fra øen, idet hans forældre flyttede til København, og her har han siden tilbragt størstedelen af sit liv.

I sin ungdom fik han imidlertid set sig en del om i verden. Der var i hans slægt tradition for smedefaget, oldefader, bedstefader og fader havde været smede, og F. H. Holm fulgte fædrenes eksempel og lærte selv til maskinsmed. Efter overstået svendeprøve drev udlængslen ham nogle år ud på vandringer i Amerika, England og Skotland. Da han kom hjem, begyndte han at læse til maskinist. Han tog sin eksamen og stak derpå til søs. I syv år dyrkede han søen, men ind imellem tog andre interesser efterhånden ham fangen.

Han kom fra en musikalsk familie, der ofrede megen tid på sang og musik. Faderen viste ham tidligt de elementære greb på fløjte og lagde i det hele grunden til hans musikalske opdragelse. Men egentlig musikundervisning fik han dog først i 27 års alderen, da han tog kursus i violin.

Der kan dog næppe være tvivl om, at hans musikalske oplæring har været for kortvarig og på grund af omskiftelserne i hans liv har savnet sammenhæng og koncentration. Musikteori nåede han således aldrig at få tilegnet sig. Dette kan kun beklages, når man ser hen til de uomtvistelige evner, han siden som komponist har lagt for dagen. Der synes virkelig her at foreligge et ægte og oprindeligt musikalsk skabende gemyt.

Hans første komposition daterer sig fra 1910, og siden har han skrevet et imponerende antal melodier. Der er både alvor og skæmt imellem. Hovedparten er sangmelodier, hvoraf tallet når op på ca. 120, men dertil kommer henved et halvt hundrede andre stykker, marcher, polkaer, mazurkaer, valse samt enkelte stykker sørgemusik.

Holm, der nu er maskinist i Københavns frihavn og bor på Bispebjerg i det moderne kompleks »Håndværkerhaven« ude ved Grundtvigskirken, udfolder endnu — bistået for harmoniseringens vedkommende af vennen, organist *Anker Rasmussen* — en levende komponerelyst. Til arkivet på Bornholms Amts Bibliotek indgår stadig nye kompositioner fra hans hånd. Hans noget barske ydre dækker over et følsomt letbevægeligt sind, der ubesværet omsætter livets og dagligdagens indtryk i musikalske værdier. »Melodierne fødes af sig selv hos mig under inspiration af personlige oplevelser«, har han engang udtalt.

Til disse oplevelser hører først og fremmest alt, hvad der angår hans fødeø. Trods de mange års adskillelse fra sin hjemstavn, omfatter han den stadig med den inderligste hengivenhed. Han er en trofast gæst herovre i sine ferier, og som komponist har han givet tone til adskillige bornholmske digte. Det gælder således arbejder af Stub-Jørgensen, Kjølby, Otto J. Lund, Rohmann, Elna Schøne og A. Jensen. I sangmelodierne synes man at fornemme en særegen bornholmsk klang, men iøvrigt udmærker de sig ved en jævn, fordringsløs enkelthed og skønhed. Den bundne varme i deres mildt strømmende forløb vidner smukt om komponistens fortrolige indlevelse i bornholmsk ånd.

Sund og ukunstlet musikalitet træder frem i hans dansemelodier, der — som han kalder det — »er af det mere gammeldags præg.« I deres djærve, friske melodiøsitet spiller de sig let ind i øret. Han er heller ikke gået af vejen for de noget mere krævende opgaver. Der tænkes her især på hans kompositioner: Andante serioso og Fantasia largo, der begge har en fortræffelig stemningsskabende melodiføring, men som dog vist nok savner tilstrækkelig bredde i udførelsen.

Holms musik har hidtil ikke været offentliggjort i videre omfang. Den fortjener imidlertid at blive meget mere kendt, ikke mindst blandt hans landsmænd i egentligste forstand, der antagelig vil vide at påskønne den for dens gode folkelige egenskaber.

Poul Kallmoes.

Julesang

Harmonisering: Organist *Hansen*, Korsør.

Klokkerne ringer julen ind
kimer for høje og lave;
fylder vort hjerte, sjæl og sind,
forkynder om julens gave!

Julestjernen tændtes mod sky,
skinned for vismænd og hyrder;
Jesus, han fødtes i Bethlehems by
at bære al verdens byrder!

Fred over jorden, fra øst til vest,
Frelseren fødtes for alle!
Lad os da alle nu samles til fest, —
hør', klokkerne kime og kalde.

Coda. Efter 3die vers.

Klokkerne kime, klokkerne kalde,
kling, klang, stem nu i sang,
for Gud, vor Herre og Skaber.

F. H. Holm 1910.

Forspil. Sang: »Bl. Kor.«

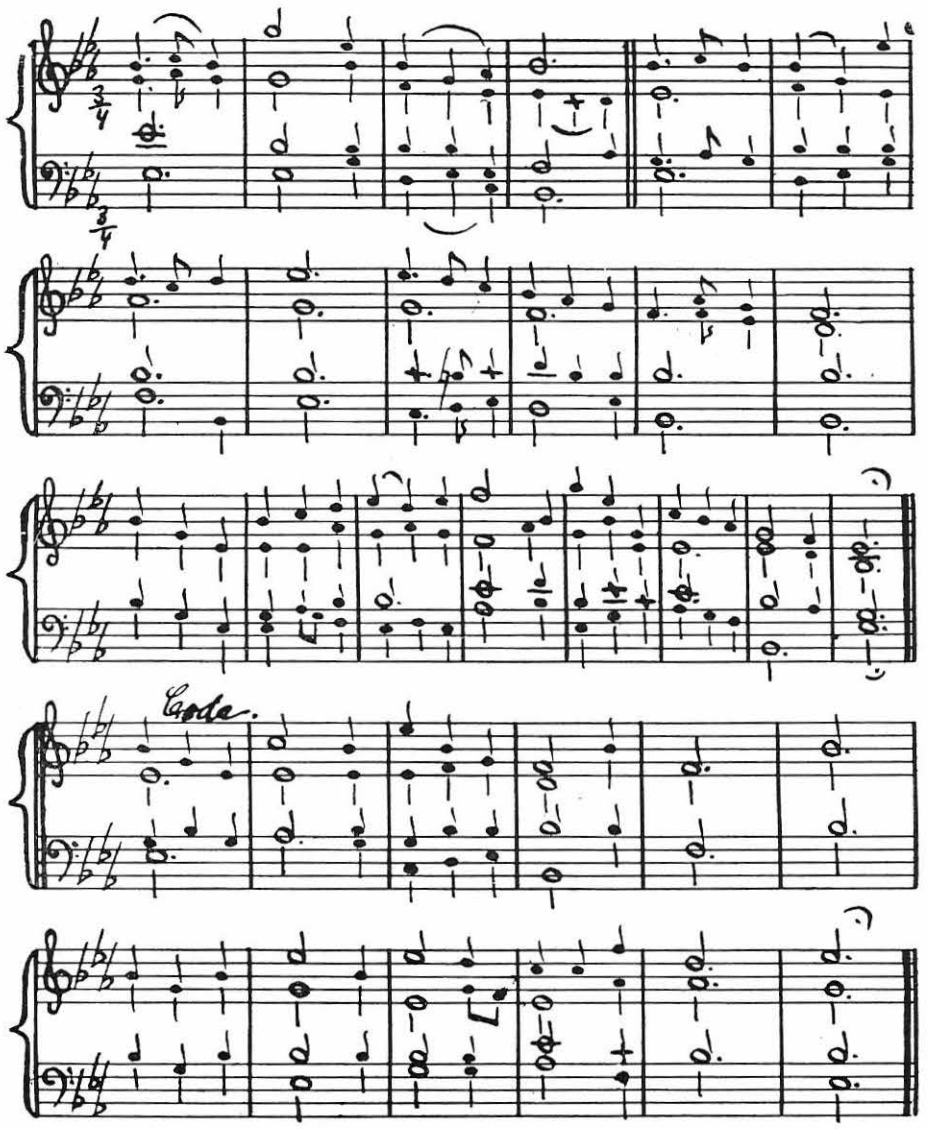

Bornholm

Bornholm, du dyre levn i øst
af fælles fædrejord,
du sidste klang af østlig røst
i modersmålets kor,
af malm i luer fød
du sprang af dybets skød,
årtusinder før Danmark steg af vande.

Dig ild og is og tidens klo
har flænget skår ved skår,
og frændehånd og fjendekno
dig boret dybe sår.
Dog fast som klippens fod
var ættens egerod,
ukuet end du løfter højt din pande.

I samlet sum du skænket fik
al Nordens trylleri,
men Danmarks skæbnestunder gik
dig aldrig dør forbi.
Og som i dag du står
i samme pagt og kår,
du skal i storm og magsvejr stedse stande.

A. Jensen.

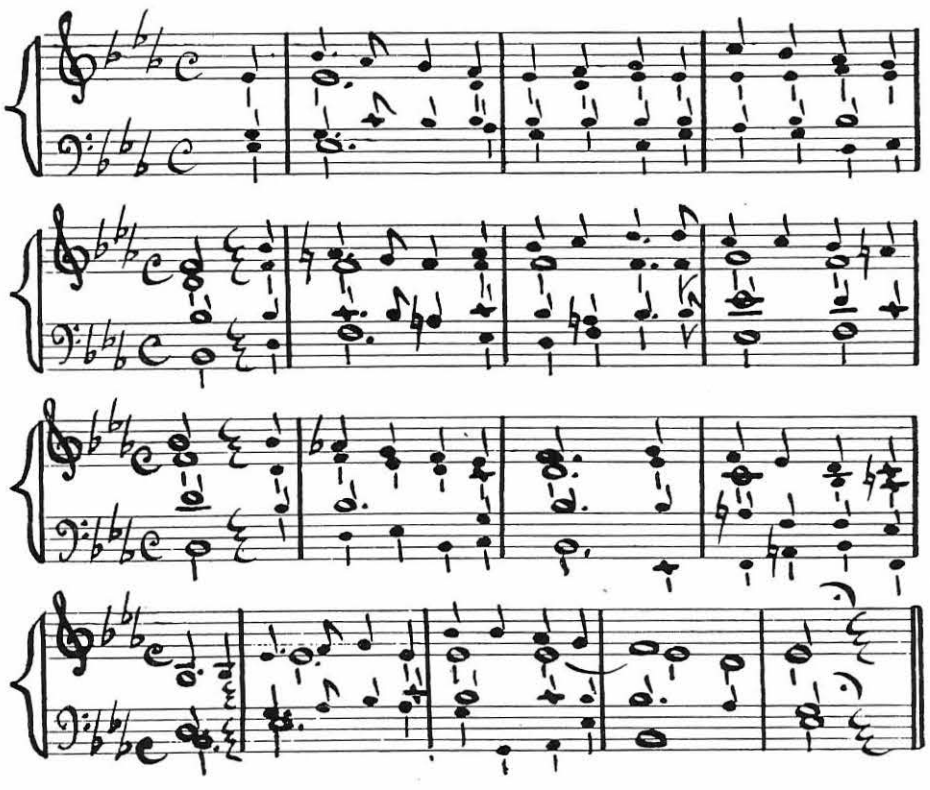

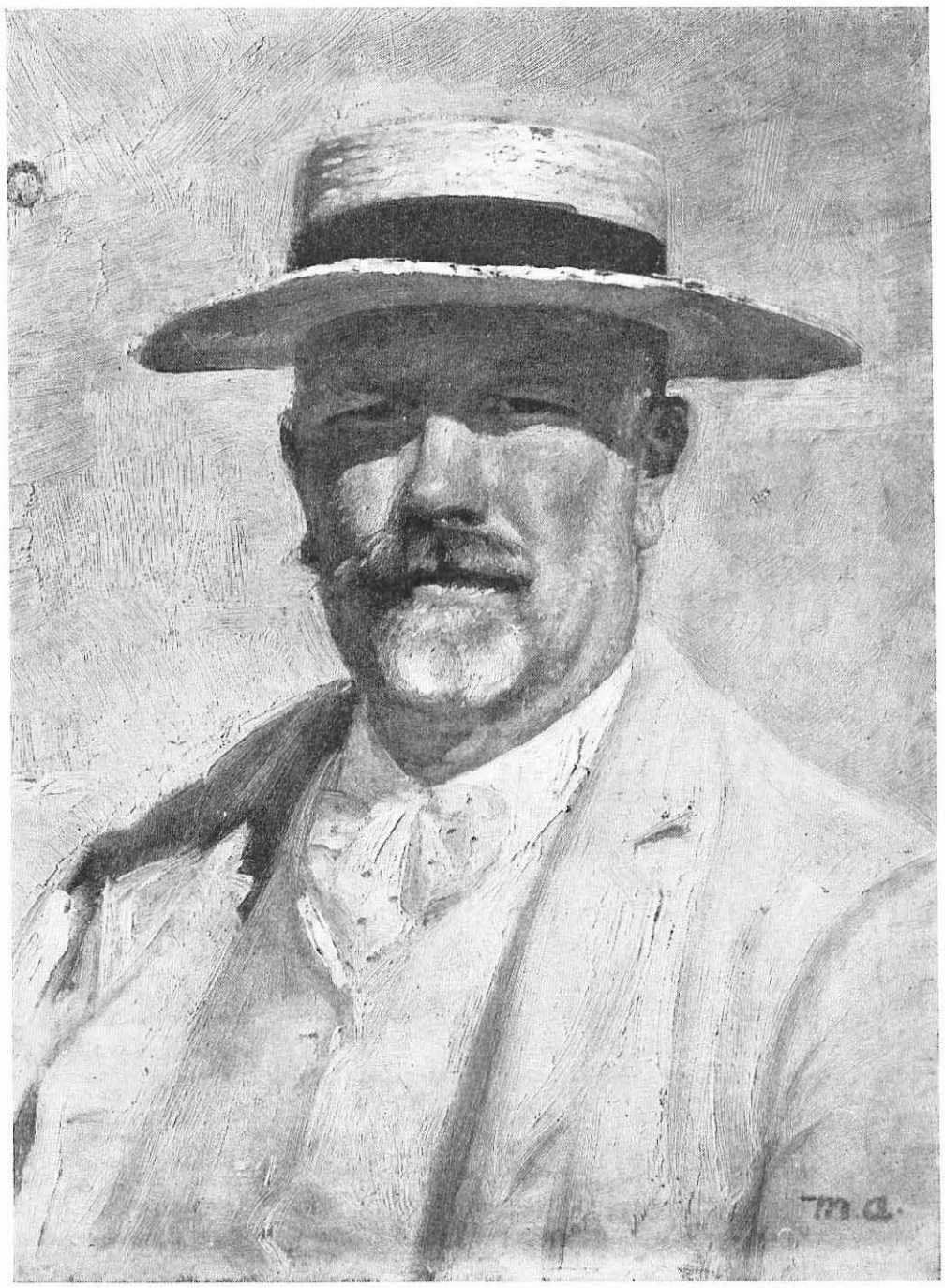

Selvportræt. Bornholms Museum.

Maleren

Michael Ancher

9. juni 1849

9. juni 1949

Med gengivelse af nogle af kunstnerens arbejder

Den 9. juni for hundrede år siden fødtes i Rutsker maleren Michael Ancher. Bornholm fik i ham en berømt og skattet søn, hvis navn blev et af de store i dansk malerkunst. Men øen selv fik ingen stor betydning for ham, om man da ikke vil føre tilbage til den den sejge viljestyrke, den kloge overvejelse, det trodsige mod og den tunge hånd, som han aldrig løb fra, men som til gengæld også hjalp ham til gedigne og dygtige arbejder.

Det blev den del af moderlandet, der lå så langt borte fra fødeøen, som det overhovedet var muligt, der blev stedet for hans livs virke, Skagen. Her blev han centrum for det rige kunstliv, der i halvfjerdserne et par årtier frem skulle udfolde sig så rigt i denne vor nordligste by. Skagensmalerne kom til på afgørende vis at præge disse decenniers danske malerkunst. Høvdingen var Ancher. Sikkert har han nu og da længtet »hjem« og fortrudt, han ikke gjorde Bornholm til sit domæne og var blevet fri for denne indtrængen på hans område af de andre kunstnere: P. S. Krøyer, Christian Krohg, Lauritz Tuxen, Thaulow osv., som Skagen også lokkede hid. Ville han ikke haft mere fred på Bornholm? Men det blev ved de flygtige tanker. Skagen holdt på ham og blev åstedet for hans virke, Bornholm bare hans hjemstavn.

1874 var et afgørende år for ham. Det var da, han fik »En jydsk barselstue« antaget på Charlottenborg. Billedet havde han malet på Kalø, hvor han var ansat som »skriverkarl« på Kalø godskontor. Det var også her Th. Philipsen havde fået øje på hans ganske udmærkede dyreskitser og tegninger, ting der lod tyde på, han ville være blevet en glimrende dyremaler, om menneskeskildringen ikke havde taget ham fangen.

Der skete samme år endnu noget, der skulle blive af stor betydning for ham. Kunsthistorikeren Karl Madsen havde fortalt ham om byen og landet deroppe mod nord og varmt anbefalet ham at rejse derop. Og en skønne dag i juli måned skrumplede han da med den langsommelige dagvogn fra Frederikshavn ind i Skagen by. Et stavnsbånd begyndte, et stavnsbånd i kunstnerisk henseende. Knuden, der bandt det, kom

ikke med een gang. Den strammedes mere og mere og var ikke til at hugge over. Han blev inderligere end nogen anden knyttet til Skagen, til menneskelivet og naturen der. Let skete det ikke for ham. Det var en stædig og utrættelig kamp, hvor der blev arbejdet med ægthed og dybde og med stor grundighed under megen modstand og mange vanskeligheder og besværligheder. Men de var til for at overvindes, og de blev det. Det kan nævnes, at heller ikke ting som vejr og vind gav han op for. Iført pels og søstøvler sad han i strandkanten og malede brænding, mens stormen rev og sled i blændramme og lærred.

En uvurderlig støtte havde han i sin hustru, Anna Ancher, en rig begavelse og et sjældent fint menneske, selv en fortrinlig malerinde. Hun var datter af kroejer Erik og Ane Brøndum, der hørte med blandt de ældste og fornemste familier i byen. Et sjældent skønt samliv levede de og vejede hinanden menneskeligt op. Var han tynget af ørkesløse spekulationer og ærgrelser, var det hende, der med sit lyse livssyn bragte solen frem. Svævede hun for højt, pegede han på dagligdagen.

Den første betydningsfulde skagensfremstilling, hvor Ancher havde givet udtryk for sin opfattelse af typer og milieu, var det meget store billede: »En lægprædikant«, malet i 1876. Fire år senere fulgte det af talrige reproduktioner kendte: »Vil han klare pynten?«, et billede Kong Christian IX havde forelsket sig i og fik overgivet af Galleriet. 1883 fulgte et af hans hovedværker: »Redningsbåden sættes ud«. Det nævnes her som typen på en meget fortællende »Ancher« med en fyldig og smuk farvebehandling, et billede, der virker meget stærkt på be-

Portræt af ung pige. 1899. Bornholms Museum.

Fiskerne trækker vod. Bornholms Museum.

skueren. Her er fiskeren gengivet som dagliglivets helt i sagaen om kampen med havet, i en beretning om en virkelighed, der er hævet op over hverdagens bitterhed og kampen for tilværelsen. Der er en glorie over disse fiskere, som de i deres daglige liv og levned ikke havde.

Men var der romantik over fiskerbillederne, kom hverdagens sandhed frem i billederne af Østerbys proletarer som i portrætterne af Lars Gaihede, Blinde Kristian og de andre, billeder der er en landvinding for dansk kunst. I 1886 malede Ancher mesterværket »Barnedåb i Skagens kirke«, et billede han havde slidt med i to lange år; i 1889 fulgte »Pigen med solsikkerne«.

Ved Michael Anchers 70-årsdag var det på tale med en æresborgertitel. Men det blev derved. Han klarede sig uden den og nåede at få megen hæder og ære endnu, mens han levede. Som en af landets kendteste og højest skattede malere døde Michael Ancher 1927.

Efterskrift. Billederne, der ledsager denne artikel, er gengivet med malerinden frk. Helga Anchers velvillige tilladelse. De gengivne malerier er i Bornholms museums eje, tegningen i privateje.

Arne Madsen.

En skagensfisker. 1894. (Forfatterens ejendom.)
(Sv. E. Parksø fot.)

Åen

CHRISTIAN STUB-JØRGENSEN

Der var en sti, som førte
mig bort fra befærdede veje,
ind i en ensomhedsverden,
som jeg engang har kendt.
Der løb en å over stene,
sommersmal i sit leje,
skjult under ranker, der klavrer
ned ad den sorte skrænt.

Slam, der blev skyllet af bølger
for årmillioner siden,
har bygget skifte for skifte
af breddernes tynde lag.
Dynd fra forsvundne dybder,
fjernt, på bunden af tiden,
smuldrer nu her i åløbets
halvmørke skimmer af dag.

Dær fandt jeg forsvundne verdner,
når klangen af min hammer
nævnede trylleordet
til skrænternes sorte kalk.
Da løfted sig som en gravdør
for urtidens dødekammer,
da sprængtes atter låget
på seklernes katafalk.

Da spaltede sig stenen
og viste på sine sider
vrimlende runde pletter
som spor der er hulet af regn —
Genfærd af liv der leved
i længst forvitrede tider
myldred på stenens flade
som sære snørklede tegn.

Bruset af skabelsens morgen
igen i øret toner.
Noget er vågnet til live,
som dybt i glemsel tav,
alle de blinde væsner,
der sov i årmillioner
lejret i dynd og slam
i det lunkne kambriske hav.

Kryb som vrimled og yngled
og myrded og blev myrded
i mulmets blinde verden,
der var som en maredrøm,
gemtes i ler fra kyster,
der længst i havet er styrtet
— som også dagen idag
skal styrte i tidernes strøm.

Men åen strømmer og strømmer.
Dens syngende pulse banker.
Den glider ud i lyset
fra skyggen af breddens brink.
Den synger at livet er evigt,
skønt vi og vore tanker
er kun på tidens vande
som hastigt lysende blink.

Optegnelser
fra min
barndom

ALLINGE

for 60 år siden ✡ *V*

Om sommeren gik min mor meget ud på markarbejde. Der var nok at gøre i marken dengang, også for konerne. Der var ingen roemaskiner, men man tog nogle roefrø i fingrene og stak dem ned i jorden, og kartoflerne blev hakket med små hakkejern. Så kom hø- og kløverhøst, hvor der var meget at gøre med at vende og sætte i stak og rive stubbene med en håndrive — derefter kornhøsten, hvor mændene mejede kornet med »sajs« og konerne bandt op, og bagefter rev de stubbene. Der var mange folk i marken, mens det stod på. Og når det gik mod efteråret, skulle der tages kartofler op — der var kort sagt nok at gøre i marken fra forår til efterår.

Mens mor arbejdede i marken, gik vi børn hjemme hos bedstemor og hjalp til, så godt vi kunne. Bedstemor var en gammel, skikkelig kone. Hun var født 1803, så det var ikke til at undres over, at hun var meget gammeldags i alting. Og hun fortalte os mange ting om gamle dage.

Bedstemor havde ikke blot »kårer« og rok, haspe og garnvinde — hun havde også en »hægla«, som hun ganske vist havde i kompagni med sin søster; de havde den »til halnada«, som man sagde; de havde i fællesskab arvet den efter deres moder. Bedstemors søster var døbt Kirstine, men bedstemor kaldte hende Kjestena.

De to søstre var også meget gammeldags i deres klædedragt. De brugte træsko uden overlæder, og de havde så meget om hovedet. Bedstemor havde først et bind, som nærmest lignede et navlebind; det var strikket, og hun kaldte det »strøjebån«; så havde hun et trekantet tørklæde om panden, bundet i nakken, det hed »panjetorkle«; over det havde hun så »torkled«, det egentlige hovedtørklæde. Bundet om halsen bar hun et trekantet tørklæde, som hun kaldte »unjestoppetorkle«; det havde hun under kjolen og ovenpå den et trekantet livsjal. Bedstemor havde skjorteærmer i sine kjoler og et kort glat liv med hægter foran og ingen krave eller linning i halsen; skørtet var meget rynket og syet fast på livet — det var næsten som små piger bruger det nu om dage. Ellers gik konerne dengang med løse skørter og så skøder på kjolelivet.

Når bedstemor var pyntet, havde hun korsklæde på. Hun havde en dragkiste med sit fine tøj i, og i den stod en fin æske med hendes korsklæde, sløjfer og fine huer. Der var huer med meget fint broderede røde blomster og grønne blade, og så var der en med sorte silkeblomster; den brugte bedstemor til begravelse, men til fest havde hun »denj granja håuan« og røde sløjfer. Når bedstemor skulle pyntes, »hå på sig bunjed«, sagde hun, kom en nabokone ind og hjalp hende med at sætte hovedtøjet. Mor fortalte, at min mormor havde brugt nølla; hun havde også to nøller, en med røde blomster til fest og en med sorte blomster til begravelse. Den med de sorte blomster var hun blevet »gadjad« med, det vil sige, hun fik den på i sin kiste.

Bedstemor havde sin seng i stuen; den var med blåstribede bomuldsomhæng, som hun trak helt for, når hun kom i seng. En seng med omhæng var med i hendes »unjantag«, og hun kunne ikke tænke sig at sove i en seng uden omhæng. Vi søstre lå i slagbænken; det plejede altid børnene at gøre. Nogle steder, hvor der var mange børn, lå der to børn i hver ende af bænken, og så manden og konen med den mindste i sengen i et lille kammer med lavt til loftet og vinduer, som ikke var til at lukke op. Der har nok ikke været særlig god luft, men dengang var der ingen, der tænkte på, at det er usundt at sove i rum, hvor luften var dårlig. Alle mennesker havde halm i sengene — det var så dejligt, når maj måned kom, for så skulle sengedynerne ud at soles, og så kom der ny halm i sengene. Dynerne måtte ikke komme ud før maj og ikke efter september, for det bragte sygdom til huse, sagde man.

Bedstemor havde travlt med at strikke strømper, »arbja hossa«, sagde hun, af hjemmespundet uldgarn. Der skulle en omstændelig behandling til før strikningen. Skulle strømperne være grå, skulle hun: »fost blanna toed, så kåra, så spinja, så vinja, så tvinja, så haspa, så skåjla, så vinja, så strikka, så valka!« De færdigstrikkede strømper valkede hun på en småhalmskurv; hun gned dem med varmt vand og lidt sæbe, til de blev bløde og tykke. Der var også nogle, der »valkada hosser« i urin; det fik dem til at løbe sammen og blive tykke.

Skulle strømperne ikke være grå, spandt man hvid uld og farvede tråden sort eller i hvilken kulør, man ville have. Bedstemor fortalte, at før i tider farvede man ofte i urin, som man lod stå og blive sur. Farven kaldtes pisseblåt, og den var meget ægte!

Hvis strømperne skulle være »flammua«, skulle man binde en klud om »garnharran« flere steder, så de dele af garnet, hvor kluden sad, ikke fik farve; ved strikningen fremkom så det flammede mønster. Man kunne også farve de to tråde og lade den ene blive hvid (man brugte altid trestrenget til strømpestrikning). Når man så »tvinjada« to tråde blåt eller rødt med en hvid tråd, blev strømperne spættede. Bedstemor fortalte om en »bonadøtter«, som havde så umanerlig granja hosser: Røspætteda me blåspætteda hæla i å blåspætteda me røspætteda hæla i! Jeg gad vide, om nogen gårdmandsdatter ville gå med den slags nu om dage!

Nølle.
Hat og hue.
Korsklæde.

Gammelt bornholmsk hovedtøj.

(V. Myhre fot.).

Bedstemor talte endnu det rigtig gammeldags bornholmske sprog, som jo nu efterhånden er sjældent at høre. Allerede dengang, omkring 1880, syntes vi, at det lød gammeldags, og vi børn kunne godt mærke forskellen på bedstemors sprog og det, som vore forældre talte, selvom man nuomdage sikkert ville have syntes, at mine forældres sprog også var meget gammeldags. Jeg har gennem min levetid lagt mærke til, hvor sproget forandrer sig fra slægt til slægt, og ialtfald når man bliver gammel, synes man jo nok, at der går en del tabt ved den udvikling. I min barndom var det dog kun en del mærkelige ord, der blev erstattet af nye, men senere hen er det gået ud over selve sproget; man har været ved at glemme, at der er hankøn og hunkøn i bornholmsk, at det hedder »enj pener horra«, men »en pen pibel«. Og det er ikke nok med, at der er mange, der glemmer at føje *r* til, hvor det hører hjemme — der er også nogle, der for at være rigtig bornholmske siger »en pener pibel«! De færreste kommer dog vel så galt afsted som den turist, der troede, at han kunne tale bornholmsk, og sagde: »Det er så koldter idag!«

Selvom der var gået nogle gloser tabt, så tog man dog ikke fejl af den slags i min barndom. Man vidste nok, hvilke træer der var hankøn og hvilke der var hunkøn, man huskede at sige »hanj« om månen og »hon« om solen, og man tog ikke fejl af enj kat og en kjætta. Det har forresten voldt lidt vanskelighed, når der kommer nye ord ind i sproget — »bil« for eksempel, som vi af gode grunde ikke brugte i min barndom. Nogle siger biler og mener, at det derfor må hedde »en bil«; andre mener, at når det hedder »enj vâun«, må det også hedde »enj bil — bilana«. En bornholmer, jeg talte med derom, sagde, at en bil er dyr at holde og vanskelig at styre, så den må sikkert være hunkøn!

Der var andre former for »sprogforbistring«, som heller ikke kendtes i min barndom. Det såkaldte »Sandviasvensk« opstod først efter at de svenske arbejdere kom ind til Bornholm efter Hammerværkets oprettelse. Disse folk havde vanskeligt ved de særlig bornholmske lydforbindelser — istedet for »hunj sidder på gjåred» sagde de »hung sidder på jåred«, og de indførte forskellige svenske ord som »pojk« for »horra«, »flâks« for »kjærest« og adskillige andre. En anden form for blandingssprog var »Rønnatyndt«, der skulle være finere end det gammeldags bornholmske, men som var hverken det ene eller det andet — efter min mening lyder det forfærdeligt, når man siger »støvla« istedetfor »stæula«, »malka« istedetfor »målka« og deslige.

Men hverken min far eller navnlig ikke min mor talte så udpræget gammel-bornholmsk som bedstemor. Hun sagde kjita, spedda, glâriven, arbja hossa — min mor sagde altid spanj, strikkepinj, briller, strikka. Ligeledes sagde bedstemor »stersed« om køkkenet, og en tallerken kaldte hun »enj talrik«.

Det gamle bornholmske sprog var meget malende, og det havde særlige gloser for alt muligt. Skete der små uheld i madlavningen, var der særlige udtryk for det også. Var brødet dårligt bagt, var det »klægut«. Var der noget tykt på bunden af noget flydende, kaldte man det »bonnsåver«; kaffegrums, der jo let kom i kopperne, hed »kaffedrós«.

Var der fremmede, der spiste med ved bordet, hed det »varren så goa å få mâd«. Man havde det meget med at gøre undskyldninger for, at maden ikke var helt så vellykket, som den burde være, men det blev ofte slået hen med, at det gjorde ikke noget, om maden var så god, bare de fik noget »byggfyjl«.

Var bedstemor i dårligt humør, sagde hun, at hun var så sjemodig. Var hun dårlig tilpas, hed det: »Jâ e hal nålig i dâ.« Blev hun træt, tog hun sig gerne »enj lidinj nul«. Hun plejede at sige, at hun var »gammal å trømmelfodad — hon hadde enjgång vad så sjøg, s'a ded varkan ammada ejle linada, men nu va hon glâ, a hon va ovanvænnes«.

Skulle vi gå et ærinde i byen, så skulle vi »fæjes« og »inte gå å drabba som en ræjtig drabhâsa«. Når vi frøs eller var »vâlna« om fingrene, hed det: »Gå inj å tâ tøj på, inte stå dær å høddra.« Når vi ikke tog vort tøj rigtig på, sagde bedstemor: »Nu hâr jâ min gonn alri kjent mâga te narrastrajer — voddan e'd du hâmpar på dig, du kommer te å lina en ræjtig hâmpegjøja.«

Skældsord havde sproget et rigeligt udvalg af, og de havde som regel en ganske præcis betydning. Magister Rohmann har engang i »Bornholmske Samlinger« (Bd. XIX, 1928) givet en del eksempler på skældsord, der anvendtes om kvinder, og det er endda kun et udpluk. Endnu er det ikke sjældent at høre betegnelser som »sladra«, »flâna«, »tosahaja«, »sludrebøtta«, der jo ikke alle er særlige for Bornholm; det er derimod »râvina« og »baldra«, det sidste om kvinder der snakker meget og højt. Endnu værre skældsord er »møjso« og »tanjharpa«, for slet ikke at tale om »falskeblakka«. Var en kone lidt fin på det, kaldtes hun »et pidder«, — en »bâliva« var en med store udstående øjne, mens en med påfaldende små øjne kaldtes »pirkiva«. En uartig pige blev kaldt for »en hæsselig tøsagrøbba«.

Men heller ikke mændene gik ram forbi. En mand, der var stor på det, var »enj hagga«; var han fin på det og pyntede sig, kaldtes han »finstikkara«. Snakkede han for meget, var han »enj snakkepræst«, pralede han, kaldtes han »Prâlhâns«. Var han ikke til at stole på, kunne han kaldes »kræmmara«, »prakkara«, »luskepær«. Slog han til Søren, var han »enj galnerojs«, var han naragtig, var han »enj narrafas«, vrøvlede

han, var han »et væggjavravl« (når folk løb med sludder, sagde man, at det var noget »væggjavravl«), en ondskabsfuld mand kaldtes »et faninjskaw«, var han kontrær, sagde man, at han var »ennakrænjder«. Var han for fattig til at kunne være med i laget, kaldtes han »lushunj«, »lusaknækkjara«, »lusâgara«. Mere almindelige skældsord var »fæbest« og »flyn«. En lille mand kaldtes »knort«, — var han derimod usædvanlig lang, var han »enj långer gjârepâl« eller »enj långer skârabrân«. Det gjaldt altså at træffe en middelvej og være velvoksen, så man kunne få betegnelsen »ejn râger, strâger kar — ejn stor bitterlig kar«!

Til større og mindre drenge var der særlige skældsord: Knævær — knadrinj — snørsnud. Når de unge lavede sjov, sagde de gamle, at det var nogle »sakramenskedes flabbastrajer«.

De gamle bornholmere var slemme til at bande, men der var dog også nogle, der ikke ville bruge de grimme eder og havde andre udtryk istedetfor: Droninj svalke mig — ravninj tâ mig — ravnemig — hânanj trø mig — pinelakkemig — forgjøjemig — sjættemig. Folk brugte meget at anvende udtrykket »gonn« eller som jeg har hørt en gammel kone sige »sajn gonn«: Ja, gonn kajn jâ de, ja min gonn.

Det bornholmske sprog er kendt for at være lidt grovt i tonen og sige tingene rent ud, men der fandtes dog forskellige omskrivninger for udtryk, som man ikke syntes lød så godt. Navnlig overfor børn kunne man af og til være mere afdæmpet i sin tale. Den kunne ellers være drastisk og malende, som når man sagde om folk, der havde mavepine, at de »va uda å løvva me ennanj«, — var det små børn, det gjaldt, så var den almindelige omskrivning for et »stort ærinde«: stakka, gjorra stak. Og folk på landet siger endnu: »du kanj tåta mig bâg« som en omskrivning for det mere direkte »kjys mig i rawen«, der før i tiden blev meget almindeligt brugt, uden at man fandt det særlig anstødeligt. »Tåta« er iøvrigt nærmest barnesprog — børn plejede at sige »dâmpsjeved tåtar i hawn«. —

Potteplanter var ikke særlig i brug i min barndom, men vi havde dog nogle. Men de havde også andre navne end nuomdage. Rosengeranien hed »storkenæb«, æblemuskaten hed »lâvtemuskât« og fuchsian hed »Kristi bloddråbe». Også blomsterne i haven havde andre navne. Krokus hed »natlys«, porcellænsblomst hed »jomfruens ærekrans«, malope hed »jomfrusarkj«, pelargonia »stâsmuskât« og tusindfryd hed »mariblommer«. I haven var der iøvrigt frugttræer — »kjyssebær« og »plommer« med mere og frugtbuske, der alle kaldtes »torna«, uden hensyn til om der var torne på dem eller ej; det hed »enj ribstorn«. Og så var der køkkenurter: »Persla«, »postenokker«, purrer, som vi kaldte »purløj«, og purløg, som vi kaldte »græsløj«. Hvem der avlede agurker, havde også dild i deres have; ligesom sennep og »kommian« kom den igen år efter år; der var altid noget frø, der blev modnet og dryssede, så der kom nye planter næste år. Kommian var meget almindeligt i haverne, og det brugtes meget til madlavning, blandt andet på syltede rødbeder, der var det eneste syltetøj, almindelige jævne mennesker brugte — asier var ligesom mere fint. Om brugen af krydderier i husholdningen har jeg skrevet tidligere (1947) — her vil jeg blot tilføje, at en gammel kone fortalte mig, at når man slagtede får, så var det første, man spiste af fåret — »rawtarminj«, kogt, fyldt med kommian. Det var en tyk, fed tarm, som smagte så godt. Mon?

Af vildtvoksende bærfrugt var der brombær, som vi kaldte blåbær, og blåbær, som vi kaldte byjlenbær. Af navnene på de vilde planter er mange stadig i brug; alle bornholmere ved, at vild kørvel hedder hunjakjajs og brændenælder kaldes edernæjler, men der er vel færre, der husker, at kaprifolium hedder kopattarøsmer og kornblomt kaldes dâuestol. Hvidtjørnen kaldte vi haventorn; hybentjørnen hed hiventorn og frugterne henholdsvis haven og hiven. Om dem havde vi et lille børnerim:

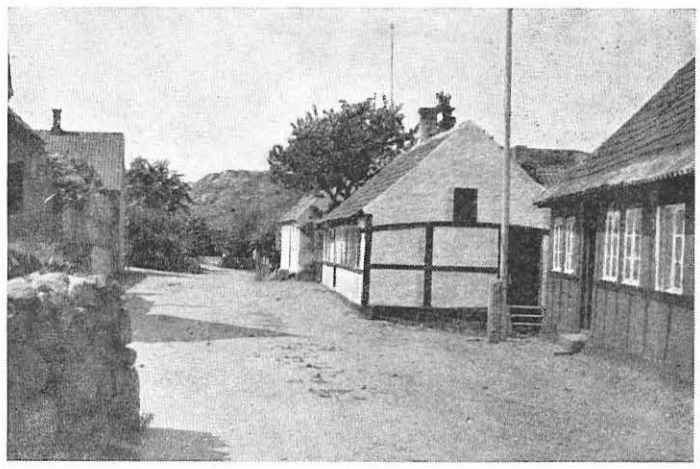

Gade i Sandvig. Hammerknuden i baggrunden. (V. Myhre fot.).

Kysten ved Allinge-Sandvig. (Dam Johansen fot.)

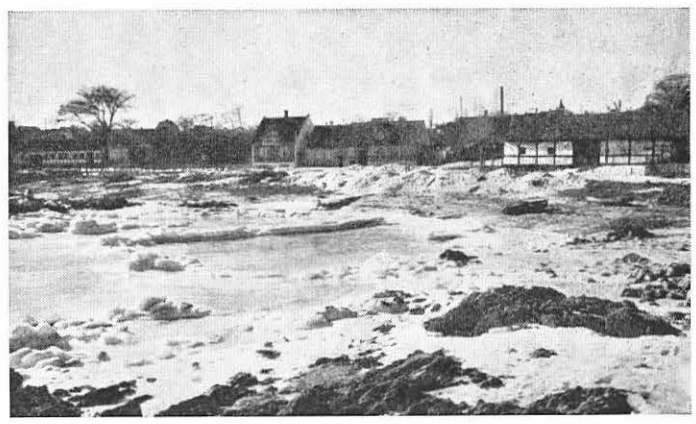

Kysten ved Løsebæk, Allinge. (Dam Johansen fot.)

Hvis du spiser hiven,
får du ont i iven.
Hvis du spiser haven,
får du ont i rawen.
Hvis du spiser slåen,
får du ont i tåen.

Burreplanten kaldte vi skræppeblâ, og bladene brugte vi til hatte, når vi legede; burrerne pyntede vi os med som knapper, og når de så faldt af og kom til at ligge på gaden, fik konerne dem i deres skørter, der dengang var så lange, at de næsten gik og fejede gaden med dem.

— I et foregående afsnit har jeg fortalt om det daglige arbejde i huset. Men årets store fester skabte forandring i den daglige tommerum, og så gjorde man sig ekstra anstrengelser forud, så man med god samvittighed kunne holde fest, mens den varede. Og størst blandt årets fester var selvfølgelig julen.

Før jul skulle der først slagtes gris, og så skulle der vaskes. Derefter kom turen til andeslagtningen, og senere skulle der bages sigtebrød og hvedebrød, kagemænd og pebernødder. Vi børn havde det arbejde at pudse kobberkedler og malmstager, vi gned dem af med en klud, dyppet i stenolie, og så tog vi en mursten, eller klinkersten, som vi kaldte det, og en gammel kniv, som vi rev trippelse af klinkerstenen med; det brugte vi som pudsemiddel, men det skulle rives så fint, at der ikke kom ridser i kobbertøjet.

Når mor havde bagt i kakkelovnen, skulle den børstes og gulvet skures. Hun skurede med en halmvisk og sand og lidt grøn sæbe, og bagefter gned hun efter med en tør klud, så gulvet kunne blive hurtigt tørt, for det var så gruelig usundt med våde gulve, mente man, og derfor vaskede man ikke gulv så ofte, men skrubbede det godt med våd sand, når det skulle fejes, og derefter strøede man sand på. Der var en skipper i byen, som havde en jagt, med hvilken han plejede at sejle til Snogebæk efter sand; det sand var meget finere end sandet ved stranden her, og når han så kom i havn med en last sand, gik trommen, at der var fint snogebæksand til salg på havnen; så blev der kørt og trillet efter sand — det kostede vist 15 øre skæppen, eller måske var det halvskæppen. Folk fik så fyldt deres »sângrova«, og hvad han ikke fik solgt ved skibet, kørte han hjem til sig selv, og der kunne folk så gå hen og købe en skæppe eller et fjerdingkar, når de fik brug for det.

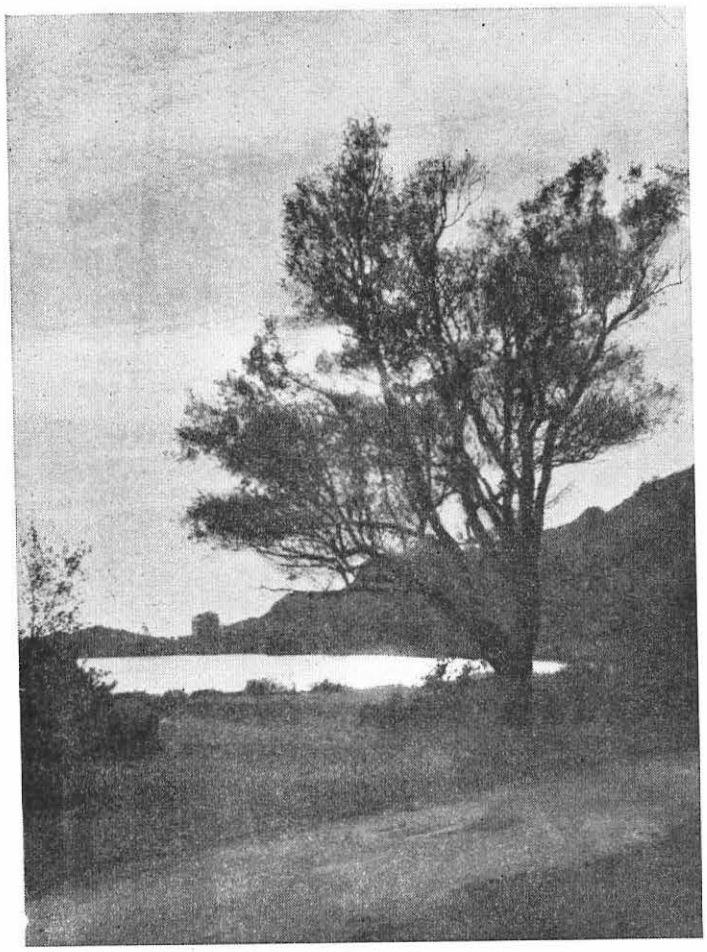

Ved Hammersø. (Dam Johansen fot.)

Mor brugte aldrig støvekost, men derimod en »fjæravinja«. Vinduerne blev vasket udvendig og så skyllet af med vand; inde i stuen blev de tørret af med en klud.

Julebagningen var selvfølgelig meget spændende. Til jul bagte min mor kagemænd; de var store og havde rosiner til øjne, næse og mund, og de havde også knapper af rosiner. Når julen var gået, blev de spist til kaffen. Hun bagte også pebernødder til julen, og så bagte hun så mange, at vi kunne bytte med en onkel på landet, så vi fik hasselnødder for en del af pebernødderne. I min barndom kunne man også købe de kendte røde kagemænd hos bageren ved juletid, og vi syntes bedre om dem end om de hjemmelavede, men der var jo ikke det »forslaw« i dem som i mors kagemænd.

Julen i mit barndomshjem var altid så festlig. Vi havde en fin hvid dug på bordet og så to lys i stager foruden lampen. Udover højtiderne brugte vi ellers aldrig dug. Min mor læste juleevangeliet af en gammel prædikenbog, og så sang vi julesalmer. Siden gættede vi nødder (»nødder i hænder, gjæt hvor många!«) og min far lagde en juleræv af nødder, så skulle vi sidde under bordet og gætte den: Der var tre nødder til hoved, så skulle vi sige »houd, houd, houd«, når far pegede på dem og sagde: Hva e ded? Så var der tre nødder til hals, tre til ben og tre til fod, igen tre til ben og tre til fod, det var forben, så seks til ryg og igen to gange tre til ben og tre til fod, det var bagben, og endelig ni til »rompa« — kunne vi så gætte rigtigt, var nødderne vores.

Julegaver fik vi ikke, men mor tog dukkerne fra os noget før jul, og om aftenen, når vi sov, vaskede hun deres tøj og syede noget nyt til dem, og juleaften kom de frem rene og fine og med deres gamle tøj bundet i en pakke under armen, og det blev vi lige så glade for som børn nuomdage, når de får masser af gaver. Vi holdt så meget af vore dukker; gik der et hoved i stykker, så græd vi og var ikke til at trøste, og fik vi så et nyt hoved sat på den dukke, så var den fremmed i lange tider. Da vi blev store, fik nogle små kusiner vores dukker, men siden, da vi så, hvordan de behandlede dem, gik vi og var kede af, at dukkerne havde fået det så stygt.

Bedstemor fortalte, at i hendes ungdom havde de ligget i julehalm; de spredte nogle knipper halm på gulvet, og så sov de i »jylahalm« uden at tage tøjet af, så havde de det så nemt julemorgen. Den skik var gået af brug i min barndom, men der var andre skikke, som endnu blev holdt i hævd. Således var det fast regel, at julemorgen fik vi »hønnu å brænjevin« med kommenskringler i. Juleaften blev honningen rørt ud i brændevin i en spølkop, og der blev skåret kringler i stykker,

som kom i; det stod så færdigt til julemorgen, da vi fik det på fastende hjærte. Det spistes med ske.

Julemorgen var der »otesang« i kirken. De fleste havde lys på julebordet, og til ottesangen tog hver sit lys med i kirke. De dryppede lidt stearin på deres kirkestol og satte lysene fast med det. Skikken med juletræ i kirken kom først frem meget senere.

Bedstemor fortalte om en gammel kone, som havde taget fejl af tiden og var kommet i kirke julenat. Kirken var oplyst, og den var fuldt af folk, men hun syntes, det var så løjerligt, for der var ingen hun kendte. Men pludselig så hun, at det var alle de gamle, som var døde, og den, der stod på prædikestolen, var også en afdød præst. Så gik det op for hende, at hun var kommet for tidlig afsted, så de døde ikke var færdige med deres julemesse. Hun skyndte sig hjem, men hun blev aldrig rigtig rask mere; man må nemlig ikke forstyrre de døde. Derfor måtte man heller ikke gå på kirkegården efter solnedgang, for de døde skulle have ro, sådan sagde de gamle. De sagde også, at den, der først døde på kirkeåret, og den, der døde først på det nye år, skulle kæmpe med hinanden om pladsen i himmelen.

I juledagene måtte ingen bestille noget, så fik de buldne fingre. Folk gik i kirke, og ellers fordrev de tiden med at fortælle oplevelser og gætte nødder. Om julehelligdagene var der et meget kendt rim:

Jylaautan å jyladâ
e fâr og moer så majed brâ,
men når anj dâ jyl går inj,
fâr fâr og moer et anjed sinj:
Horralogga, gå ad lân å mogga,
pajesvin, tâ dinj rok å spinj,
inte gå hær å svinj omkrænj.

Tredje juledag var der juletræ på søndagsskolen. Der var ikke noget missionshus for dem, som »høre kjærkan te«; Luthersk Missionsforening havde et, men der var ondt blod mellem dem og præsten. Derfor havde de kirkelige søndagsskole i borgerskolen, og juletræsfesten blev fejret på rådhussalen. Den gamle doktor gav altid en stor kurv æbleskiver, som gjorde stor lykke, for de var ekstra gode, med æbler i, og han kom altid selv op og så, når børnene spiste. Den gamle doktor var selv ungkarl, men han var meget glad for børn.

Nytårsaften fejrede vi i hjemmet ligesom juleaften. I den tid var der mange, der skød nytår ind, så skuddene rungede uafbrudt, og der blev trukket rundt med folks sager; min far tog altid, hvad der kunne flyttes med, inden døre nytårsaften, ellers vidste man aldrig, hvor det blev af. Nytårsmorgen måtte folk altid en tur hen på torvet for at se, hvad der var lavet, og derefter var der mange, der måtte løbe rundt og lede efter deres forsvundne sager.

Også helligtrekongersaften blev fejret i hjemmene som helligaften. Efter helligtrekongersdag kom Knud og kørte julen ud; den første fremmede, der kom i et hus om morgenen den 7. januar, var Knud i det hus.

Når der kom nogen i julen, så skulle de altid nyde noget, ellers bar de julen væk. Fik de ikke andet, så skulle de ialtfald have lidt pebernødder; mændene fik næsten altid »hønnu å brænjevin«.

I fastelavnen var fastelavnsmandag mest børnenes dag; da

Allinge kirkes tårn. (Dam Johansen fot.)

var der mange børn, der var klædt ud, og alle vi andre løb bagefter hele byen rundt og beundrede »fâstelansnarrana«. De plejede at have et horn med at tude i, og når vi hørte hornene tude, vidste vi, at der var fastelavnsnarre i farvandet. Om aftenen kom ungdommen ud og gik rundt og blev trakteret med æbleskiver. En dag i ugen blev der slået katten af tønden; det foregik gerne i en avlsbrugergård. Alle de gamle gårde havde to porte, og tønden blev så hængt op midt i gården, og fastelavnsnarrene gik ind ad den ene port og ud ad den anden, når de havde slået deres slag på tønden. Det var unge mænd, der var klædt ud, nogle i damedragt; i tønden sad der en nissedukke, men bedstemor fortalte, at i hendes ungdom havde hun set, at de havde en levende kat i tønden, og da den blev slået itu, var katten så skræmt, at den løb lige ud i havnen. Heldigvis blev det så forbudt at bruge levende dyr til tøndeslagning.

Vi spurgte altid om lov fra skolen, når der skulle slås katten af tønden; vi sagde bare: »Tønjan e ophænjt, må vi nu få lov!« og det fik vi altid. Det var en forlystelse, der samlede en mængde tilskuere; der var altid en mængde, gamle og unge, som skulle se på det. I det hele taget var fastelavnen en meget populær fest. Engang, da præsten spurgte en dreng i konfirmationsholdet om, hvilken af årets højtider der var den helligste, fik han svaret: »De e fâstelansmanda!«

Men de forskellige fastelavnsløjer kunne ofte være temmelig grove, og fastelavnsnarrene havde halvvejs hævd på at gøre, hvad der faldt dem ind. Det hele skulle helst opfattes for spøg. Og i tidligere tider skulle det have været endnu værre. Bedste-

Teaterstræde i Allinge.

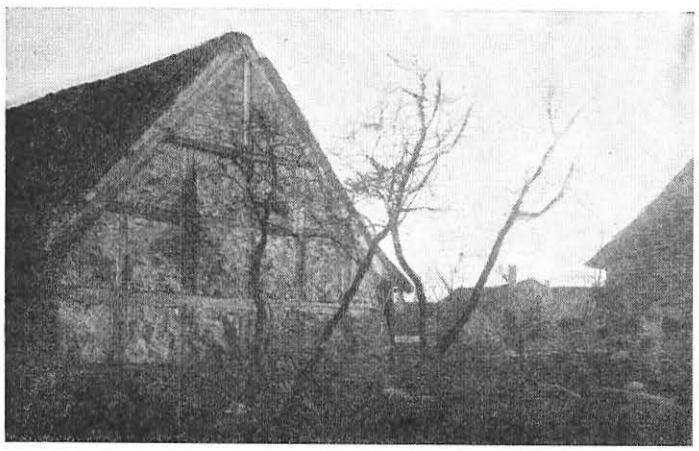

Hus i Allinge.

mor fortalte, at de var kommet ind til nogle folk, som havde stegt gås på bordet; den tog de med sig ud i gården og delte den mellem sig; først spiste de »fyjln« og siden kødet. Et sted havde de taget en spand fløde, der var sat til side for at blive kærnet til smør; den drak de af spanden. En anden gang var der nogle folk, der havde slagtet gris og lavet pølser, som de havde lagt op på et »dræwtentrou«; vinduet var åbent, for at »Iminj« kunne trække ud. Da konen gik ud et øjeblik, var der en ung mand, der tog alle pølserne, og han og hans kammerater tog dem med op i »Kattadâlinj«, hvor de fortærede dem. Den slags blev ikke regnet for andet end narrestreger — det var ikke at stjæle, bare at »tâ«!

Skærtorsdag spiste alle folk grønkål; den var ikke god, før den havde fået frost. Skærtorsdag skulle der ni slags grønt på kålen, og så måtte man jo spejde efter, om kommian og kørvel havde lidt grønne spirer, som vi kunne få til hjælp for at få tallet fuldt. Langfredags middagsmad var kogte æg med røget skinke (spegeflæsk) og bagefter fik vi rugmelsgrød med sirup.

Påskemorgen fik vi en bid æble på fastende hjærte; det var gerne temmelig skrunkent, for det var gemt til påsken; at købe æbler lod sig ikke gøre dengang. Påskemorgen skulle vi op og se solen danse, for de gamle sagde, at solen dansede af glæde over Frelserens opstandelse. Jeg havde en gammel tante, som havde vinduerne i sit sovekammer mod øst, så hun kunne ligge i sin seng og se solen stå op — men påskemorgen gik den tre gange rundt, fortalte hun — det havde hun set mange gange, og sådan stod den ellers aldrig op. —

Hele året rundt var der dage, hvor man kunne tage varsler af vejret for den kommende tid, eller hvor man skulle foretage sig et eller andet for at sikre sig held og fremgang.

Når man så nytårsnyet, skulle folk helst have penge i lommen, og så skulle de slå sig på lommen, så fik de mange penge det år. De kunne også tage salmebogen og slå op på må og få, og af den salme, de slog op på, kunne de se, om de skulle til barsel, bryllup eller begravelse det år.

Den 25. januar skal solen skinne, mens St. Povl sadler sin hest; så bliver det et godt år.

Den 2. februar, kyndelmisse, skulle man have halvdelen af vinterbrændslet og halvdelen af foderet til dyrene tilbage. Det hed sig, at lige så mange dage, lærken synger før kyndelmisse, lige så mange dage vil den tie efter kyndelmisse.

Den 3. februar skulle man lægge en viske halm udenfor huset. Blæste den væk, skulle man bare lade den flyve, men blev den liggende, skulle man plukke alle strå sammen, for så blev der brug for hver smule, og det ville blive sent på sommeren, før dyrene kunne komme ud.

Den 22. februar var det Peders stol, »Pær me denj varma steninj«. Når det tøede efter den dag, ville det tø lige så meget nedefra som oppefra.

Marts kaldtes Thormåned, og om den er der et rim:

Thor me sit fawra sjægj
lokkar bælla ud om vøjgj
å læja me gåsaægj.

Man sagde, at »Thormånads rajn e liså godt som fåramøj på jorn«. Så bragte marts varsler om, at foråret, »framtiden« som de gamle sagde, var på vej:

Denj tredde tordsdanj i Thor
trør trânan på dansk jor.
Denj tredde ette denj
gå vi lysa autan i senj.

I slutningen af marts eller i april kom så påsken. En gammel mand sagde: »Når påskan kommer sent, kommer sommarvarmanj au sent, de ska nok slå te.« Omkring påske plejer det ofte at være en uge med dårligt vejr; den kaldtes »dømmelygga«. Foråret var kommet efter almanakken, men endnu kunne der komme kedelige overraskelser fra vejrets side. »Enj kanj godt få enj vinjterbæsinj ætte a der e sælajt«. Om april lød rimet:

April abara horsanæsa
kajn bådde sne å rajna å blæsa,
men om denj e alri så bøs,
så groer bådde læv å græs.

Når foråret melder sig, er der forskellige tegn at tage varsel af. Hvis det første lam, man ser på marken, er sort, får man sorg, men er det hvidt, vil man få et godt år. Når man ser de første heste på markarbejde, skal man lægge mærke til, om de kommer imod en, så får man modgang, men går de den anden vej, får man medgang. Når man om foråret hører frøerne kvække første gang, skal man lægge sig på ryggen, så får man ikke lændeværk.

1. maj er det »Valbordâ««, og så begynder den dejlige løvspringsmåned. Den kan godt være kold, men det skal man ikke være ked af, for majmåneds kulde gør bondens lader fulde; dette rim kan jo ikke være bornholmsk, men det blev tit brugt i min barndom. Kendt er dette rim om løvspringets varsler:

Kommer æj forrinj ask,
holjer sommarinj vask —
men kommer ask forrinj æj,
så bler sommarinj blæj.

Sådan kunne man se, om det blev en våd eller en tør sommer.

10. august, Lârsadâ, skulle rugen være i bånd og skalotteløgene tages op. Om høsten skulle bonden tage vare på skyerne, thi:

Går striverna på himmelinj i sønder å norr,
ska boninj tå sin sæ inj, mens hon e torr.
Men går striverna på himmelinj i vester å øster,
kanj hanj la na stå, så lænje hanj lyster.

Mikkelsdag, 29. september, var den rette tid at plukke hasselnødder; så skulle man gå i nøddeskov. Efter mikkelsdag måtte man ikke plukke brombær (»blåbær«), for så »hadde faninj pissad på dom å smort sina sko me dom.«

At vinteren nærmede sig, kunne man mærke på, at »bofinker« og »flæskatjiva« (musvitter) søgte til husene. »Fâulana bler nærtyena, nu bler'ed vinjter.«

Om vejret i almindelighed fandtes der også en hel del varsler: Når katten æder græs om sommeren, bliver det regn. Når katten hvæsser kløer på et træ eller en stolpe, bliver det også regn. Når hønsene går ude i regnen og ikke søger under tag, holder regnen ikke op foreløbig.

Og når hanen galer før midnat, får vi forandring i vejret.

A. K.

Studenterne fra Rønne Statsskole 1949

Kaare Rasmussen fot.

Bageste række: Heinrich Jordt Petersen, Jørgen Frigaard, Nina Engell, Holger Nørregaard, Inger Sode, Poul Nielsen, Ruth Kofoed Mogensen, Poul Anker Hansen.

Forreste række: Hans Jørgen Hansen, Ruth Faarbæk, Curt Hansen, Annelise Iversen, Carl Frederik Aakerlund, Ira Kjällberg, Robert Riis.

Bølshavnsangen

AF CHR. KRAGH

Kysten ved Bølshavn.

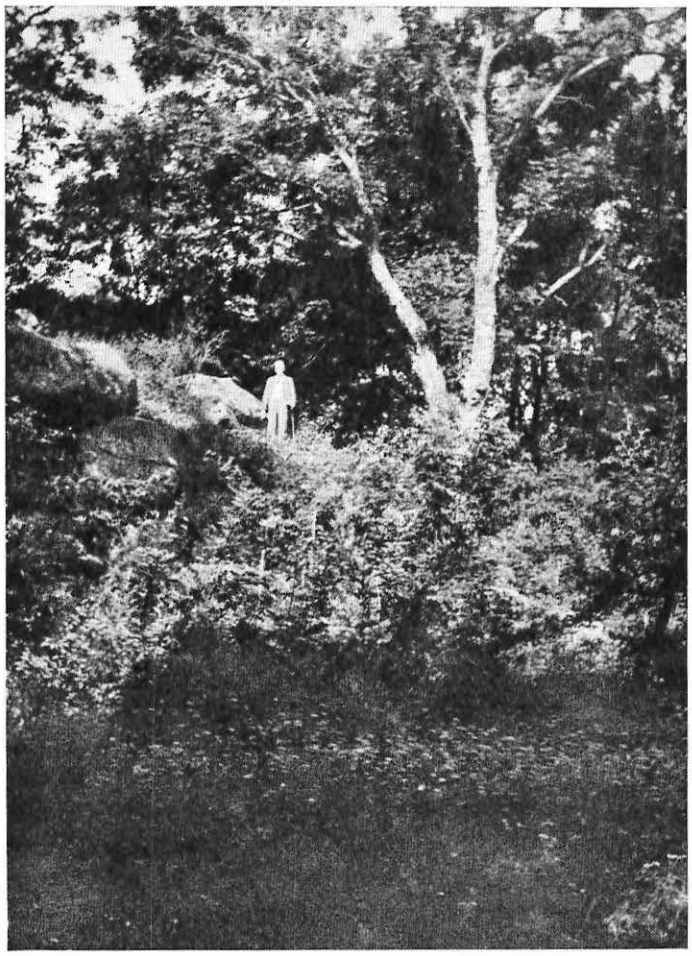

Parti i Bølshavn.

Mel.: En sømand har sin enegang.)*

Ved morgenskærets gyldne kyst
i læ af skovklædt ås
dèr leves livet let og lyst
og sundheds kræfter fås.
Naturens skønhed vælder op
sin rigdom for vor fod,
og havets karske vind vor krop
den skænker helsebod.

Vort Bølshavn ligger gemt så smukt
imellem vandløb to,
og vi har strand med skær og bugt
og havn og Gyldensbro.
Her fared vikingskarer ud
med mod og sværd ved lænd,
og hjemmeværnet varsled bud
om hjælp mod ufredsmænd.

Det ældste oldtidsminde her
er kendt af hver og én
og blev af alle, fjern som nær,
hilst, når man for det tren.
Det taler stærkt om kamp og fald
— to bauta og en kreds —
om mænd, som fulgte pligtens kald;
med pietet det ses.

Det stod i flere tusind år
— behøved intet navn —,
ret østen Bølshavn end det står
på tærsklen til vor stavn.
Dog munke fandt det mere fint
at gi' det kvindenavn,
det var blot altfor feminint,
men tjente dem til gavn.

Næst randt den gæve Aukils blod,
da vender trued land,
og sønnen Bue rejse lod

*) Nordens sångbok har noderne.

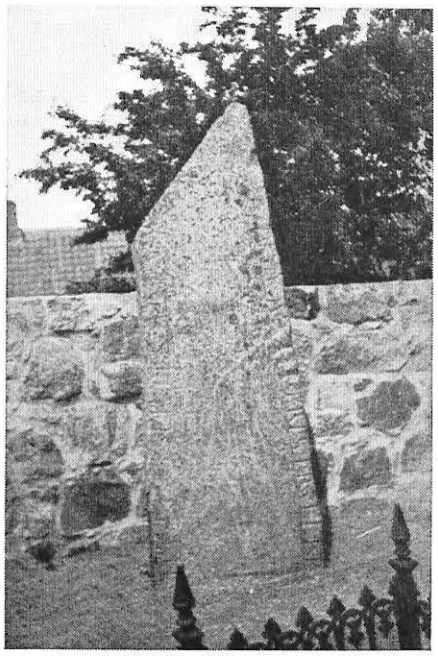

Gyldensåstenen på Svaneke kirkegård.

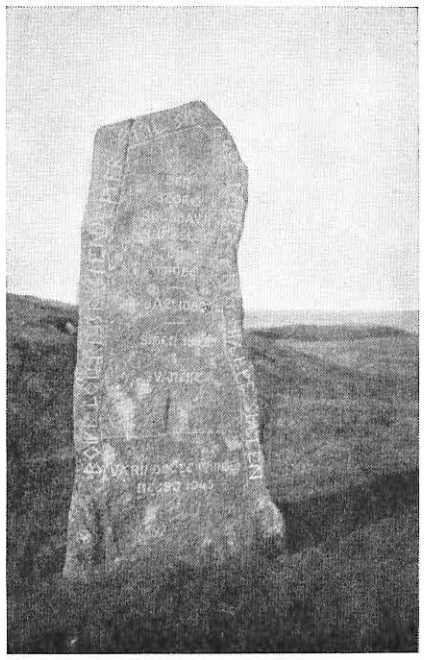

Mindestenen ved Bølshavn.

Ligstenen over Schweder Kettingk og hans to hustruer. Aa kirkes våbenhus. (E. Kofoed fot.)

hans runesten ved strand.
End lever mindet om hans død
— han var en kristen mand —;
står stenen nu i fremmed skød,
en ny vi skue kan.

Til sommerlyst blev Bølshavn født,
til ofring Jættabro,
hist fejred helte man, der blødt'
i kamp for land og bo;
her »rettede« man skælmer hen
og stemte guden mild,
så han gav bliden bør for mænd,
der trodsed vand og ild.

I syvårskrigens barske år
— ja, femten-seksti-fem —,
fik Schweder Kettingk Maglegård
af kongen til sit hjem.
Han rejste Bølshavns sunkne værn
mod fjendens gridske klo,
og holdt hans flåder mere fjern'
fra kystens lune bo.

Kong Frederik den Syvende
— i atten-femti-et —
i nåde som besøgende
gav Bølshavn frihedsret,
så strandens mark til nytte kom
for stavnens gode mænd,
som derfor også sidder som
små, næsten adelsmænd.

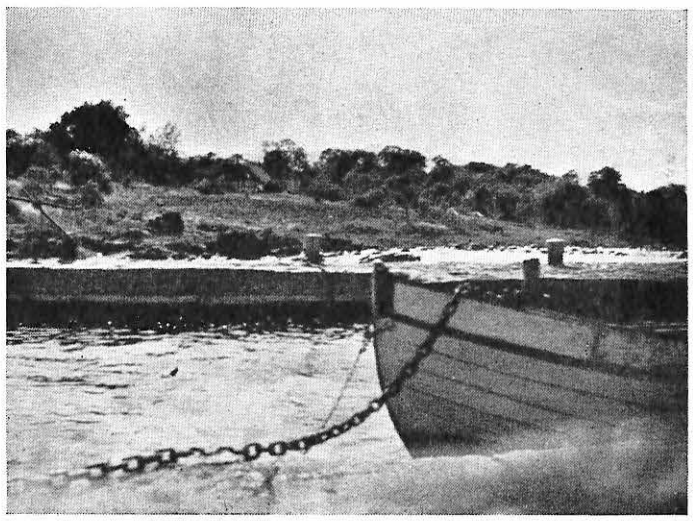

Havnen Bølshavn.

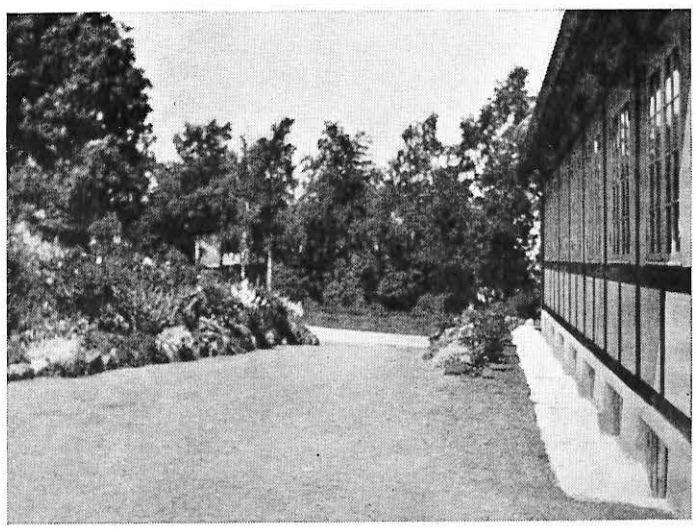

Parti ved »Maglehus«, Bølshavn.

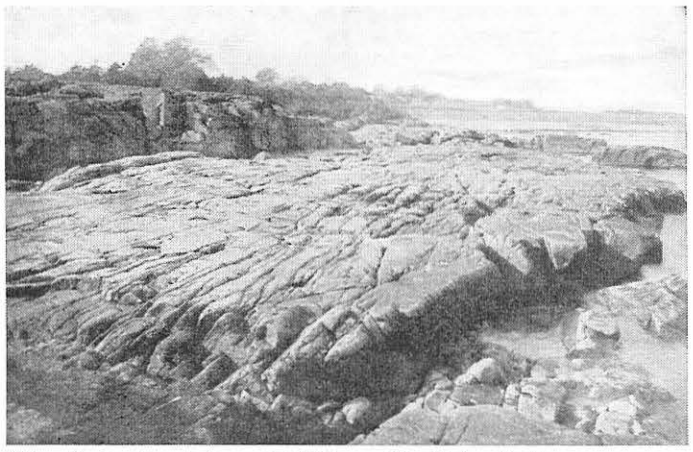

Klippekyst, »Logulvet«, ved Bølshavn. (V. Myhre fot.)

Hellig Kvinde ved Bølshavn.

Bølsgaden var en »fægangsvej«
i længst forgangen tid,
til bindingsværk den passed sig,
idyl den bragte hid.
Nu kaldes den en strandvej fin,
helt i moderne stil;
den store verdens »dollargrin«
befarer den med il.

Til farten på den våde vej
blev skuder bygget her,
og det såvel til vikingleg
som og til fred'lig færd.
Endnu går raske folk til søs
og henter rigdom hjem,
de ænser ej en saltvandspøs,
er den end nok så slem.

Vor stavn har en ozonrig luft
— balsamisk vitamin —,
som skænker blomsten særlig duft
og frugt aroma fin.
Derfor er Bølshavn viden kendt
for sine havers pragt,
som havde himlen hertil sendt
et unders fagre dragt.

Hver sommer møder gæster op,
elite ovrefra,
musik og kunst i samlet trop
for her at slappe a'.
Koncert de gi'r om Sankte Hans
med sketsch, ballet og sang,
sidst flammer bål i lystig dans
skærsommernatten lang.

»Hellig Kvinde«
med udsigt over Bølshavn,
ca. 1870.

En begravelse i 1862

AF CHR. WEISS

Den 20. november 1862 skulle der være begravelse (ufrøl) fra Skarpeskade, en af de sydlige gårde i Klemensker sogn; Manden, Peder Hansen, var nemlig død, og jeg skulle med som skolelærer for at »synge ham ud«. Under almindelige omstændigheder skulle jeg have gået dertil; men den afdødes svoger, sandemand Hans Nielsen Kure, der skulle lige forbi skolen, når han skulle til begravelsen, havde tilbudt mig at køre hos sig, hvad jeg havde modtaget med tak, og jeg var ellers næppe kommet til sørgehuset den dag, hvis jeg skulle have gået; thi mage til snevejr, som det var den dag, har jeg aldrig været ude i; det havde begyndt at sne så småt ved sengetid den foregående aften og havde holdt ved hele natten, og om morgenen var det en forrygende snestorm. Vi kørte mod vinden; jeg sad med et stort klæde om hovedet i bagsædet hos konen, men vi havde ingen fodpose at putte fødderne i; sandemanden sad på forsædet hos Hans Jensen, konens søstersøn, som var kusk. Vi andre kunne jo lukke øjnene, men manden og Hans Jensen måtte holde dem åbne, så godt de kunne. Vi var ikke komne ret langt, før kusken måtte af vognen og måtte gå omtrent en fjerdingvej i den ene vejgrøft for at vise, hvor grøften var, og imens måtte sandemanden være kusk. Konen sad i en stadig skræk for, at vi skulle vælte, og to gange var vi nær ved det.

Da vi langt om længe nåede Skarpeskadegården, var vi alle meget medtagne af kulden. Vi fik rystet det meste af sneen af overtøjet, og med et håndklæde fik vi aftørret det meste af den sne, der havde sat sig i ansigt og hår, hvilket var meget forfriskende for os.

Der var ikke meget varmt i stuen, fordi dørene næsten aldrig var lukkede. Gården var gammel med lergulv i alle stuerne (ellers var det almindeligt at have bræddegulv i bøndergårdene på Bornholm), og der blev snart et helt ælte af al den indslæbte sne.

Ved indgangen blev vi modtagne af den, der havde været omkring at bede gæsterne, den såkaldte gæstebudsbeder, med anmodning om at tage en »syp« (snaps) og en bid brød, som alt stod på et bord til venstre inden for den første dør. På et andet lille bord ved siden af dette stod en tønde med en 3—4 pund tobak, nogle cigarer, et bundt vidibosser og et tændt lys, for at de kunne få tændt piberne. Bornholmerne var meget stærke tobaksrøgere og havde alle vegne piberne med. Vi var ikke af de første, der kom, derfor var der allerede en tyk tobaksrøg under det lave loft. Efter få minutters forløb blev vi anmodet om at tage en bid frokost. Frokostbordet stod til højre for indgangen og var rigelig besat med kolde spisevarer; mindst hvert kvarter blev vi anmodet om at spise en bid mad og tage en syp; dette skete i den stue, hvor de ellers opholdt sig til daglig; selve bordet var mærkeligt, thi det var en firkantet Neksø-sandsten 2½ alen langt og 1½ alen bredt og hvilede på fire ben af træ, der var nedrammede i lergulvet; sådanne borde havde forhen været meget i mode, hvad de på grund af deres uopslidelighed også fortjente; det var dog det eneste af den slags, jeg havde set, hvorimod det var ret almindeligt at have brøndkarme af sådanne sten.

Bag døren, som åbnedes indad i stuen, sad enken på en træstol i sin mørke enkedragt med et stort sjal om hovedet, som hun skulle følge manden til jorden i samme øjeblik. Ved siden af hende stod den gamle bilæggerovn, som var ret sjælden at træffe i gårdene; på den anden side af denne var sengestedet, som var dannet ved at et eller 2 brædder var slået for et rum i huset, som står i forbindelse med stuen uden at tage plads op i denne, på en måde som en alkove, dog med den forskel, at alkoven var et rum, hvori sengen stod, medens dette rum selv måtte gøre tjeneste som hoved- og benende samt det ene sidestykke til sengen, det andet, yderste sidestykke var det ovennævnte brædt, der vendte ud ad mod stuen. Sengebunden var anbragt på lister, der var slået på det virkelige sidestykke og den modstående væg. Væggene ved siden, ved hoved- og benenden var dækkede med rughalmsmåtter, der nåede så højt op, at de ragede et kvarter over overdynen. En sådan beklædning af muren er meget hensigtsmæssig.

Da vi havde spist frokost, gik vi ind til de andre gæster, hvor tobaksrøgen var meget stærk. Sneen blev ved at falde, og ny gæster ankom. Det var meningen, at liget med følge skulle have været ved kirken klokken 11½; men klokken var bleven over 12, uden at nogen tænkte på at tage af sted; man ventede, at vejret skulle blive bedre.

Nu mødte gæstebudsbederen og førte os ind i en anden stue, hvor kaffebordet stod dækket. En høj, sortklædt jomfru havde den forretning at skænke kaffe; hver person måtte drikke mindst to kopper og spise nogle tvebakker til; hver gang man forlod bordet efter at have nydt noget, måtte man give hånden og takke alle dem, der hørte huset til.

Vejret forandrede sig ikke, og da man var bange, at præsten skulle blive så vred, at han ikke ville forrette tjeneste, når vi kom alt for sent til kirke, blev man omsider enig om, at det var bedst, at degnen »sang liget ud«. Jeg, der skulle udføre dette, gik da op i salen, hvor liget stod i åben kiste, iført fint, udhugget ligtøj, som var købt i Rønne, stillede mig ved ligets hoved, hvor der stod et bord med nogle tændte lys; følget var også kommet ind, kvinderne stillede sig ved den ene side, mændene ved den anden, og så begyndte jeg at synge en salme, som en af slægten havde udpeget; det var kun sjældent, at nogen af følget sang med; det var altid en lang salme, der blev brugt; da de tre første vers var sungne, gav jeg et tegn til de kvindelige deltagere, der nu trådte til, dækkede liget med liglagenet, alt under salmesang, hvorpå de mandlige slægtninge lagde låget på kisten, som snedkeren til slutning skruede til. Nu måtte jeg, bestandig syngende, arbejde mig hen imod døren for at komme ud i gården og blive stående der med blottet hoved, til kisten var kommen i sin rette stilling på ligvognen, og til kusken med et smæld havde sat hestene i gang.

Enhver kirke på Bornholm havde sin ligvogn, der lignede de københavnske ligvogne med fire søjler ved siderne og en

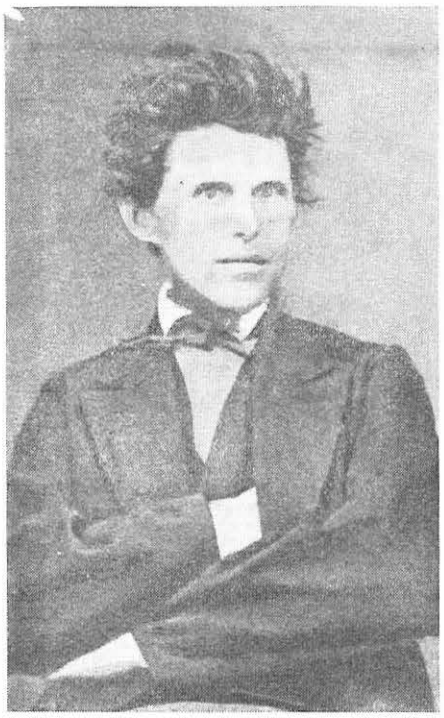

Chr. Weiss,
forfatteren til denne artikel, var lærer ved Klemensker søndre skole 1860—63.

himmel over; den stod til hverdag i et skur på kirkegården, og de, der havde brug for den, måtte leje den. Vognen var bleven hentet tidlig om morgenen, inden der var kommen så megen sne som nu.

Vi kom da på vej ad kirken. Snevejret var taget til, men vi mærkede det ikke så meget som før, fordi vi nu havde rygvind. Det var vildsomt at køre, da der lå sne over det hele. Nogle unge karle tilbød sig at gå foran som vejvisere; de gik i sne til knæene, havde lange kapper på og hver en dygtig stav i hånden for at finde grøfterne, som vi på den måde undgik; der gik tre unge karle ved hver side af ligvognen for at passe på, at denne ikke skulle vælte. Følget fulgte naturligvis i vogn; enken nærmest efter ligvognen, dernæst slægten og tilsidst de andre. Jeg kørte naturligvis med sandemandens.

Da vi var kommet noget ud ad vejen, siger konen til mig: »Dette vejr har bestemt Bent Jørgenske (Bent Jørgens kone) skyld til.« »Tror De virkelig, at hun kan have skyld til det?« spurgte jeg. »Ja, så besæt mener jeg så!« fik jeg til svar, »for hun er nag (vred), fordi hun ikke er gæstbuden til at følge med; men der er jo sådan, der skal spares på alle leder; kællingen (enken) kunne gerne have bedet dem med; de var med, da Niels for to år siden blev begravet, og nu sidder vi net i det bare for den nærige kællingens skyld!«

»Tror De også, at Bent Jørgenske kan have lavet det vejr?« spurgte jeg manden. »Hvis hun har kunnet gøre noget, så har hun også gjort det,« svarede han muntert. Det gav jeg ham ret i. »Du husker nok, fa'r, at hun ville haft ham, men at han hverken ville eje eller have hende,« sagde konen; »derfor skulle hun ikke med til ufrøls, og sådan hævner hun sig nu.

Snevejret blev om muligt stærkere, og det varede en time, inden vi kom til kirken, hvor klokkerne allerede længe havde kaldt på den, jorden havde åbnet sit skød for at modtage. På Bornholm var det den gang skik, at der blev gjort akkord med en mand, som skulle grave graven og fylde den igen samt besørge klokkernes ringning. Klemens kirke ligger på toppen af en bakke, omgivet af kirkegården; klokketårnet er et skur uden vægge med tegltag. Selve kirken skal i forrige århundrede have haft spir, som blev taget ned, da det truede med at styrte ned. Murene er dels af granit, dels af kalksten*); taget er tækket med røde teglsten, en tilbygning i den østre ende er tækket med zink. Der går et gammelt sagn om, at kirken skal styrte sammen en højtidsdag, når den er fuld af mennesker. Den synes imidlertid at stå rigtig godt; men på grund af det store kirkebesøg, der har været i mange år, har man ment, at den trængte til en udvidelse, hvortil der er gjort flere forberedende skridt. Kirken ejer sig selv og har selv formue. — Kirkegården, der er smukt holdt, er omgivet af et højt kampestensgærde, som er sat overordentlig smukt; med bestemte mellemrum er der indlagt lange, firkantede sten, der er forsynet med jernringe og bestemte til, at de kirkesøgende kan binde deres heste ved, mens de selv er i kirke.

Ligkisten blev nu båren ind i et skur, hvor ligvognen ellers stod. Sandemanden, som var enkens broder, gik ind i præstegården for at lade præsten vide, at ligskaren nu var kommen og for at gøre en undskyldning, fordi vi kom for sent.

Da de kom hen til kisten, blev præsten stående foran, og jeg stillede mig ved siden af ham, mens sandemanden gik hen blandt følget. Præsten og jeg begyndte så at synge salmen: »Her mødes alle veje«, og nogle slægtninge bar kisten til graven og sætter den ned; når den står rigtigt, standser salmesangen, og klokkeringningen hører op. Efter at præsten har forrettet jordpåkastelsen, under hvilken mændene i følget står med blottet hoved, beder præsten en stille bøn på den måde, at han putter ansigtet ned i hatten; når han sætter hatten på hovedet, sætter mændene i følget også hovedtøjet på. Jeg sang et par salmevers, hvorefter vi alle gik ind i kirken, da der skulle være ligprædiken.

Af hensyn til vejret var kvinderne allerede gået ind i kirken, da jordpåkastelsen var foretaget. Det slemme vejr havde også hindret uvedkommende i at komme til kirke for at høre, hvad præsten havde at sige om den døde. Det ville være synd at sige, at pastor Wolff talte ilde om nogen i sin ligtale; men der var nogle bestemte personer, som mødte i kirken ved enhver ligbegængelse; det var nu deres fornøjelse; men i dag havde vejret været dem for strengt.

I kirken tog mændene sæde ved højre, kvinderne ved venstre side af midtgangen; hvem der ikke kunne få plads i stolene, gik op på »pallen« (pulpituret), hvor ellers kun husfolk plejede at sidde. Gårdene havde

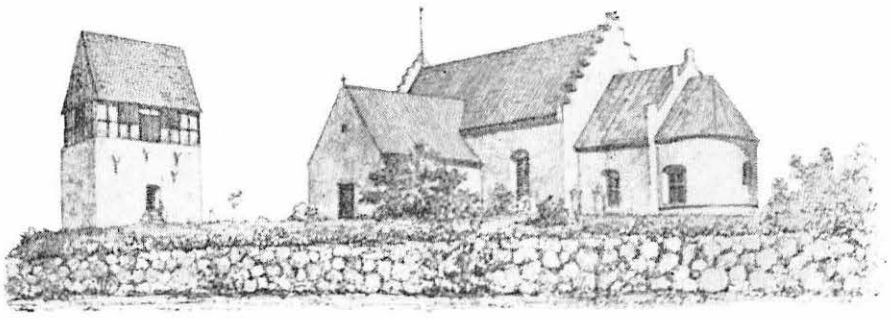

Den ca. 1880 nedrevne gamle Klemens kirke med klokketårn. Kirketårnet var nedrevet 1798. Efter tegning af arkitekt V. Koch 1870 (Hans J. Holm: Bornholms ældgamle Kirkebygninger. 1878).

*) Klemens kirke er tilligemed flere andre kirker på Bornholm ombygget efter den tid med granitmure.

hver sine stole; der var flere gårde om hver stol, som var forsynet med nr. på de gårde, der havde ret til at sidde i dem; de var aflåsede. Da følget var kommet til ro, sang jeg en salme; under det sidste vers gik præsten op på prædikestolen. Da salmen var endt, talte præsten et par indledende ord om, i hvilken anledning vi var samlet; derpå oplæste han »testamentet«, den afdødes levnedsløb, som jeg havde skrevet sammen efter de oplysninger, som sandemanden havde meddelt mig. Det var nu kun sjældent, der blev forfattet testament. Efter oplæsningen af testamentet fulgte den egentlige ligtale til trøst og formaning til de efterlevende. Efter talen lyste præsten velsignelsen; men ved begravelse rejser man sig ikke op ved denne lejlighed. Når nogen er i kirke til almindelig gudstjeneste, imens de har sorg for afdøde, bliver de også siddende under velsignelsen, hvorimod alle andre rejser sig. Jeg har glemt at berette, at det var skik på Bornholm at skænke to alterlys til kirken ved begravelse; dette skete også her. Lysene sættes i sorte stager, forsynes med et skjold, hvorpå forbogstaverne til den afdødes navn er malet, og ombindes med lange, sorte flor. Der kan somme tider være 10—12 sådanne lys på alteret, der alle tændes ved ligfærd, så der kan være en hel røg i kirken af dem.

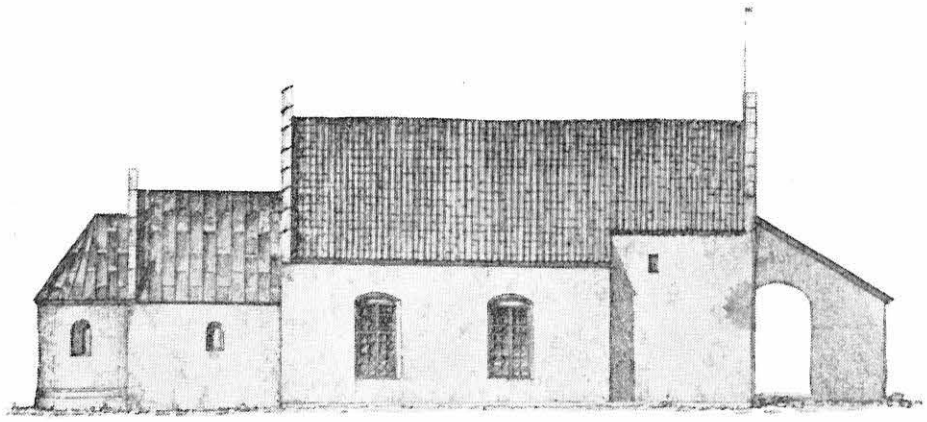

Den gamle Klemens kirke. Nordsiden. Støttepillen ved det sydvestre hjørne ses til højre. Efter tegning af V. Koch 1874.

2det stokværk.

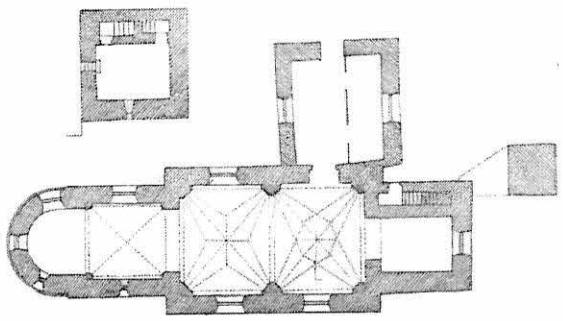

Grundplan af den gamle Klemens kirke. Efter tegning af V. Koch 1874.

Efter velsignelsen synges igen en salme, hvorefter følget går ud til graven, som ringeren har besørget tilkastet under ligprædikenen, og den var pyntet, da de kom derud. Efter at jeg havde slukket lysene og låset kirken af, bragte jeg nøglen ind til præsten, hvor jeg sagde til sandemanden, at de kunne finde mig, når vi skulle hjem. Vort køretøj var nemlig straks kørt hjem for at få vognen byttet med en slæde. Da følget begyndte at forlade kirken, begyndte klokkeringningen igen og varede ved, sålænge de fra klokketårnet kunne skimte den bortdragende skare.

Et kvarters tid efter ringningens ophør kom slæden. Jeg fik bundet mine ører ind som før i et tørt klæde, som præsten lånte mig; fødderne fik vi pakket ind i medbragte dækkener, og slæden var fyldt med tør halm, så vi kom til at sidde godt varmt, og så kom vi da til køren igen for at nå Skarpeskade. Snevejret var endnu som før, men vinden havde lagt sig. I slæde gik det let, og omtrent kl. halv fire nåede vi gården, hvor de var i færd med at dække middagsbordet.

Først fik vi fisk med kartofler og sennep; jeg kom til at sidde ved siden af enken, der spiste med god appetit. Efter at fisken var nydt, blev der tændt lys; de brugte tallerkener blev tagne ud og andre satte frem; knive og gafler blev derimod tilbage; dem tørrede gæsterne selv af i et klæde, som i den hensigt gik fra den ene til den anden. Den næste ret bestod af en mængde forskellige stege. Ved den øverste bordende var en kalkunsk hane, dernæst fulgte en stor flæskesteg, så en stor kalvesteg, så en gås, dernæst atter flæskesteg, lammesteg og gås. Hertil får man brunede kartofler, agurker, rødbeder, stuvet kål, saus, sennep, brød, vin, brændevin og godtøl. Det anses for en ære at skære kalkunen for, og denne blev tildelt mig; men da jeg undskyldte mig med mangel på øvelse i dette arbejde, fik en anden overdraget dette hverv. Det tog tid, inden alle disse mange stege var skåret ud, og det var ret godt, thi så kunne fisken få tid til at sætte sig lidt; men når denne sønderdeling først er kommet i Gang, er der ikke meget værd at være ved bordet, thi så går det lige så stærkt det kan med tallerkener, at man må snige sig til at putte en bid mad i munden; man kan træffe at være så heldig at komme til at sidde med en tallerken steg eller andet spiseligt i hver hånd, og naboerne fra begge sider sidder og venter på at blive af med en til; der er ikke andet at gøre end at læsse af på sin tallerken så meget, der kan være, og så må man lade ligge, hvad man ikke kan magte, sådan er den almindelige skik. Omsider holder tallerkenerne op at vandre, og så skal man til at have mad. »Sypperne« skånes ikke; der falder ord om, at det er godt at have noget at stå imod vejret med. Måltidet varer fem kvarter. I al den tid har enken siddet og fortalt mig om, hvor fredelig en mand Peder havde været, hvor mange søskende han havde haft, at han var den yngste og længst levende, om hendes forældre, at hun kun havde glæde af at tænke tilbage på sit samliv med den afdøde, at de altid var kommet så godt ud af det sammen, at der aldrig nogen tid havde været et ondt ord imellem dem, og at hun derfor havde givet ham en ordentlig »befordring«, det vil sige begravelse, havde købt den pæneste ligkiste, hun kunne få, så vel som det dyreste ligtøj; men han havde også fortjent det, han havde altid været så flittig og stræbsom.

Efter bordet sang vi salmen »Gud helligånd i tro os lær« som tak for mad. Efter enkens anmodning og på hendes vegne takkede jeg følget, fordi dette havde vist hendes afdøde mand den ære og tjeneste at følge ham til hans sidste hvilested på kirkegården; tillige anmodede jeg følget om at opholde sig her, så længe nogen havde lyst. Nu rejste man sig fra bordet, mætte og vel til mode og ønskede hverandre velbekomme, og

enken skyndte sig ind i dagligstuen, hvor hun tog sin forrige plads i kakkelovnskrogen.

Nu kan det nok være, at piberne kom i gang! Snart kom kaffen, og en og anden lavede til til hjemrejsen, og de fleste drak kaffe i rejseklæder. Kl. halvsyv tog vi derfra, og en time senere var jeg hjemme, glad over at være sluppen så godt fra denne færd, der heller ikke voldte mig mén siden hen.

Chr. Weiss 1907;
efter en gammel af mig selv forfattet opskrift fra 1862.

AF N. HAMMER

På Havnebakken

September på Bornholm: Drivende hvide skybanker, sejlende bort for vestenvinden. Fugleflokke holder rejseøvelser. Havet i dis og blinkende sol. Lyngblomstring, vilde brombær og flyvende tråde med edderkopper i gondolen. Sådan er den bornholmske indiansummer, inden tæppet falder for sidste akt af den sommer, der aldrig kommer igen.

Klokken er 7 søndagmorgen. Solen skinner. Jeg står på Havnebakken og ser det smukke, strømlinjede motorskib »Hammershus« i marmorhvid majestæt dreje ind gennem gattet i Rønne havn. Et flot syn med Østersøen og den fjerne horisont i baggrunden. Billedet er en reklame for skønhed og styrke, der med rette bærer prisen: »Indehaver af Østersøens blå bånd«.

Når man daglig er vant til udsigten over Roskilde havn med den lille grønne lampe som fyr, der viser indsejlingen gennem et mindre gat, hvis moler ligger frønnede og sammensunkne, så virker udsigten fra Havnebakken i min barndomsby med bølgebrydere, stærke moler og dybe havnebassiner med plads til en vældig flåde — såvel i Nordhavnen som i den nye Sydhavn — afmærket med skarpe, blinkende fyr, levende og livskraftigt, bygget op af fremsynte mænd med forståelse af, at vejen til øens velstand kræver gode havne.

På Havnebakken står det store fyrtårn på granitsokkelen med sin slanke stållinje og løfter lampen med dens konstante blinklys. Et trafiksignal for søfarten, godt anbragt og en pryd for byen.

Smukke gamle huse ligger rene og velholdte langs Havnebakken og forøvrigt langs Kapelvejen ud til stedet, hvor Tevandsbækken engang sprang frem gennem løvehovedet. Kalk og tjære og en god vilje gør underværker ved gamle huse.

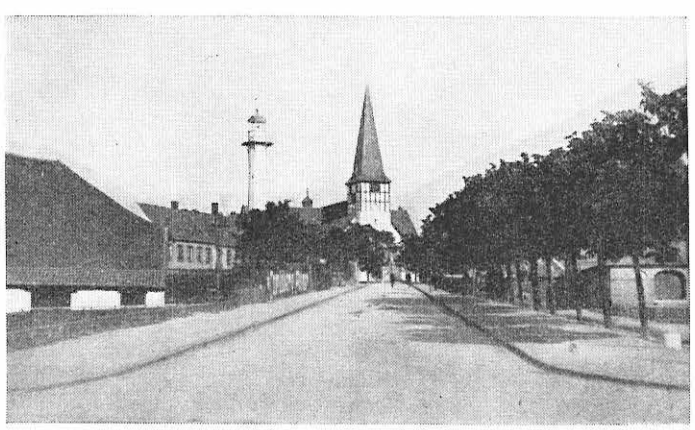

Havnebakken i Rønne.

Udsigten fra Havnebakken kan man stadig vende tilbage til og finde nye motiver fra det pulserende liv. Her vækkes også minder: Hvor kornsiloen er bygget ved søndre bolværk løb i min barndom en aften fuldriggeren »Georg Stage« ind og lagde til. Et sådant skibs ankomst med hele dets manøvrering vakte jo øboernes opmærksomhed, og mange strømmede til, deriblandt min ringhed. Mandskabet blev kaldt på dækket, og sømandssange blev sunget, bl. a. »Mens Nordhavet bruser mod fjeldbygt strand«, og de raske rødmossede drenge i det blå marinetøj bragte gennem deres sang og friske udseende en hilsen fra havet og sømandens liv.

Søndre Bådehavn, der var fiskernes eksistens, nu en lystbådehavn, har skiftet udseende såvel udad som indad til. De klinkbyggede fiskerjoller med de røde, barkede sejl er borte. Den lille stenmole, der lå på tværs inden for gattet, er også borte, den med de nedsænkede stenklipper, gennem hvis hullede krogveje vi fangede ål. Det mest eftertragtede af klippehullerne var »Djævlaholled«, hvor der gerne var nap hele tiden, men ingen ål. Ålen, eller djævelen, sad nede i hullet og rendte krogen ind under en klippeafsats, og vi halede og halede, og når vi endelig fik linen op, var krogen rettet ud og maddingen væk. Deraf navnet: »Djævlaholled«.

Men heldige med at nappe en ål en gang imellem kunne vi drenge være, dog ikke uden en vis dramatik. For at være sikker på at få ålen på tørt land ude fra stenmolen havde vi taget strømper og træsko af og sprang nu sikkert og let på de bare fødder. En håndfuld sand var anbragt ude på stenene. Når der var nap og vi mærkede vægten af ålen, dyppede vi den ene hånd, der gerne var våd, ned i sandet og greb ålen under hovedet, og med den anden hånd strammede vi linen, for at fyren ikke skulle bide. Og så i land, hoppende med frydefuld fangerglæde, med ålen snoende sig om armen, baskende med halen helt op på ørene, der blev godt oversmurt af dens slimede krop.

Søndre Bådehavn erindrer jeg med det daværende liv af fiskere fra sildevrag, fiskere der blev snydt for fortjenesten for deres farlige og hårde arbejde. 15 øre olen (80 stk.) — ja, endog 10 øre gik silden ned til, hvis ikke den var solgt inden middag. Langs Havnebakken holdt køretøjer fra landet og ventede på sidste tilbud og læssede vognen fuld af sild til ned-

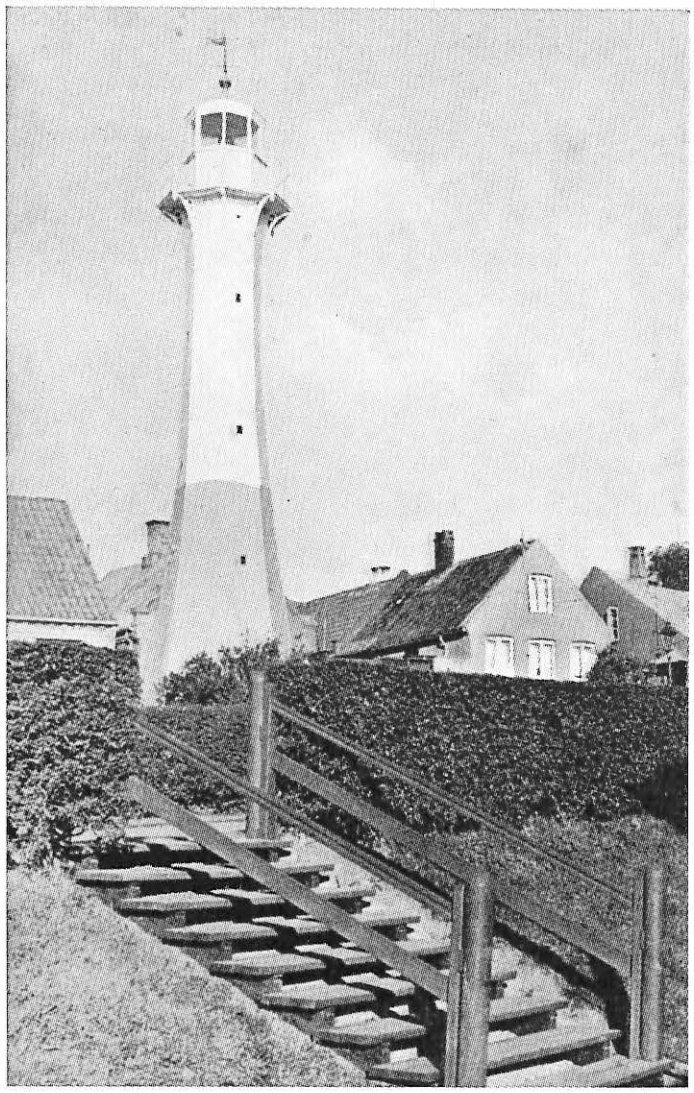

Fyrtårnet i Rønne (Dam Johansen fot.)

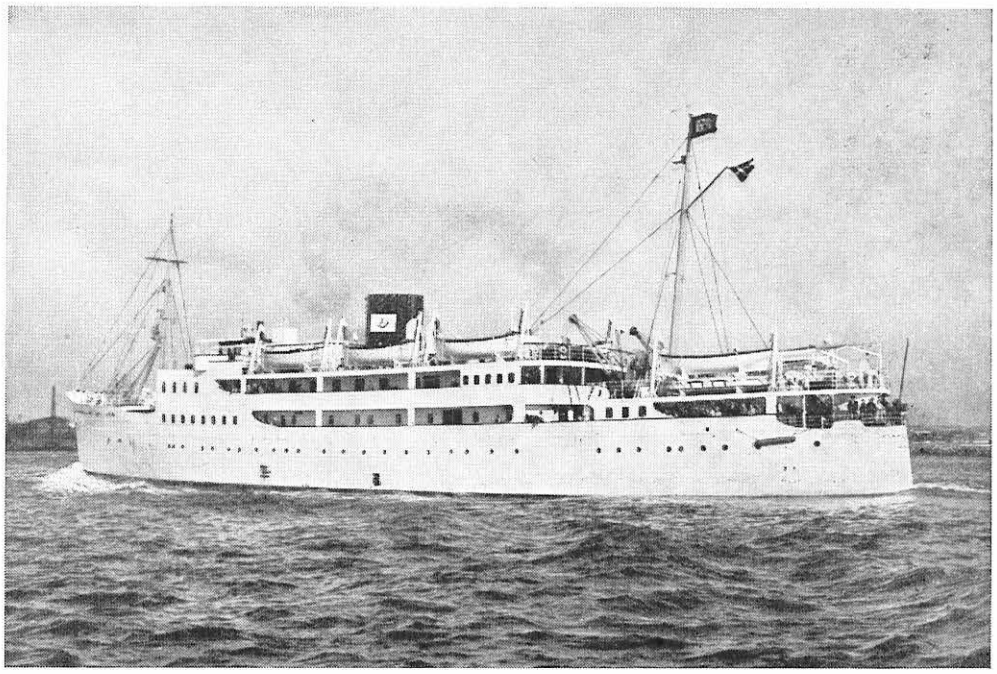

M/S »Hammershus«.

Udsigt ad Kapelvej fra Rønne kirketårn. (H. P. Holm fot.).

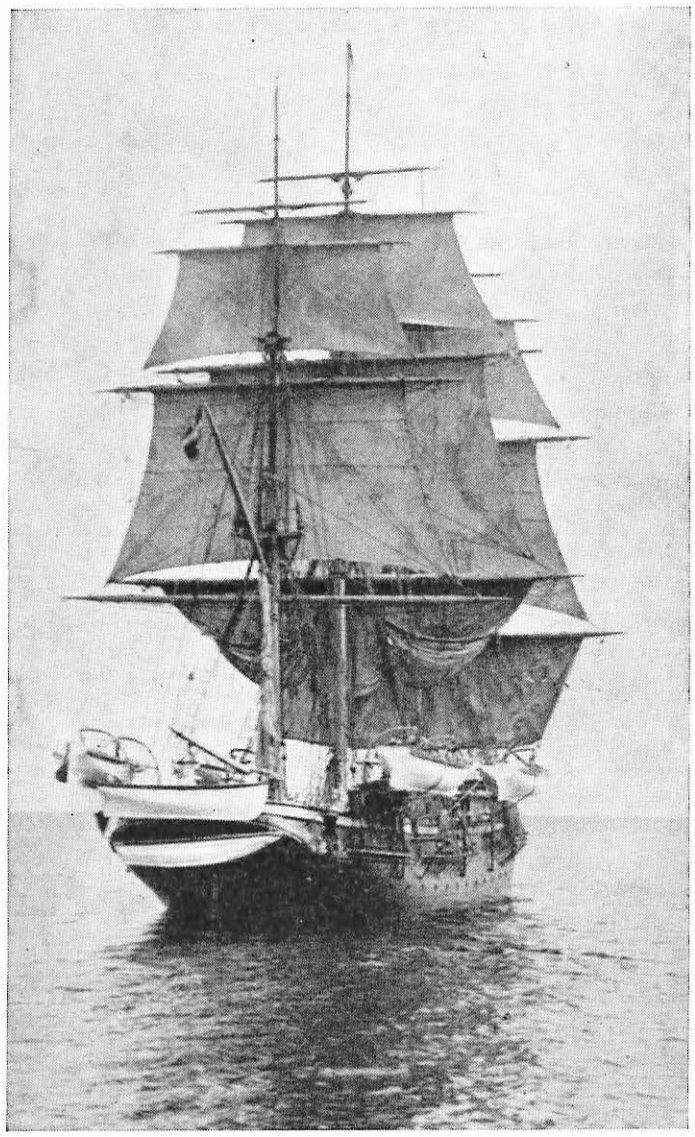

Skoleskibet »Georg Stage«.

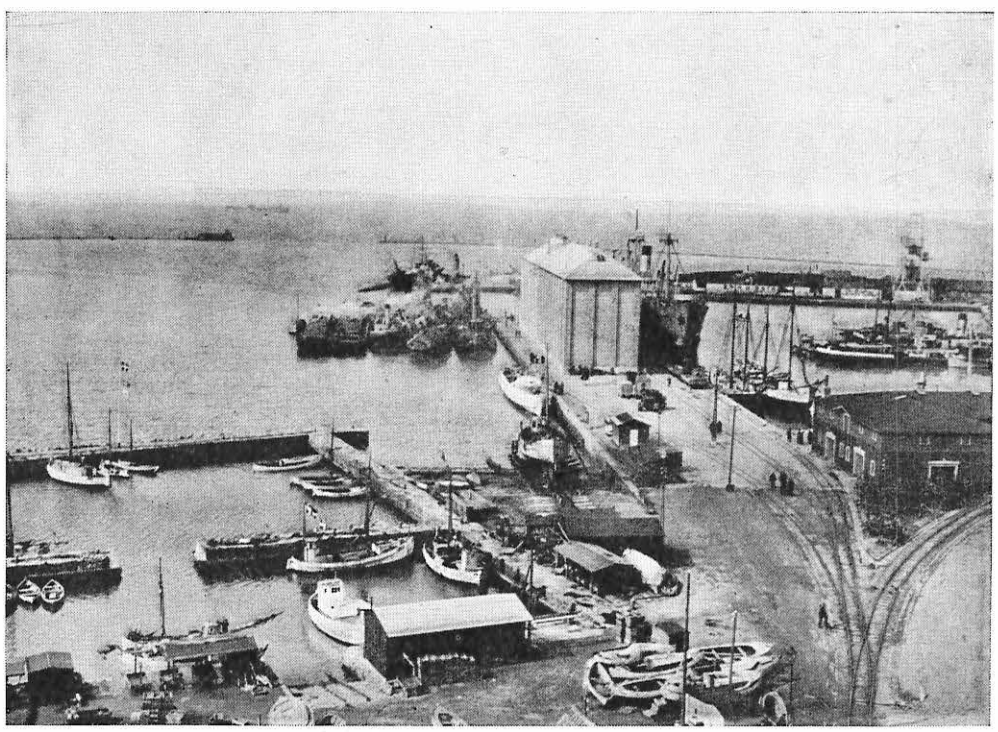

Udsigt fra Havnebakken i Rønne 5. maj 1945. (H. P. Holm fot.).

Søndre bådehavn ved Rønne gamle kirke.

Søndre bådehavn ved Rønne nye kirke. (H. P. Holm fot.).

Kysten syd for Rønne havn, før sydhavnen blev anlagt.

saltning. Skæggede mænd trak trillebøren op ad den stejle bakke, læsset med garn, der skulle hjem og bødes. Hele skikkelsen med de lange transtøvler og de senede nøgne arme glinsede af sildeskæl, ja, selv piben, der dampede, var sølvpletteret som hammersølv.

Stærke mænd har stærke lidenskaber. »Café Sortehavet« lå som en fælde og lokkede for hjemturen. Navnet »Sortehavet« var meget træffende; her blev nemlig drukket et hav af kaffesorte. Denne nu så borgerlige stue var engang i 90'erne en ramsaltet beværtning, hvor fiskere og søfolk skyllede tønder af sort kaffe blandet med bornholmsk brændevin ned under navnet »Kaffesorte« og røg »Volleknaster« og engelsk shag, der under det lavloftede lokale dampede så tæt som tågen over den engelske kanal. Her var et øjebliks frist for disse hårde og primitive mænd, før de skulle hjem til konen. Her opfriskede man nattens begivenheder og minderne fra en langfart, mens man med grådig appetit i eet drag tømte det sorte dampende indhold, medens kander og klukflasker sejlede i fast rute fra køkkenet til bordene, skænket op af værtinden, kaptajnsenken Madam Sort. Men det var søfolk, der kunne sejle en skude, oplært fra unggut om bord i vindjammerne, hvor lov og ret var den barske næve, og Gud nåde den, der ikke adlød. Fiskerbådene var de mestre i at håndtere fra fuld sejlføring til de bekendte 3 reb i sejlene, mens storm og røgvand vaskede om ørene. Det var 100 % mandfolk, efterkommere fra vikingetiden, i hvis hånd et brækket bordben var et farligt våben, hvis en beværtning skulle luftes.

Et lille stykke sydover til Tevandsbækken følger vi bakken. På hjørnet af Kapelvej og Finnestræde, hvor der er opført en nybygning, lå et lille hus, der blev bombet af Russerne. I dette hus boede i min barndom en tømmermand, en slægtning til os. Han interesserede mig, når han en sjælden gang kom hjem fra sine lange rejser og han enten kom i vort hjem eller jeg besøgte ham på bakken i stuen med udsigten til Østersøen. Han var legemlig sund og sjælelig rolig og ejede en velgørende fred over ansigtet. Med piben tændt fortalte han med sin smukke stemme om sit arbejde som tømmermand om bord i datidens storsejlere. Trods det, at han ikke bar præg af velstand, var han en fin mand, altid ren og net i sit simple sømandstøj. 50 kr. om måneden samt skonrogger og en køje var hans hyre, men intet, når han var afmønstret, så det var ikke ofte, han lagde til ved det hjemlige bolværk. Og kom han endelig hjem, gik han snart under sejl igen, for hjemmet skulle opretholdes, og han var trofast til det sidste, forankret i en sand kristendom, som han gennem prøvelserne fandt derude på de skummende vover.

På modsat side af bakken mod havet boede en lods med 2 smukke døtre med tykke, brune og krusede fletninger. Velskabte, lige til en roman eller novelle med stranding og ægteskab til følge.

Lidt længere mod syd, hvor Tevandsbækken dengang rislede mod havet, sad jeg og en af min fars læredrenge, Søren Kofod, søn af klokker Kofod, nu maskinmester i Nationalbanken, en aprilsdag i tindrende sol på Havnebakken og så fiskerbådene med de røde sejl stå ud over Østersøen. Der var mange. Det var det herligste solskin, og solen fra vest bagte, medens flåden gled længere og længere bort. Men her narrede det strålende og lokkende solskin og den fine vind alligevel og desværre de gamle og drevne søfolk april. Det blev inden aften en snestorm så tæt og tyk, at den satte Østersøen i det vildeste oprør og sænkede flere både med mandskab. Bådene blev spredt over Østersøen, der for mindre fiskerjoller er et helt ocean med sine fjerne grænser. 66-selskabets dampere var ude nogle dage og søgte efter eventuelle overlevende.

I dag ligger Østersøen igen smilende og blå og gemmer som en sfinks bag sit ansigt — havets gåde.

Livet leves videre. Søndre Bådehavns fiskere fra 90'erne er gået til ankers. Og store motordrevne fiskekuttere står til søs fra den ny søndre Bådehavn, under førerskab af nye slægter.

Den gamle rok

Snorra, snorra, spinjerok,
min mor ha'de enj dejlig rok,
træ-ed de aad madkinj op,
jarned de va liegot.
Snorra, snorra, spinjerok.

For i tier i selvforsyningens og hjemmeflidens tid var vel nok rokken et af de vigtigste indendørs redskaber. Måske gjorde væven den rangen stridig; men hør og uld skulle dog virkes til garn på rokken, før det kunne sættes i væv.

Rokkene i mit barndomshjem var alle af den gamle facon med hjulet til højre for »flâued« eller »rokkamusen«, som det også kaldtes, og de optog en temmelig stor plads med deres strittende ben. Disse sad i »brystet«, hvor også skruen sad til venstre for tenen. Ville rokken ikke trække eller »gik travt«, skulle skruen strammes, og desuden havde man en flaske med bomolie og en fjer i hængende i et bånd på skruen for at have smørelsen ved hånden. Imellem »forstynan« og »bâgstynan« snurrede ten og »trisa«. »Pivan« løb i forstynans læderlap og spidsen af stangen i bagstynans læderhætte. »Nokkana« på flaued, små ståltrådskroge, 8—9 på hver side, ledede tråden hen på tenen. Ved forstynan hængte »rokkakraaginj«, en hjemmelavet ståltråds- eller messingkrog, som brugtes til at føre tråden gennem pivan med, når man begyndte at spinde. I trisan, som sad bag ved tenen og holdt denne på plads, var to dybe riller, og i disse løb snoren, som gik hen om det store hjul. En ny rok kunne have snoren i ét stykke, mens gamle rokke helst skulle havde den delt i to. Disse spandt og »tvinjada« man selv af strid fåreuld, »raggara«, og man måtte for alting passe på, at de ikke kom ned i smørelsen og blev fedtede; så trajte ikke rokken. Når rokken »slo aa«, d. v. s. snorene løb sammen, sattes en syl i brystet for at forhindre det — og stål var nu godt at have ved mange ting. Hvis hjulet slingrede, måtte man »læggja unje« i lejerne, enten på den ene eller anden side. Stangen, som førte fra hjulet ned til »trød«, var hæftet hertil med læderstropper, og »likked« i det var også af læder. Rokkene var i reglen sortmalede eller sommetider lakerede og med hvide benknapper på spidserne. Den ældste halvt opslidte »treben« benyttedes til spolerok og kunne holde et forfærdeligt spektakel.

Ved spinding af lin, »brua«, brugtes bruaopstanderen, som

Rokken går.

Ved rokken. (V. Myhre fot.)

var fyrre cm høj, tværstangen var tyve og selve »bruahâud« også fyrre cm. Dette var en drejet træstang med et hul igennem til at sætte en pind i, som skulle holde hørren oppe; ellers ville »rokkamusen« selv »kjæmsa« den ned til sig. At »re bruatytta« foregik på den måde, at man bredte en »bruakranjs« ud på et kistelåg eller en slagbænk og viklede den opredte hør om bruahaud, stillede pinden og en lille træplade på plads underneden; sluttelig omsattes hørren med et stykke stift papir, som i reglen var overklistret med »grant væggjapapir«, og udenom dette bandtes et hjemmevævet »hossebaan«. Hørren skulle fugtes ganske let, alt ved den snurrede på tenen, og derfor vædede man højre tommelfinger på læben. Det var den fineste »spaanad« at spinde brua, regnedes næsten som en ære, især hvis garnet var spundet fint som »saggel« og uden en »fyrla« på.

»Seelsen« til spindearbejder i de lange vinteraftener var tarvelig. Min far, der var født i 1837, har fortalt, at der blev stillet en »lysadalla« midt i stuen på gulvet; det var hele belysningen.

Min bedstemor har fortalt mig en sansaga om en frier og en bruatytta: Der va enj gång enj unger manj, som tænjte på å gjefta saj å hadde âu et godt iva te en pibel; men hanj ville livel fost se saj lid for i hænjes hjem, hviddan de va. Hænjes forælra hadde fåd snaua om, va dâ hanj ville komma. Di skulle æjla rausa hø nera i ænjana, men di stæjlde lid pent an hjemma på gårinj, forrinj di gjikke dernér. I portinj satte di enj urtakåst, midte på golled i stâuan enj rok me bruatytta, å ibâg kakluninj en stor grødagryda, så va ju mâdinj terés, når di kom hjem.

Men drænj syntes, hanj skulle hâ lid plasér å detta her, å så lauada hanj saj et ærne hjem te gårinj å flytte om på tinjen. Urtakåstinj tâu hanj væk å satte nâd helt anjed styt nâd i stânj for. Grødinj kom te å stå midte på golled å rokkinj ibâg kakluninj. Frajarinj kom ju, så saj om på gårinj å gjik så ner i ænjen å hælste. Kon kunje ikkje taja, men spore mæst strajs: »Så du dænj, der sto i portinj? dænj bokettinj hâr min dötter sat.« »Jo, jâ så dænj nok,« sâ hanj. Å så ville hon vidda, om hanj hadde set dænj, der sto midte på golled: »Min døtter kanj sno sju sinnena å om yggan.« Jo, dænj hadde hanj âu set. Hanj begjynde væl nok å ble hal unjelier ver'ed å mæst âuer, a en ung pibel kunje æda sju gryder grød om yggan. Men der va ikkje styra me anjed inj a hanj skulle følla me hjem te gårinj å hâ trakterinj. Å dâ di kom hjem, kanj'ed nok varra, drænj fikj på pælsinj for sina påhit. Men så lauada de saj san, a frajarinj va ena i stâuan et ivablik, å så tænjte hanj: »Nu vil jâ âu hâ lid plasér.» Så gjik hanj hæn å tâu skatolsniglana å sjylde dom i bruatyttanj.

Långa tier ætte kom hanj på besøj der igjen, å dâ beklauada di dom âuer, a skatolsniglana va som vækblæsta. Di kunje ikkje forstå, hvor di va blena å. Hanj tajde å gjik hen te bruatyttanj å tâu dom fram. Så gjik hanj — å kom alri dær mer.

Blår, som var et ringere produkt af lined, blev kartet til »toja«, som lagdes på en »blaarstikka«, en træplade med 7—8 opstående spidse pigge. Man satte en »lærtuta« på højre hånds langfinger, hvormed man strøg »sjæverna« af tråden.

Sjættelfajl« og »smaablaar« spandtes til lysevæger, sækketøj og lignende; piblana måtte som oftest lære sig til med det.

Fårene skulle være »unjestunkena«, d. v. s. der skulle fremkomme en tværstribe i uldhårene, og der skulle man klippe. Sommetider blev ulden spundet, før den var vasket; det var ikke noget renligt arbejde; men da gled den lettere. De kartede »toja« skulle være »klâra«, fri for burrer og nupper, når man holdt dem op mod lyset. Dygtige spindersker, som kunne spinde uld, så den faldt »got te« i væven, ville helst selv karte ulden.

»Tojakorrinj« var en aflang, flettet vidjekurv, inddelt i to rum, det største til toja og det mindre til ulden, karterne og karteforklædet.

Forårsulden, »lød«, egnede sig bedst til at slå på i væven, især til vadmel; det »krympte« så godt; efterårsulden, »toed«, bruges til strikkegarn. Det uldgarn, som skulle »tvinjes«, blev vundet i nøgle fra tenen; ellers blev det »haspad«. Om efteråret, når spindetiden gik ind, var det ofte, at en ung uerfaren husmoder gik på besøg hos en ældre og erfaren, som var klog på »hossetoj«, og »raades« med hende.

»Naar manj sjælde, bællana vrælada aa rokkinj slo aa«, da fik man først ret at vide, hvad verden var, sagde et gammelt ord. Sommetider kunne rokken »krâda saj«, ja, blev som ganske »forgjorder« — men der fandtes heldigvis kyndige folk, der kunne ordne sådan en ting, og så blev »pajan« sendt afsted i mørkningen. —

En kone sa: Jâ »sod«, d. v. s. spandt på en ten, i tre dage, de rev å de sled, sa jâ kunje ikkje hojlla ænnanj (tråden).

Når pigerne spandt for madmor, knirkede rokken sagte: Haster ikke, haster ikke. Men når de lørdag aften spandt deres egen uld eller blår, som ofte var en del af deres løn, snurrede hjulet i susende fart: For mig selv, for mig selv, for mig selv. Om foråret, når spindetiden var forbi, blev alle rokkene efterset, en skulle have en ny pibe eller »nokkes op«, »triser å tena« havde fået et hak og skulle fornyes, eller skruerne var dårlige. Det samledes alt i et hjemmevævet »knyde« og vor gamle pige og jeg vandrede med det over lyngen til den gamle rokkedrejer i Kodal.

Nu står de gamle rokke stille, støvede i en eller anden krog eller er brændt op, og spindevisen tier. Dengang var det, ligesom rokkens lyd førte sangen med sig, og de gamle salmer og viser lød så pænt ved den snurrende rok.

A. M.

Høstgilder på Bornholm

i slutningen af firserne og begyndelsen af halvfemserne

Skønt jeg nærmer mig »støvets alder« og har tilbragt over halvdelen af min levetid i Jylland, husker jeg dog tydeligt de høstgilder, jeg som barn deltog i på en proprietærgård i nærheden af Neksø.

Der var heller ikke så mange forlystelser for børn dengang, som der er nu. Skolebørnene kom ikke på rejser til København eller andre steder, som de gør nu. Som barn var jeg kun een gang i alle de 7 år på skoleudflugt, og den gik med hestevogne til »Ringborgen« i Pedersker. Ellers var jeg med i søndagsskolens sommerudflugt til Neksø lystskov, ligesom jeg var med mine forældre til grundlovsfester og skyttefester samme sted. Den 20. juni 1888 var jeg med fader til den store fest i »Almindingen« i anledning af hundredårsdagen siden stavnsbåndets løsning. Men ellers var forlystelserne få, så det er ikke mærkeligt, at børnene i lange tider glædede sig til høstgildet.

I den tid havde man ikke de høstmaskiner, som nu letter arbejdet. Alt korn blev slået med »mejesaisa«, som var blevet »hårada«, og rug og hvede blev bundet med hånden. Forårssæden blev ikke bunden dengang; men efter at »moinj« var bleven vendt med riveskaftet, ofte flere gange, hvis det var fugtigt vejr, blev sæden »faunad op«, båret sammen i stakke på marken og stod der, til den var rigtig tør og kunne køres hjem og sættes i hæs ved gården.

Under disse forhold skulle der mange høstfolk til på en stor gård foruden gårdens egne folk. Disse høstfolk blev nu sammen med deres familier, også »bællana«, bedt til høstgildet, der holdtes, når alt korn var hjemme. Og høstgilderne på Bornholm blev ikke på den tid holdt i kroer eller forsamlingshuse for alle sognets beboere; men de holdtes i gårdene og kun for gårdens høstfolk med familier samt tjenestefolkene.

De fleste skoler på landet på Bornholm var på den tid 2-klas-

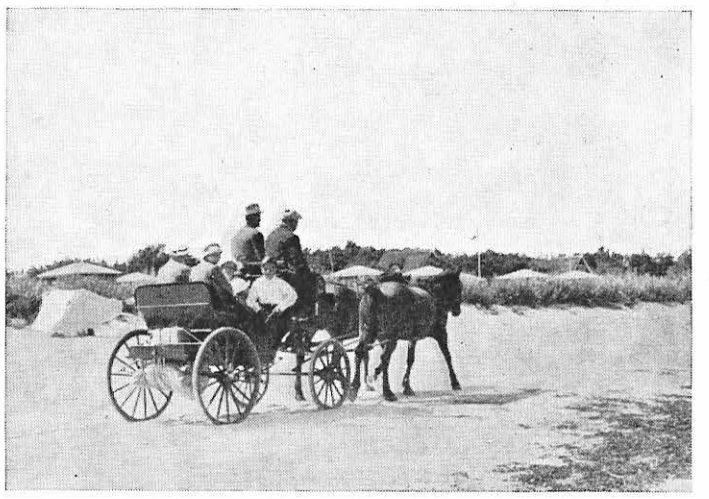

Køretur på Balka strand. (Dam Johansen fot.)

Festpladsen i Nexø lystskov. (Dam Johansen fot.)

Balka strand. (Dam Johansen fot.)

Søndag ved husmandshjemmet. (V. Myhre fot.)

Høsten skal i hus. (V. Myhre fot.)

sede. Om sommeren gik »yngste klasse« i skole 4 dage om ugen og »ældste klasse« 2 dage; om vinteren omvendt. Høstgildefolkene blev altid bedt til middag kl. 12, og hvis vi »bælla« den dag var i skole, måtte vi hen på formiddagen sige til læreren: »Må jâ hâ lou, for jâ ska te høstagjijle?« og det fik vi naturligvis altid. Så skyndte vi os hjem for at komme i pudsen, og lidt før kl. 12 mødte hele familien på gården. Snart kom gårdens folk og de fremmede høstfolk ned i folkestuen i kælderen og blev bænkede ved lange borde. Herskabet og forvalteren spiste i stuerne ovenpå. Og så blev retterne serveret; det var dengang altid klipfisk og risengrød. Disse retter fik man ikke ret ofte i småkårshjem, så det var et rigtigt festmåltid. Når alle var mætte, skulle hele forsamlingen med »hâuddræinj« i spidsen op ad trappen til herskabslejligheden, give proprietæren og fruen hånden og sige tak for mad.

Så skulle vi alle ud i haven, der var en hel park, som længst borte fra hovedbygningen gennemstrømmedes af en bæk med bro over. Der var store græsplæner, brede gange og mange dejlige træer, buske og blomster. Men det bedste for os børn var en vældig gynge, som bestod af et vognsæde, ophængt i stærke tove mellem to mægtige træer. Der kunne vi få en ordentlig »gongatur«. Så var der også et keglespil. Kuglen var ved et langt reb ophængt i et stort træ, og med spænding så vi efter, når vi havde sluppet den, om den kunne svinge ned og ramme »kongen«. Mændene gik på gangene eller sad på bænkene, røg på deres lange piber og passiarede. Kvinderne gjorde det samme, men de røg ikke.

Når eftermiddagskaffen var drukket, skulle vi ud at køre. Både hestene og vognene var smukt pyntede med blomster og bånd, og når alle var kommet til sæde, kørte forkarlen i spidsen, og så gik det i rask trav ud ad vejen gennem »Longadaby« til Neksø. Når vi mødte nogen på vejen, råbte vi hurra, så det rungede. Vi kom ikke ellers så ofte til »bøinj«, så det var en hel forlystelse at trave om i gaderne. Efter en tids ophold der kørte vi tilbage over Balka. Kuskene og enkelte af de andre mænd kunne nu være overstadigt lystige efter indtagelse af en del spiritus; men der skete dog ingen uheld på turen. Da vi kom tilbage, fik vi »unjarna«. Så skulle der malkes og »syzlas«.

Hen imod aften kom Jokum Munch fra Neksø med sin harmonika. Alle gik op på »Magasinet«, Jokum begyndte at spille, og så gik dansen med liv og lyst. I den tid dansede man ikke moderne danse. Af turdanse eller, som vi kaldte dem, »opstæjledainjsa« havde vi »borddainjsinj« og »sekstur«. Et par af deltagerne, mand og kone, kunne danse den særlig bornholmske »Sjinjemyravalsen«, som de øvrige så prøvede at efterligne. Disse dansemelodier er der jo tekster til, men det kendte vi ikke den gang. Det var først, da kantor *H. Johansen*, Rønne, samlede og udgav viser i bornholmsk mundart, at de blev almindelig kendt.

Ud på natten blev der en pause i dansen, et bord blev sat frem, og på det blev sat en bolle varm punch, et fad dejlige æbleskiver og puncheglas. Da forvalteren havde fyldt glassene, holdt proprietæren en tale, hvori han takkede høstfolkene, karlene og pigerne for deres indsats ved bjergningen af kornet og udbragte et leve for dem. Det efterfulgtes af sangen: »Og dette skal være .... til ære, hurra, hurra! Og skam få den, som ikke .... s skål vil drikke, hurra, hurra, den skål var bra, hurra!« Derefter takkede en af mændene proprietæren for den gode behandling, de havde fået på gården, og udbragte en skål for ham. Så udbragtes der skåler for fruen, deres børn, forvalteren og flere. Alle efterfulgtes af ovenstående sang. Derefter sattes bordet til side, og dansen fortsattes.

Hen på morgenstunden fik vi frokost, og så vandrede vi hjem, trætte og søvnige, men glade over den herlige høstgildedag, vi havde været med til. *W. H.*

En bornholmsk sømands bedrift

Mere end en snes år, før Scoresbysund-ekspeditionen i 1924 tog Scoresbysund i besiddelse som dansk område, var planen om at flytte 10 eskimofamilier til dette Østgrønlands rigeste fjordkompleks blevet fremsat, men igen henlagt af autoriteterne. I begyndelsen af 1920erne blev spørgsmålet igen aktuelt, idet norske krav om fangstrettigheder på den ikke beboede østgrønlandske kyst meldte sig, og den danske regering trådte i forhandling med den norske. Resultatet af forhandlingen blev en traktat 1924, i følge hvilken retten til de østgrønlandske kyststrækninger gjordes afhængig af fast bosættelse.

Disse forhold fik kaptajn Ejnar Mikkelsen til at handle. I flere år havde han arbejdet på at få grundlagt en koloni i Scoresbysund, men stadig forgæves. Nu måtte der ikke spildes mere tid. Når regeringen ikke ville tage sagen op, måtte den sættes i gang ved privat hjælp. Kaptajn Mikkelsen trådte i forbindelse med fremragende mænd, de Ferslewske blade begyndte en landsindsamling, som vandt stor tilslutning, der dannedes en »Scoresby-sunds-komité af 1924« med viceadmiral Wandel som formand, og i løbet af kort tid kunne kaptajn Mikkelsen fremlægge sin plan for regeringen. De nødvendige pengemidler var sikrede, og regeringen gav nu sit samtykke til ekspeditionen til Scoresbysund, hvor den skulle undersøge forholdene og forberede en kolonisering i 1925.

Etatsråd H. N. Andersen stillede ishavsfartøjet »Grønland« til rådighed for ekspeditionen, en tremaster, der under navnet »Fox II« i 20 år havde sejlet på Grønland i Kryolitselskabets tjeneste. Til kaptajn valgte Ejnar Mikkelsen overlodsen i Rønne H. P. Nielsen, der i 17 år havde været styrmand i den grønlandske handels skibe. Han var kendt for sin fremragende sømandsdygtighed og sin evne til snart med venlighed og snart med sejg viljestyrke at få arbejdet om bord til at gå, som det skulle.

Den 10. juli 1924 var »Grønland« klar til at kaste los fra Adolphs plads ved Kristiansgade i København. Der var 21 mand om bord, helbefarne søfolk og studenter og unge videnskabsmænd, der havde meldt sig frivilligt. Skibet var lastet med så meget, som kunne stuves ned: materialer til stationsbygning og eskimohytter ved Scoresbysund, proviant til et par år, en traktor, grønlandske hunde o. m. m. En radiostation var installeret i skibet.

Imod forventning brugte »Grønland« kun 14 dages sejlads om opturen. Der var modvind og storm på vejen til Færøerne, hvor skibet aflagde en kort visit, men fint vejr til Island, hvor man fik 4 islandske heste om bord, og ingen ishindringer herfra til Grønland. Men der var jo dønninger i Nordatlanten, og de bekom ikke alle om bord lige godt. I fyret arbejdede en magister, en maler (Magnus Bengtson) og en stud. mag., en magister var koksmat, og to stud. polit.er gjorde tjeneste som matroser. Kaptajn Nielsen havde kun lovord for deres iver og arbejdslyst — trods søsygens kvaler.

»Grønland« var kommet til Scoresbysund i åbent vand og havde fortøjet ved iskanten på nordsiden af sundet. Den 28. juli, 18 dage efter afrejsen fra København, var det fint stille vejr, solen skinnede, og der var herlige belysninger over is og land. Nogle af besætningen var taget i land for at undersøge bopladserne fra en eskimoisk koloni, som for 150—200 år siden havde ligget ved sundets kyster. Andre af mandskabet lavede slæderne i stand. Alt åndede idyl. En isbjørn stod og betragtede med stor interesse det mystiske skib. Da kom der ved 18-tiden pludselig stærk bevægelse i isen, den kom i voldsom drift, og faretruende skruninger begyndte. Alle mand fløjtedes om bord, og maskinen sattes i gang; men det var for sent, skibet var lukket inde, og en mægtig isflage kurede bagfra hen langs skibet og skar roret væk. Der kom nogle spændende minutter. Ville skibet blive skruet ned? Alle mand var parat til at møde enhver fare. Heldigvis var skibet tæt, og man fik en trosse i land og skibet forhalet, så det lå kun 100 m fra land på 15 favne vand, og her lod man ankeret gå. Nye skruninger krængede skibet over, og man fik travlt med at redde så meget som muligt af godset i land, proviant og klæder for 2 á 3 uger, og heste og hunde blev sluppet løse ind over isen. De to kaptajners rolige måde at lede arbejdet på smittede mandskabet, og alle anstrengte sig uden at ængstes for faren. Pludselig, lige så hurtigt som skruningerne kom, hørte de op, og faren var overstået. Der var atter åbent vand. Næste dag manøvreredes »Grønland« 3 km imod nord ind i læ bag nogle grundstødte isfjælde. Senere fandt man ved bunden af Rosenvinges bugt en ideel naturhavn, dækket for alle vinde og isskruninger, og en plads til anlæg af en koloni ved er fossende elv med godt vand, et rigt dyreliv både til lands

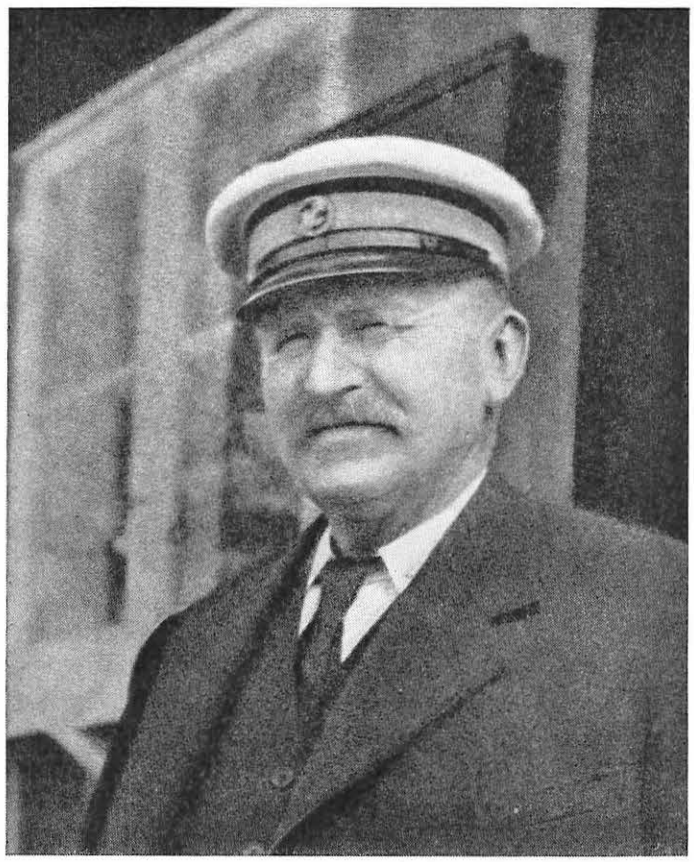

Overlods, senere havnefoged H. P. Nielsen, Rønne.

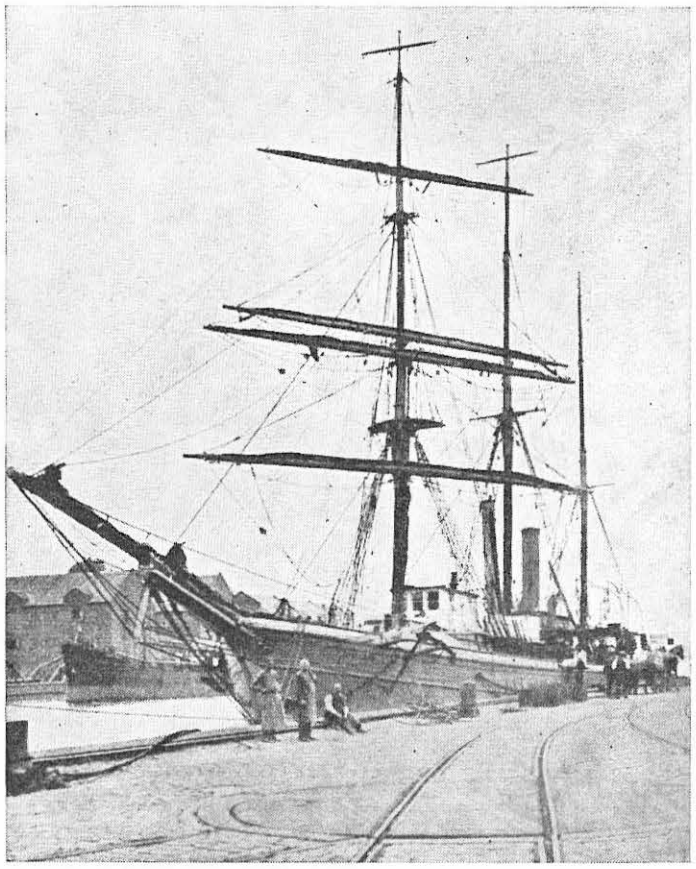

»Grønland« ved kaj i København.

og vands, moskusokser, isbjørne, ræve, harer, sæler, hvalrosser, gæs, ryper og tejster, og en god bevoksning med græs, pil, birk, blåbær og forskellige blomster. Grunden blev lagt til stationsbygningen, »Grønland« fik et nødror anbragt, og den 7. august manøvreredes skibet op til koloniens plads og fortøjedes ved iskanten. Den dag hejstes Dannebrog ved den nye koloni som udtryk for, at Østgrønland nu var dansk, og i fundamentet til bestyrerboligen indmuredes en beretning om koloniens forhistorie, underskrevet af alle om bord, og havnen døbtes Amdrups havn og pynten i nærheden Ferslews pynt. Materialet til de 10 eskimohuse blev anbragt spredt over 20 kvartmil for jagtens og fangstens skyld.

I løbet af august måned var alting forberedt til at modtage næste års kolonisation og til overvintring af de syv, 3 unge videnskabsmænd, maleren Magnus Bengtson, og 3 tømrere, der i vinterens løb skulle foretage undersøgelser i distriktet og tømre huse. Den 2. september landsattes disse syv, og den 3. begyndte »Grønland« sin hjemrejse.

Kapt. H. P. Nielsen om bord på »Grønland«

Allerede den 4. kom skibet ind i drivisen og drev i over to døgn hjælpeløst af sted. Snart sad det fast, snart kom det lidt frem. Mandskabet måtte ud på isen for at skubbe til stævnen og hjælpe skibet frem mellem isstykkerne. Stadig var der vagt agter for at passe på, at skruen ikke blev ødelagt. Den 7. kunne man sejle igen, og endelig den 10. var »Grønland« ude af isen. Men en drøj tur forestod. Nødroret svigtede; der måtte styres ved hjælp af sejl og skrue, og det blæste en stærk storm, så ingen fik hvile, og det var vanskeligt at lave mad, før man nåede Skagefjord på Nordisland, hvor man endelig kunne hvile ud.

Mens skibet lå i Skagefjord ved handelspladsen Hofsos, riggedes et nødror op, d. v. s. en bom blev stukket ud agter, men den videre sejlads viste, at tømmeret skulle have været sværere; dog kunne man nogenlunde styre med dette ror. Den islandske regering stillede nu dampskibet »Thor« til rådighed; det fik »Grønland« på slæbetov og bugserede det på vej hjem; men slæbetrossen sprang i den hårde storm, da man var kommet et stykke øst for Island, og de to skibe kom i nattens mørke bort fra hinanden. »Thor« kaldte og kaldte gennem radioen på »Grønland«; her kunne man høre »Thor«s kalden, men ikke svare, da senderen var gået itu, og »Grønland« måtte fortsætte farten hjemover med sine primitive styregrejer. Først gik det mod Færøerne, stormen sagtnede, og man begyndte at håbe på godt vejr; men meget snart blæste det op igen, og i seks døgn måtte »Grønland« kæmpe sig frem under en orkan for nordost. Færøerne måtte opgives, ligeså Shetlandsøerne, stadig drev »Grønland« østover uden at observere det mindste. Havet var som dødt. Skibet slingrede, så kommandobroen gang på gang stod under vand. »Vi blev alle nervøse af træthed og vågen. Nætterne var ravnsorte og dagene ikke stort bedre,« siger Ejnar Mikkelsen i en beretning, »vi drev ind mod kysten uden anelse om, hvor vi befandt os. Endelig efter seks dages storm blev vejret pludselig fint, og vi så land langt i læ.« Det usigtbare vejr gjorde observationer umulige; men dagen efter (d. 3. oktober) fik man prajet en engelsk damper og fik at vide, hvor man var ud for Norges kyst. Man hejste lodsflag, og hen på dagen kunne »Grønland« ankre op ud for Molde.

Allerede fra Hofsos i Island havde kaptajn Ejnar Mikkelsen telegraferet: »Kaptajn Nielsens sømandsdygtighed og besætningens arbejdsvilje kan ikke prises nok.« Om turen fra Island til Norge kan det samme siges og siges med endnu større grund. Kaptajn Nielsen hævdede, at af de 70 rejser, han havde gjort i Nordatlanten, var denne sidste den værste, fordi skibet manglede sit ror. Men Ejnar Mikkelsen meldte fra Molde: »Der er ikke en mand ombord, uden at han ville vove endnu en tørn med »Grønland« «.

Ejnar Mikkelsen anså det dog for risikabelt at fortsætte rejsen på egen hånd, da »Grønland« i tilfælde af pålandsvind næppe ville kunne holde sig klar af kysten. Det blev derfor nødvendigt at bugsere skibet til København. Slæbedamperen »Pluto« sendtes op til Molde, og den 14. oktober førte den »Grønland« til kaj ved Langelinie.

Ekspeditionens medlemmer blev modtaget med stor begejstring af københavnerne. Kaptajn Nielsen hædredes med

Fortjenstmedaljen i sølv, mens kaptajn Ejnar Mikkelsen blev ridder af Dannebrog. Kaptajn Nielsen gik igen i Rønne kommunes tjeneste og blev havnefoged til udgangen af 1939. Han døde den 28. juni 1945.

Det er i år 25 år siden, at overlods H. P. Nielsen udførte sin sømandsdåd som »Grønland«s fører. Der er grund til at mindes dette.

Th. Lind.

Vilhelm Grønbech

Det følgende må ikke opfattes som et forsøg på at skildre Vilh. Grønbechs liv eller give en oversigt over hans betydning som religionshistoriker. Det er kun nogle småtræk hentede dels fra den kreds, hans forældre tilhørte, dels fra udtalelser af ham selv i forelæsninger og foredrag. Den, der har kendt Vilh. Grønbech eller har læst noget af ham, vil lægge mærke til, at han er blevet sit religiøse barndomsmilieu tro, således at han har fortsat dets tanker og banet vej for dem, for at de kunne eksistere under nye former.

Barndommen.

Grønbechs barndom var ikke usædvanlig i nogen anden forstand end den, at han selv var usædvanlig. På hosstående fotografi ser man den lille Vilhelm stående ved siden af et spædbarn, den allerede som barn døde broder Johan. At Vilhelm ikke er nogen helt almindelig dreng, ser man på hans øjne.

Grønbechs forældre var alvorlige, religiøse mennesker. De boede først i Allinge (hvor Vilhelm blev født), derefter i Rønne på det sted, hvor nu Grams skotøjsforretning ligger (senere i Stålegade), og sidst i København. I Rønne fik Vilhelm sine første kammerater. Fra den tid stammer historien om, hvordan han legede skole sammen med nogle andre børn. Han var ikke morsom at lege skole med, da han altid holdt på, at han ville sidde øverst. Så sagde et af de større børn: Vi sætter Vilhelm nederst, men vi »leger« at det er øverst. Og så var Vilhelm tilfreds.

Fra Københavnstiden kan hentes et lille, men måske betydningsfuldere træk. »Som barn fik jeg et indtryk, der aldrig er blevet udslettet. Jeg kom i København ind i en boghandel og så et billede af Golgatha med korset, og det vakte i mig en lede og en rædsel, som kom af, at det var ligegyldigt« — fortalte Grønbech selv i 1943. Her er gengivet en reaktion mod et billede, hvis fremstilling af »Golgatha med korset« er ligegyldig, hvad der vil sige det samme, som at den begivenhed, som udtrykket »Golgatha med korset« dækker over, ikke har spillet nogen rolle for billedets skaber. Men der er også gengivet et indtryk, der for drengen var uforglemmeligt. Når børn modtager et stærkt indtryk, er de i virkeligheden digtere, forklarer Carl Nielsen i »Min fynske barndom«. Når voksne bevarer barndommens indtryk, kan man fortsætte, bliver de ved med at være digtere. Det er for resten sådan, sagde Vilh. Grønbech engang, at hvis alle kunne lægge mærke til det, der ikke er effektfuldt, kunne alle blive digtere. Disse ord har gyldighed for ham selv. Han bevarede ævnen til at lægge mærke til det ikke-effektfulde.

Som barn levede Grønbech meget i bøger. Allerede da læste han, efter hvad han selv har fortalt, de indiske Upanishader, og det irriterede ham i hans høje alder, at han trods denne forøvelse senere ikke kunne læse disse religiøse dokumenter flydende.

Ungdom.

Grønbech havde ikke noget livligt temperament. Med den opdragelse han fik skulle det ikke blive lettere for ham at finde sig til rette i tilværelsen. Der er intet mærkeligt i, at han ved flere og afgørende lejligheder har måttet prøve sig frem, til han fandt det, der passede ham bedst. Dette afslørede han selv ved de mest uventede lejligheder.

Vilhelm Grønbech som dreng (stående).

Vilh. Grønbech. Ungdomsbillede.

»De skal have et kartotek!« lagde han ved flere lejligheder sine studenter stærkt på sinde. »Det er noget af det bedste i moderne tid, og det er slet ikke pedantisk; historikeren skal have alt med og *skal* for så vidt være pedantisk. Og eksperimenter Dem så frem, til De finder den seddelstørrelse, der passer *Dem* og hold så fast ved den hele livet som ved Deres barnetro, så får De en lykkelig ungdom og manddom og kvindedom, eller hvad det hedder,« sagde han og sluttede af med en hentydning til, at det var det samme, som når man blev gift. Så ventede man lidt med at bestemme sig, men holdt til gengæld fast ved den, man valgte, livet igennem.

Det sidste var mere end et forsøg på at være livlig i studenternes øjne. Der lå, som den besynderlige hentydning kunne få en til at formode, en realitet bag. Netop sådan var det gået Vilh. Grønbech selv. Han havde måttet prøve sig frem også her. Men hvordan og under hvilke omstændigheder må jeg naturligvis foreløbig afholde mig fra at sige her.

Af hosstående fotografi fra Grønbechs tidlige ungdom får man et tydeligt indtryk af den alvor og det tunge sind, der var ham egen. Sammenligner man med et af de sidste billeder af ham f. eks. det her side 41 gengivne, vil man straks se forskellen og forstå, at de mellemliggende år har betydet et stort arbejde på at komme ud af den medfødte alt for store alvor. I disse år svingede interesserne ud og ind fra primitiv og nordisk religion til mystik i Indien og Europa og videre til kulturhistoriske æmner. Ro fandt han aldrig, men troede dog hen mod slutningen af sin funktionstid som universitetslærer at have fundet et æmne, der havde hele hans liv og sjæl. »Jeg har altid ønsket at holde en førsterangs forelæsning over noget, som havde hele mit liv og hele min sjæl, og jeg glæder mig, at jeg kunne,« sagde han lige før jul i 1941 og tilføjede straks efter: »men jeg glæder mig endnu mer over, at De har siddet her time efter time og hørt på det.« Den forelæsningsrække, der dermed var afsluttet for det år, havde drejet sig om græsk kultur. At Grønbech troede den i højere grad end så meget andet, han forelæste over, havde hans liv og sjæl, forstod man allerede af de ord, der faldt, da den blev påbegyndt. Der blev da sukket og klaget meget over den ret store tilhørerskare, og det blev gentagne gange kraftigt fremhævet, at denne forelæsningsrække kun var for dem, »for hvem det var en hjærtesag at kende græsk kultur.«

Sin videnskabelige løbebane havde Grønbech begyndt med en disputats om tyrkisk lydhistorie. Værket vakte opsigt, og man betragtede Grønbech som en ny stjerne på sprogvidenskabens himmel. Men den linje, der her var påbegyndt, blev brudt, da Grønbech, som han selv sagde i 1942: »en tåget vintermorgen vågnede op og var doktor og opdagede, at det var ikke det, jeg ville. Så ledte jeg mig frem, hvad det var for en gud, der ledte mig og fulgte forskningen skridt for skridt og så, hvad der var blindgade, til jeg nåede ned til min egen tid.« Man kan beklage, at det gik således, og man gør det vel, især hvis man er sprogligt interesseret. Men det er sikkert, at det var ved dette mærkelige gennembrud, at Vilh. Grønbech blev til den egenartede universitetslærer, han var. Og havde man først hørt ham i denne egenskab, ville man ikke finde på at beklage noget. Man forstod, at Grønbech gav noget, som ingen anden gav, og at man, hvis man også ville kende sprogene, kunne søge sig andre lærere.

Universitetslæreren.

Det, der prægede Grønbech som lærer, var liv, og dette liv var så stærkt, at det stillede alt andet hos ham i skygge.

De forelæsninger han holdt handlede om vidt forskellige æmner. Snart hed de kort og godt religionshistorikerens arbejdsmetode, oldkirkens historie, humorens betydning i religionen eller sandhed og virkelighed. Snart havde de lange titler som f. eks. følgende forelæsning, der handlede om sprogets musik: »En forhåbentlig ikke alt for lang forelæsningsrække om sprog og sprogvidenskab, ord og melodi, prosa og vers, literaturens misvækst og anmælderiets skimmelsvamp« (1942). Om en forelæsning af denne type fristes man, straks man hører titlen, til at bruge rhætoromanernes ordsprog: den, der vil for meget, får lidt.

Indholdsmæssigt set var forelæsningerne ikke altid nemme at følge. Tankegangen kunne være springende, ordene og udtrykkene uklare og æmnerne mærkelig fremmedartede. Forelæsningerne blev heller ikke altid holdt for studenternes skyld endsige da tilrettelagt med deres uddannelse for øje, men for professorens »for at jeg kan forstå mig selv,« som han engang sagde. En forelæsning, den ovenfor omtalte om sprogets musik, skyldte en ren personlig oplevelse sin tilblivelse. »Der var«, fortalte Grønbech i 1942, »en mand, der udgav nogle sange og i sin enfold gav den oplysning, at disse vers ikke var literatur til at læse, heller ikke digte til at læse op eller fordrage, men sange, som skulle synges på en egen melodi, og det var skrevet i dybeste enfold, som en urtekræmmer sender en brugsanvisning ud for sine varer, og derfor undrede det mig, at folk sagde, at det forstod de ikke. Det udløste så meget i mig. Jeg tænkte først på at holde en kort forelæsning, men da jeg skulle skrive titlen, måtte jeg allerede indsætte et *forhåbentlig* (ikke alt for lang), og nu er den sidste illusion faldet. At tænke over sproget gav mig anledning til at tænke over, hvad videnskab er, og hvad kunst er.«

Ved en anden lejlighed blev det sagt, at forelæsningerne »ikke var eksamensterperi, men en forberedelse til Deres senere liv« (1941), og i den sidste forelæsning for dem, Grønbech kaldte »de vante tilhørere«, udtrykte han det håb, »at der må være noget i dette, som De kan bruge og bruge på Deres egen individuelle måde og omsmælte det i Deres egen erfaring; om det så bliver noget helt andet, det spiller ingen rolle.« (25. 5. 43).

Man forstår da godt, at det var vanskeligt at følge forelæsninger, der havde ikke eksamen, men liv og erfaring som mål. Selv når de æmner, der behandledes, var en velkendte, kunne forelæsningerne efterlade en følelse af utilfredshed i ens sind. Det var, som om professor Grønbech som videnskabelig lærer ikke slog til. Hans mangel her var det, der fra den anden side set var hans store fortrin: at der var mere liv end lære i hans undervisning.

Forelæsningernes sprog var kraftigt og meget afvekslende. Det kunne være kosteligt indsvøbt i lune og ironi, som når Grønbech ville redegøre for værker, man behøvede ved et studium af græsk religion, og gjorde det med følgende passus: »Det er ikke meningen at opregne alle. Jeg kan altså lige så godt tage fanden først: O. Gruppe. Altså dette er hans nyeste navn. Det står i I. v. Müllers Handbuch og er så skrækindjagende tysk lærdom, at det, som Povel siger, er en trængsel for kødet at bruge den« (1942). Eller når han anbefalede en at læse oldnordiske digte for at komme det gamle kultiske drama på nært hold og gjorde det med ordene: »Læs f. eks. Edda, Voluspá, Reginsmál og Fafnismál. Olaf Hansen har oversat det. Han var en fin lyriker og kunne sine ting, men hans oversættelse er netop præget af det, så den er vag og bleg. Og så fulgte han alt for slavisk sin lærer Finnur Jónsson. Han var islænder, og de gør, hvad de vil, og når F. Jónsson ikke syntes det, der stod, var godt nok, rettede han i det og skar ud. Der er også en oversættelse af Thøger Larsen, og den er efter min mening meget, meget kraftigere. Thøger Larsen var jo et mærkeligt menneske, autodidakt, med en vældig energi, satte sig ind i mange mærkelige ting.« (1941). Når man læser dette, kan man ikke ret godt lade være at trække på smilebåndet.

Af og til kunne naturen gå over optugtelsen. Så sank folkloristerne fra at være »dejlige mennesker« ned til »den fandens folklore«, og forskere, der arbejdede ud fra andre forudsætninger end Grønbechs egne, fik deres bekomst: »ikke intuition eller indføling, føj for s. (men det må man ikke sige ved en forelæsning), men det at arbejde sig ind i mennesker, rigtig grove plebejiske egenskaber, der sætter noget andet end disse yderste hjærneceller i bevægelse — dét kan give én en fornemmelse« — hed det i 1942. Samme tanke var udtrykt mange gange før, blot under stilfærdigere former.

Pinligt virkede det, når det stof, der behandledes, blev omtalt i platte vendinger. Kirkefædrene blev således præsenteret som »den mest uhumske læsning, der findes«, og en af dem, Tertullian, som »den største sjover i Europa« — endda med tilføjelsen: »og det vil naturligvis sige, at han er en stærk kristelig karakter.« (25. 4. 41). Et citat af en kirkefader blev omtalt som »et stykke af en bølle; hvis han skrev nu, ville han ikke engang komme i »Hjemmet« under »Hvad man taler om«; men når han er klassisk, udgives han af de lærde.« (10. 2. 42).

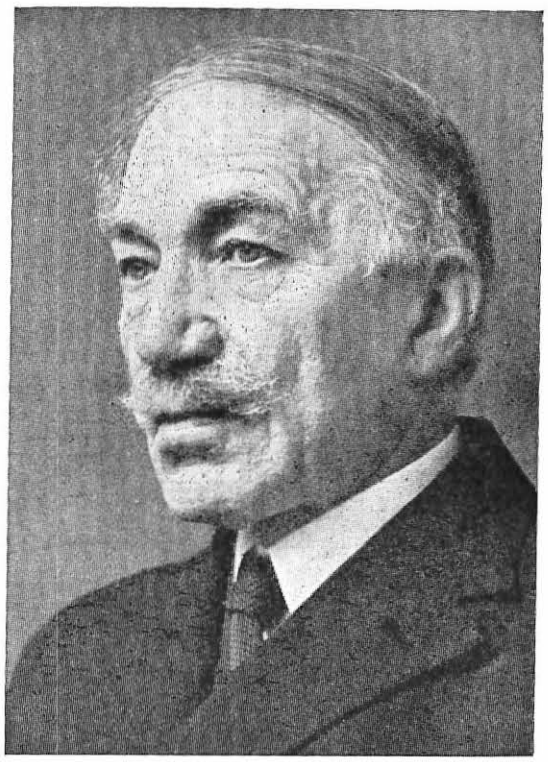

Vilhelm Grønbech i de sidste år

Ikke alene enhver kristen, men enhver, der har respekt for sandheden, vil protestere mod disse udtalelser.

Værst var det vel, når sproget blev plumpt og forelæsningen udartede til et uforståeligt angreb på en fagfælle, oftest i de groveste udtryk. Men denne side hos Vilh. Grønbech kan vi dermed godt forlade denne gang.

Grønbechs sprog var præget af hans oprindelse. Det mærkedes både i hans udtale af de enkelte ord og i det ordforråd, han brugte. Nogle linjer i Homers Iliade stillede han op for os som et vinterbillede: »sneen daler over kås og klippe ved det grånende hav. Her slår søen op og slikker den bort. Men alt andet er hyllet i hvidt, når sneen fyger fra Zeus.« — Hertil føjede han bemærkningen: »Jeg har brugt mit hjemlands sprog og oversætter havn ved kås. Jeg ved ikke, hvad det hedder på dansk. Ved havn tænker vi på moler.« (3. 3. 42). Her kan man næsten sige, at Grækenland er blevet til Bornholm.

Op over alt, hvad der her er sagt om Grønbechs forelæsninger, rager det liv, der var i dem. Hvad han talte om, var altid levende. Grækenlands historie blev levende, græske mennesker stod op af gravene og gav deres indlæg i døgnets strid. Og hvad mere var: græsk religion blev under Grønbechs hænder til et ukendt land, der ikke blot var lokkende, men nødvendigt at erobre. Og alle de græske guder! Dionysos var ikke en gammel gud for vinen, men »en fanfare for folkene«, »navnet på en stor ekstatisk bevægelse« og »udløsningen af et behov.« Iacchos var ikke en uforståelig gud, hvis oprindelse man ikke kunne blive klar over. Han var føreren i det religiøse, hellige optog og blev derfor båret i spidsen. Hans navn betød: halleluja, og han selv var udtoget i levende skikkelse.

På sådanne udtalelser mærker man nok, hvilken kolossal betydning historien har for Grønbech. Uden den ingen fremtid, og jo mere levende en fortid, desto stærkere fremtid. Grønbechs tanke er her ikke så fjern fra Johs. V. Jensens:

kun den, i hvem fortiden er stuvet op, har fragt ind i fremtiden. Men de to siger det hver på sin måde.

For mangen tilhører var Grønbechs forelæsninger i den grad forbundne med sol og lys, at han ved at høre dem ligesom var vidne til en livets opstandelse. Dette var f. eks. tilfældet for en slesviger, hvis indtryk jeg har fået lov at gengive:

Jorden er våd og alt drypper af væde;
under de golde stubmarkers klæde
gemmer den spiringens kraft.

Tungt er alt, tungt stridende,
kæmpende, tabende, lidende.

Bredt er alt og spredt er den frugtbare muld.
Mørkt er alt og grå svæver tågerne om.
Alt står spændt, og mulden er knugende, bristende fuld
af en drivende, vældende, higende flom.

Solen står op, og den tvinger
af muldjorden dampene frem.
De stryger og smyger og svinger
sig opad, men drages mod mulden igen.

Solen står op og den stiger
højere, højere op!
Stor er dens stråling og magt!
Da varmes al damp, og den viger
og trækker sig skælvende op
som et tæppe, der skjuler
al solens hedt flammende pragt.

Mulden er vågen,
og lettet er tågen;
men solen er formørket.

Mulden ryster, gyser;
rører sig og falder atter sammen.
Alt, der lever på den, fryser.

Da står solen i sin strålevælde
på sin vældes top!
Tågetæppet rives sønder, flænges,
samles atter for at slænges
bort som bold for alle vinde!
Nyfødt ånder mulden op,
øjner liv i himmelranden:
alle væsner, mand og kvinde,
livet er opstanden!

Det forjættede land.

Vilh. Grønbech så fremad. I alle hans ord var der noget, der pegede udad mod det kommende. Ofte talte han om »en tredje verden, som vi kan tro og håbe på engang vil gry for os allesammen«. Undertiden skildrede han også i direkte ord det »ukendte menneske«, der hørte fremtiden til, eller han gav udtryk for sin trang til at føre os op »til at se det, der efter min mening må komme, op på bjerget for at se det forjættede land, som jeg bestemt mener at se en strimmel af.« (27. 11. 42).

Stærkest kom hans tro på fremtiden måske til orde, når han skildrede Jesus, »min store mester«, især Jesus i forhold til jødedommen. »Hos os«, sagde han i 1941, »er det at leve at indleve et ideal. Det kræver disciplin og opdragelse. Derfor hedder det også evig og altid, at livet er en skole. På katederet sidder vorherre som en skolemester med sit ris. Det går hos os atter og atter som hos de gamle jøder: vi har et rent og stærkt ideal, der siger os, at sådan bygges et menneske op. — Og heroverfor står så Jesus med sit: Jeg er ligeglad. Det, det drejer sig om, er, *at du bliver til et menneske.*« I denne forståelse af den israelitiske almuesmand og frejdige forkynder var Vilh. Grønbech helt sig selv.

Ved visse lejligheder sprang Grønbech fra skildringen af Jesus og hans nederlag »i galgen« over til en beskrivelse af det levende menneskes kår gennem tiderne i den europæiske kultur. Han viste da, hvordan livet sædvanligvis i skikkelse af en almuesmand (som f. eks. Jeppe hos Holberg) blev efterstræbt af højkulturen og om end ikke altid dræbt så dog fornedret, og han gjorde dette på en så gribende måde, at ingen tilhører var i tvivl om, hvad han mente, der forestod: en ny verden, hvori der også var plads for livet.

I sådanne tilfælde kom det, Grønbech forstod ved den »tredje verden«, hans tilhørere mærkelig nær, og man begreb, hvor fast han selv var rodfæstet i denne gamle kristne tanke om et nyt rige.

Døden.

Vilh. Grønbech følte sig glad ved sine læsere og taknemmelig mod dem. »Jeg har været så lykkelig, for det er en lykke, altid at kunne skrive, hvad jeg ville uden at skulle bryde mig om, hvorvidt det blev læst eller ikke,« sagde han i 1942, og han fortsatte: »Jeg husker i mine unge dage, hvordan jeg lovede mig selv, jeg ville ikke skrive noget, der ikke vandt frem selv. Det skal gå fra mand til mand, og der er nu gået en menneskealder, og det er lykkedes. Der er altså gode læsere (jeg mener ikke, fordi de læser mine bøger!), der er uafhængige, og de er trofaste. Jeg føler taknemmelighed mod mine landsmænd.«

Det er meget lidt at sige, at de, der har siddet under hans kateder og har læst hans bøger, også var glade for ham og taknemmelige for hans undervisning. Men dækkende ord er det umuligt at finde her.

Så ringe end taknemmeligheden er, så varer den ved, også efter at Vilh. Grønbech er død. Man mindes om den gamle israelitiske salme: Hvorhen skal jeg gå for din ånd? Og hvor skal jeg fly for dit åsyn? Farer jeg op til himlen, da er du der; reder jeg leje i dødsriget, så er du der; tager jeg morgenrødens vinger, fæster jeg bo, hvor havet ender, da vil din hånd også lede mig der, din højre holde mig fast — og man forstår, at noget af dette, som Jahve her prises for, også var til stede i Vilh. Grønbech. Han var kun et menneske, men ved sit væsen mindede han sine tilhørere om, at mennesket er skabt i Guds billede og lignelse.

Den, der éngang har været tryllebundet af prof. Grønbech, har læst hans bøger, hørt hans forelæsninger og indsuget hans hele væsen, han kan aldrig helt gøre sig fri af hans indflydelse. Han følger ham ikke, hverken i lære eller liv, og han er heller ikke tilhænger af nogen bestemt »skole«. Men Vilh. Grønbech er så nært knyttet til ukueligheden i hans arbejde, samvittighedsfuldheden i hans færd og troen på, at liv og arbejde nok skal lykkes, når man blot vil, at han aldrig vil blive glemt. Han har rejst sig selv et monument, et uforgængeligt. Det hedder: den stærke vilje.

Jan Nielsen.

Forfatteren

Otto J. Lund

4. 5. 1884—30. 12. 1948

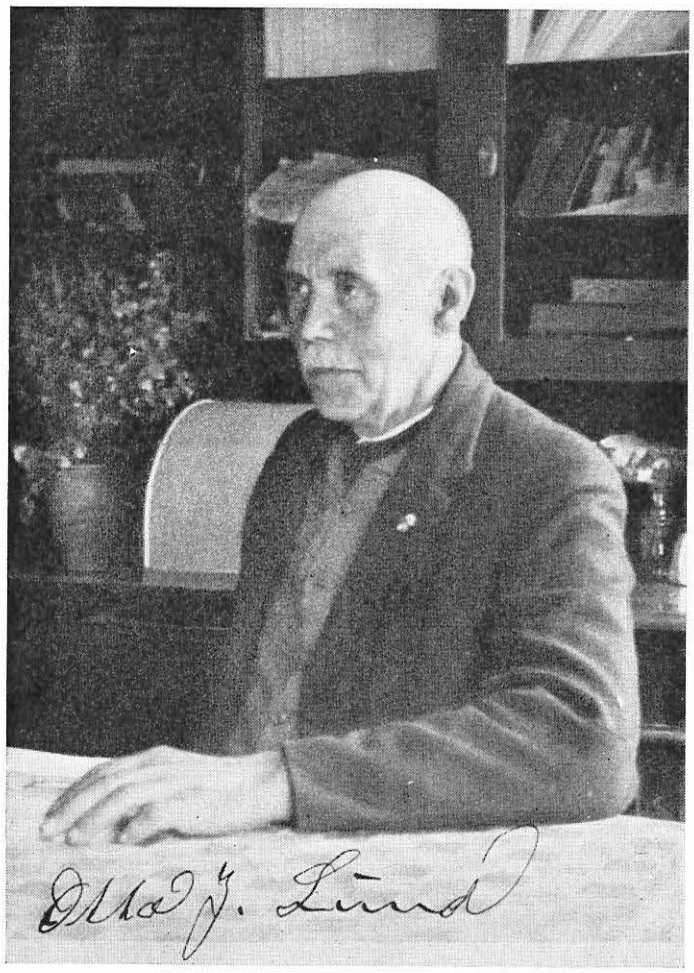

(Sv. E. Parksø fot.).

»Gode ven« plejede Otto Lund at skrive over sine breve til dem, der havde gjort ham en tjeneste eller blot vist ham en lille venlighed. Det var så karakteristisk for ham. Han mødte alle med venlighed og blev taknemlig, når han fik venlighed til gengæld. Han var vant til at leve i ensomhed, ugift som han var, i sit gamle stråtækte bindingsværkshus »Gamlebo« oppe i Rutsker ved Gamle dam. Han følte sig aldrig ene her, han elskede sit hjem, syntes, det lå på det smukkeste sted her på øen, og nød at gå der og glæde sig over naturens skønhed, over fugle og blomster, over skyernes flugt og over solens spil i Gamle dam.

»Vår hijtes så nætter å hæjluer Stâ,
som hær imæl Kløpper å Stena.«

Disse linier, som gælder hele »vår ø — vårt jem«, giver i få ord Otto Lunds syn på hans eget hjem.

Men kom der nogen på besøg hos ham, strålede hans ærlige øjne. Han holdt af at tale med mennesker om det, der optog hans sind, og af at vise dem de herligheder, der omgav hans enligt liggende Gamlebo, den uberørte natur og sin have og den frugtbarhed, menneskeligt arbejde kunne fremtrylle i en mager egn.

Da han sent — han var da 44 år — begyndte at skrive, var det trangen til at delagtiggøre andre i hans syn på livet, der drev ham. Han var lykkelig ved sit eget fromme, arbejdsomme liv og fandt glæde ved at kunne fortælle sine landsmænd, at et ærligt, fromt sind og trofast arbejde giver livet værdi. »Hvad bogens indhold angår«, skriver han om »Slidara«, »er det jo dagliglivets slid, med dets små glæder og sorger, jeg prøver skildre, dramatik og spænding findes der ikke, men jeg tror dog, den er et sandt og virkeligt tidsbillede.«

Han vidste godt, at han ikke var en stor kunstner; men han var lykkelig over, at hans bornholmske skildringer blev læst af hans landsmænd. Han følte, at han mødte forståelse. Bevidstheden herom var ham nok.

Otto Lunds første bøger er to digtsamlinger: »Lyngblomster« (1930) og »Enj Urtakåst« (1933). Som alle hans bøger er de skrevet på bornholmsk og er en hyldest til bornholmsk natur og bornholmsk liv. Begge digtsamlinger indledes med et digt med overskriften »Vår Ø — vårt Jem«. Digtet i »Enj Urtakåst«, som er digtet på melodien til »Bornholm, du prude Vikingmø«, ønskede M. K. Zahrtmann til Bornholms »nationalsang« i stedet for Lucianus Kofods digt.

Otto Lunds senere bøger er alle på prosa, mest skildringer af livet på landet hos småfolk, som det levedes sidst i forrige århundrede. Otto Lund var selv husmand. Han havde det indgående kendskab til husmændenes kår, der satte ham i stand til at give en ægte skildring af sine personer og deres liv. Det var hverdagshistorier, han fortalte; men han fortalte dem tilforladeligt. Han forgyldte ikke sine helte; han lod os også se deres menneskelige svagheder og skrøbeligheder; men han viste gennem sin skildring det værdifulde i deres trofaste slid, værdifuldt for dem selv, men også værdifuldt som eksempel for andre. — Kun »Enj Hâzlehorra« handler om tilstanden på Bornholm i Printzenskölds tid, dog uden videre historisk kolorit.

Titlerne på prosabøgerne er:

»Vår Larkan ryggar« (1935), to fortællinger.
»Slidara« (1939), fortælling.
»Bråfolk å stommene« (1941), fortælling.
»Forr i Tider« (1944), »årier«.
»Hawed e mit« (1945), fortælling.
»Enj Hâzlehorra« (1947), fortælling.
»Jem å Jor« (1948), fortælling.

Th. Lind.

Otto Valdemar Jessen, 30. maj 1889—8. marts 1949. Amtsbogholder, Rønne. 1915 exam. jur., 1920 amtsfuldm., 1931 amtsbogholder.

Johs. Ipsen, 7. marts 1878—11. marts 1949. Gdr., Ibsker. 1902 ejer af Grynegd., Ibsker, 1917 tillige af Mønstergd., Østerm. 1938 villa »Grynebækken«.

Louis Petersen, 27. novbr. 1924—14. marts 1949. Assistent i Andelsbanken, Rønne. Student fra Rønne 1944.

Agnes Jensen, 4. decbr. 1855—15. marts 1949. Malerinde, Rønne, de sidste år i København. På Bornh. Museum tre portrætbilleder.

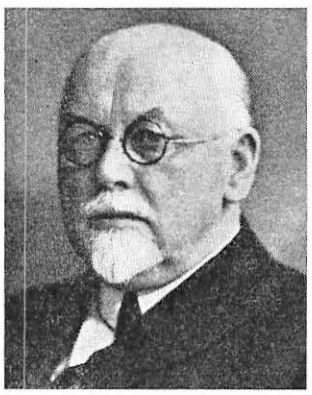

Hans Rasmussen, 23. juni 1873—18. marts 1949. Folketingsmd. for Rønnekredsen 1920—45. Red. af Bornh. Soc.-Dem. Folketingets formand 1933—45.

Asger Grønvang-Nielsen, 7. november 1914—19. marts 1949. Arkitekt, Rønne. Konsulent f. Boligforeningen af 1942.

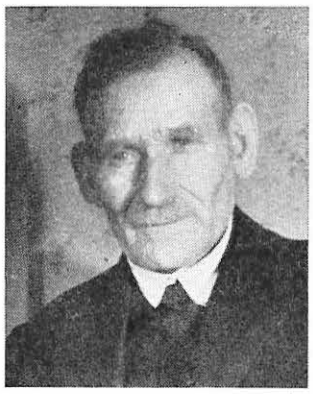

Emil Johs. Hammer, 8. maj 1877—7. april 1949. Sten- og monumenthugger, kirkeværge, Allinge. Leder af K. F. U. M. og søndagsskolen.

Johan Kofoed Larsen, 22. september 1911—12. april 1949. Politibetjent, kontorassistent, politistationen og amtssygehuset, Rønne.

J. M. Dam, 16. apr. 1873—20. apr. 1949. Toldfv., Svaneke. Kapt. i Bh. Væbn. Fm. f. Forsvarsbr.f. Bornh.s afdl. R. af Db. Med. f. druknendes redning.

Knud Bohn, 14. januar 1871—28. april 1949. Førstelærer ved Kirkeskolen, Klemensker.

Mandix Mikkelsen, 11. decbr. 1863—30. apr. 1949. Gdr. Klintebygård, Ibsker. Leder af vandrerhjemmet Klinteby.

Hansigne Hansen, f. Petersen, 22. aug. 1887—2. maj 1949. Leder af Bh. Hushskole, Søndregd., Nylarsker, 1922—43. Husholdn.-konsulent f. Landøk. Forening.

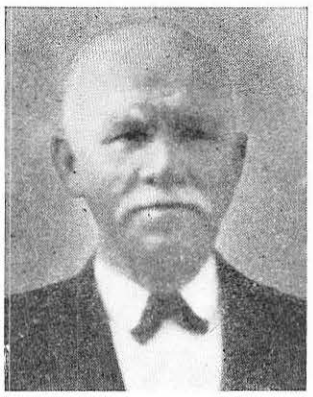

Andreas Sinius Hansen, 1. febr. 1867—2. maj 1949. Gårdejer, Ll. Engegård, Bodilsker.

Carl Brandt, 1. decbr. 1879—3. maj 1949. Sadelmagermester, Rønne. Bestyrelsesmedlem af Forsvarsbrødreforeningen.

Hermann Særmark, 27. decbr. 1883—4. maj 1949. Metodistpræst i Neksø 1916—19.

H. C. Vang, 20. jan. 1884—7. maj 1949. Gdr., Dyndalegd., Rø. Kapt. i Bornh. Væbning. Fmd. for sognerådet og menighedsrådet. R. af Db.

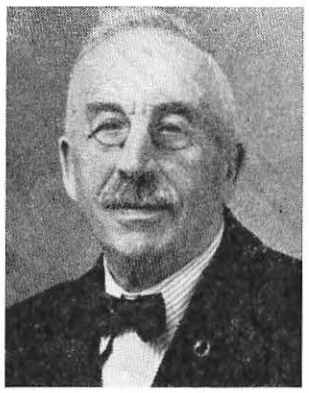

Jeppe Pedersen, 6. jan. 1868—9. maj 1949. Gårdejer, Kuregård, Østermarie.

Emil Kofoed, 3. april 1876—9. maj 1949. Gårdejer, St. Muregård, Klemensker.

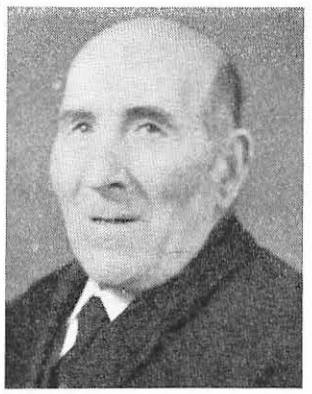

Laurits Jensen, 26. maj 1864—9. maj 1949. Gårdejer, Ll. Pilegård, Tingsted, Vestermarie.

H. P. Holm, 21. april 1891—23. maj 1949. Fisker, Gudhjem. Medlem af sognerådet og Gudhjem havns bestyrelse.

Chr. A. Byder, 28. febr. 1872—3. juni 1949. Gdr., Ll. Almegd., Knudsker. Sognerådsfmd. Fmd. f. mejeriet Godthaab 1916—29, regnskabsfører 1929—47.

Jens A. Rømer, 27. oktbr. 1866—13. juni 1949. Maskinmester i Dampskibsselskabet af 1866, Rønne.

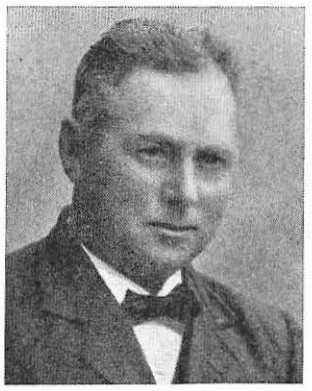

H. P. Hermansen, 21. juni 1882—16. juni 1949. Vognm., Rønne.

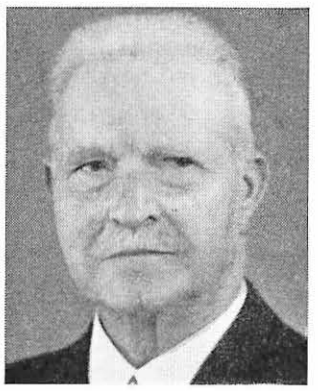

O. F. Nielsen, 3. oktbr. 1871—18. juni 1949. Postpakmester, Rønne. Overtelegrafbud.

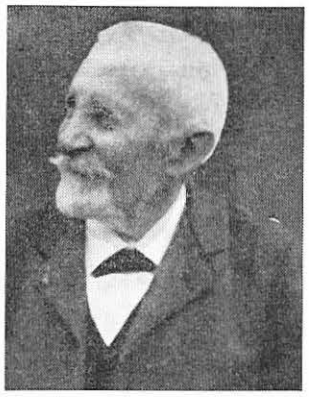

Theodor Hansen, 21. aug. 1856—19. juni 1949. Ejer af Listedgård. Bornholms første mejeribestyrer, Dybdal, Østerlarsker.

Andr. Munk, 14. aug. 1876—26. juni 1949. Gårdejer, Lauegård, Østerlarsker.

Henry Beier, 9. decbr. 1887—30. juni 1949. Dampskibsfører, Thorshavn.

A. P. C. Stürup, 14. maj 1871—18. juli 1949. Oberst, kommandant på Bornholm 1930—36. K. af Db., Dbm.

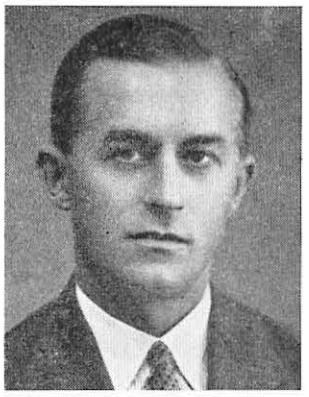

Valdemar Holm, 6. febr. 1902—25. juli 1949. Læge, Vrå. Student fra Rønne Statsskole 1921.

Fr. Hansen Dahl, 11. juli 1870—27. juli 1949. Maskinmester i Dampskibsselskabet af 1866, Rønne.

Mary Lund, 10. aug. 1880—29. juli 1949. Tandlæge i Frankfurt a. M., Hobro og København.

Augusta Hansen, 11. april 1880—5. aug. 1949. Ejer af Industri- og Landbokafeen, Rønne.

T. C. Sørensen, 10. juni 1889—9. aug. 1949. Dampskibsf., Tuckahoe, USA. Deltog i begge verdenskrige. Legion of Merit. Golden Star. Silver Star.

Hagbart Slengerik Hansen, 10. novbr. 1883—20. august 1949. Boghandler, Svaneke.

H. E. Christensen, 24. oktober 1886—30. august 1949. Oberst, kommandant på Bornholm 1946—49. K. af Db., Dbm.

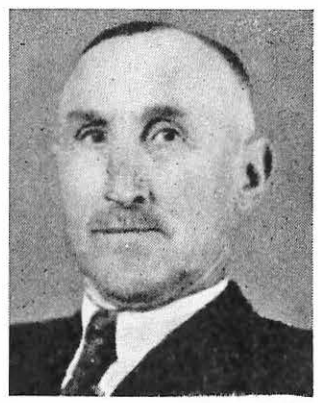

Jul. Jørgensen, 8. oktbr. 1877—10. septbr. 1949. Gdr. Kjøllergd. og Smedegd., Rutsker. Fmd. f. A/M Hammersdal, regnskabsf. i brugsf. mdl. af mgh., kirkev.

J. Harboe Jensen, 13. juni 1899—10. septbr. 1949. Frisørmester, Rønne.

Karl Andr. Jensen, 26. septbr. 1889—17. septbr. 1949. Gårdejer, Præstegård, Rutsker.

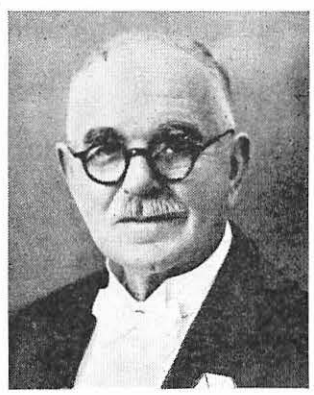

Chr. P. Riis, 5. oktbr. 1872—25. sept. 1949. Førstelærer v. Østermarie ndr. skole. Kirkesanger, organist, mdl. af mgh., fmd. f. Bh. plejehjemsforen. R. af Db.

Adolph Andr. Koefoed, 6. decb. 1875—18. febr. 1949. Gårdejer, Bækkegård, Poulsker, til 1936, siden Solvang, Poulsker.

INDHOLD

af 17. årgang

Titelvignet efter radering af *Ernst Køie* 1

Aftensejlads. Digt af forfatteren *Christian Stub-Jørgensen* 3

Holger Drachmann på Bornholm. Af *Christian Stub-Jørgensen.* Med fotografier 4

En bornholmsk komponist. Af overbibliotekar *Poul Kallmoes.* Med melodier til digte af *F. H. Holm* og *A. Jensen* af F. H. Holm 12

Maleren Michael Ancher. Af lærer *Arne Madsen.* Med gengivelser af billeder af Ancher 14

Åen. Digt af *Christian Stub-Jørgensen* 16

Allinge for 60 år siden. V. Af *A. K.* Med fotografier af *V. Myhre, Dam Johansen* o. a. 17

Studenterne fra Rønne Statsskole 1949. Fot. af *Kaare Rasmussen* 23

Bølshavnsangen. Af fhv. stationsforstander *Chr. Kragh.* Med fotografier af *E. Kofoed, V. Myhre* o. fl. 24

En begravelse på Bornholm i 1862. Af lærer i Klemensker *Chr. Weiss.* Med tegninger af arkitekt *V. Koch* 27

På Havnebakken. Af lokomotivfører *N. Hammer.* Med fotografier af *Dam Johansen, H. P. Holm* o. a. 30

Den gamle rok. Af *A. M.* Med fotografier 33

Høstgilder på Bornholm. Af *W. H.* Med fotografier af *Dam Johansen* og *V. Myhre* 35

En bornholmsk sømands bedrift. Af lektor *Th. Lind.* Med fotografier 37

Vilhelm Grønbech. Af adjunkt *Jan Nielsen.* Med fotografier 39

Forfatteren Otto J. Lund. Af *Th. Lind.* Med fotografi af Sv. Parksø 43

Portrætter af 72 bornholmere, afgåede ved døden sidste år 44

Bornholms Litteratur

Bøger om Bornholm 1,00

KORT OG FØRERE:

Edm. Andersen: Afstandene paa Bornholm 0,50
Bornholm, Diemers Fører (med 2 Kort) 0,75
Bornholms Amt, Særtryk af Trap: Danmark, indb. 5,50
Bornholm, Colbergs Turistkort 1 : 100 000 0,75
Bornholm, Gyldendals Kort 1: 100 000 1,00
Bornholm, Generalstabskort 1 : 100 000 falset 1,75
Bornholm, » 1 : 40 000 4 Blade plano à 2,50
Bornholm, » 1 : 20 000 16 Blade plano à 2,00
K. H. Friberg: Bornholm, Vandrebogen 2,00
K. Thorsen: Bornholm, Turistkort, 1 : 75 000 2,00
K. Thorsen: Rønne, Kort med Gaderegister 0,65
Rønne, Matrikelkort 4,00
» » opklæbet paa Pap 10,75
» » opklæbet paa Lærred 13,00
P. Hansen Resen: Atlas Danicus Bornholm 8,00
Almindingen, Tursitkort 1 : 10 000 0,75
Almindingen, Turistkort 1: 30 000 0,30
Almindingen, Ledetraad for de Skovbesøgende 0,10
Sophus Bang: Christansø Bogen 1,50
Sophus Bang: Christiansø-Fører 0,50
Sophus Bang: Christiansø Optegnelser 0,50
A. E. Kofoed: Kort over Fæstningen Christiansø 0,75
Christansø, udgivet af Akademisk Arkitektforening 2,75
Hammershus Ruiner, Fører af Vera Larsen 1,00
Hammershus Ruiner, Fører af Vera Larsen, stor udgave 2,75
Hammeren, Turistkort 0,30
Paradisbakkerne og Ibsker Højlyng (med Kort) 0,75
Hans Hjorth: De fire bornholmske Rundkirker 1,00
Provst Bostrup: Rønne Kirke 0,25
Paa Bornholm 1949, Fører med Kort over Øen og 14 Specialkort 2,50
Bornholm i Billeder, 55 Dybtrykbilleder 5,00

HISTORIE HJEMSTAVNSLÆRE m. v.

K. Thorsen: Rønne Søfarts Historie 6,50
M. K. Zahrtmann Rønne Latinskole 1512—1912 1,00
K. Thorsen: Rønne Missionshotel, Jubilæumsskrift 1,75
M. K. Zahrtmann: Borringholms Historie I—II 12,00
» » » » indb. 28,00
K. H. Kofoed: Bornholms politiske Historie fra 1848, 5 Bind à .. 3,00
R. Pedersen Ravn: Borringholms Krønike 1671 3,75
i Shirtingsbind 7,50, Vælskbind 9,50, Helskind 12,00
Bornholmske Samlinger Bind XV—XXVIII à 3,50
Bornholmske Samlinger XXIX 5,00
Bornholmske Samlinger XXX 6,00
K. Thorsen: Bornholmerurets Historie 1,50
A. F. V. Seier: Bornholmske Folkeminder 5,00
Th. Lind: Bornholms Amtsraad 1842—1942 6,00
Bornholmsk Hjemstavn 1943 3,00
Hjemstavnsforedrag om Bornholm 3,00
Ph. R. Dam: Folkeliv og Indstif. paa Bornholm 3,75
Dr. Kabell: Fra Rønne Dilettantkomedie 1,00
P. Møller: Det bornholmske Sprog 3,00
E. Vedel: Bornholms Oldtid 1,00
Palle Wichmann Olsen: Hundrede Aar paa en Klippeø 14,75
» » » » » » » » indb. 18,75

DIVERSE:

Jul paa Bornholm 1933—36 incl. à 2,50
Jul paa Bornholm 1939 2,50
Jul paa Bornholm 1940 2,75
Jul paa Bornholm 1946 3,50
Jul paa Bornholm 1947 4,00
Jul paa Bornholm 1948 4,00
Jul paa Bornholm 1949 4,00
Borrijnholmarijn 1., 2. og 3. Aargang à 2,50
» 4.—5. Aargang i eet Bind 3,50
» 6. Aargang 1.35
» 7. Aargang 3,00
Karl M. Kofoed: Borrinjnholmska Sansåger og Sange 3,00
J. P. Kuhre: Borrinjnholmska Sansåger (Folkeeventyr og Dyrefabler) 5,00
Martin Andersen Nexø: Bornholmernoveller 1,00
Otto J. Lund: Slidara — Bornholmsk Fortælling 5,00
» Bråfolk og Stommene 3,50
» Forr i Tider 4,50
» Enj Håzlehorra 5,00
» Hawed e mit 5,00
» » » » indb. i Shirting 9,00, i Vælskbind ... 13,00
» Vår Larkan ryggar 3,00

Chr. Stub-Jørgensen: Næsdævlens Rige, indb. 4,00
Koch: Det hvisker fra Havet 6,00
» » » » » indb. i Vælskbind 16,00
Aakerlund: Og Lyngen den veg 4,50
» Bornholmerhistorier 4,00
» Mands Vilje — Mands Værk 4,50
» I Nat ringer Klokkerne. Historisk roman fra Lybækketiden 6,75
Anker Norgaard: Bornholm rundt med Drengene og Pjok 1,50
Bent Nielsen: Ildvinter — Bornholmernes Opstand 1658 7,75
Hakon Rabierg: Sognekirker og Præster i Rønne og Knudsker .. 7,00
Bobbarækus Filiækus, Bornholmsk Billedbog med Tekst og Tegninger af L. Mahler Jørgensen 4,85
Lynggårs Kjættan, Bornholmsk Billedbog. Tekst: Basse Baldrian, Tegninger: Sigvard. Et Eventyr fortalt for Børn 3,50
Bornholms Vejviser 1948 8,00
Rønne Skatte- og Adressebog 1949 1,50
Russerne paa Bornholm, Billedhefte 6,00

GEOLOGI:

V. Milthers: Bornholms Geologi, indb. 5,00
M. Jespersen: Liden geonostisk Vejviser over Bornholm 1,00
A. Rosenkrants: Geologisk Fører 0,75

BIOGRAFIER OG STAMTAVLER:

Chr. Stub-Jørgensen: Til M. K. Zahrtmanns Minde 1,00
Johan Hansen: En bornholmsk Haandværkers Erindringer ved Lektor Th. Lind (indb. 12,50) 6,50
Forstander N. P. Jensen, en Mindebog 3,50
Stamtavle over den bornholmske Familie Jespersen 10,00
Lensmænd og Kommandanter paa Bornholm ved J. A. Jørgensen 0,75
V. Christensen: Friis Hansen som Sognepræst 0,50
Svendsen: Østerlarsker Slægter 3,00
H. Sonne Kofoed og N. C. Stangegård: Klippeøens Mænd fødte og førte ..... 20,50, indb. 26,50

DIGTSAMLINGER:

K. A. Petersen: Viser i bornholmsk Folkemaal 0,75
C. J. E. Aakerlund: Brogede Blomster 2,50
J. P. Kuhre: Bællaminje frå Magleskåu 1,00
Chr. Sommer: Landet mod Solens Opgang 4,50
» Under Himlens Hvælv 4,50
K. A. Madsen: Mennesket, Prosadigt, illustreret af Arne Madsen 1,50
Chr. Stub-Jørgensen: Hjemlands Kyst 5,00
Einar Brandt Nielsen: I denne Nat 4,00
» » » » » » indb. 6,00
Asger Dam og Ernst Clausen: Digte og Tegninger fra Bornh. indb. 29,50

SANG- OG MELODIHEFTER:

Viser i bornholmsk Mundart v. H. Johansen, 4 Hefter à 0,75
14 gamle Viser i bornholmsk Mundart af H. Johansen 1,00
Klippeøens Sange, bornholmsk Sangbog indb. 2,00
10 bornholmske Sange, Tekst og Musik af Hans Hjorth 2,50
Borrijnholm, Tekst: M. K Zahrtmann, Musik: Hans Hjorth 1,00
Elna Schøne: Nya borrijnholmske Vizer 1,50
Elna Schøne: Andeliga Sånga 1,50
J. P. Kuhre: Lila Moer og Pærza Viza 0,90
Bornholms Tappenstreg af P. Andersen (»indeh. Bornh. Drapa«) 1,00
Nordens Capri af Vald. Olsen 1,00
Råsåpåsijn, samlet af L. Wessel 1,50
Bornholms Pris af Winther 1,00
Kong Peter I.s Honnørmarsch af Dr. Thorsen 1,00
L. Wessel: I Piblamarken 2,50
Kjøvenhaunerijn, Syngespil i 2 Akter, Tekst og Musik af Daniel Andersen 2,50
Fem aandelige Sange, Musik af Daniel Andersen .....
Bornholmermarsch af Lindahl 2,00
Kristus, Tekst: Cai Ankerbye, Musik: Daniel Andersen 1,50

Colbergs Boghandel

Forlægger af bornholmsk Litteratur.

Tlfr. 122 og 1022 Postkonto 13077

ÆLDRE BORNHOLMSK LITTERATUR KØBES OG SÆLGES

BORNHOLMS
DAMPVASKERI

vasker alt -
og for alle
Billigste form
for vask

Teaterstræde — Rønne — Telefon 9

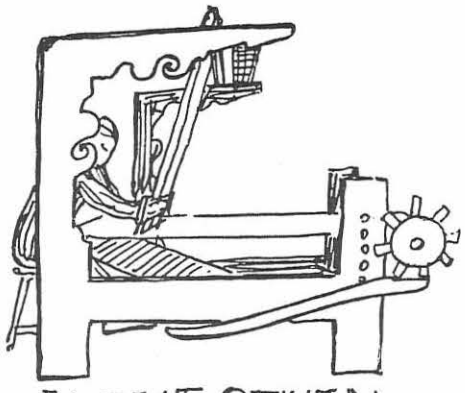

VÆVESTUEN

JULEGAVER

Broderi—Vævning
Keramik—Kunst

Sofie Anker Snellemark, Rønne. Telefon 884

Møbelringen BOLIG

Soveværelser, spisestuer
opholdsstuer, dagligstuer
skriveborde, bogreoler
ottomaner, klubstole
lysekroner, læselamper
malerier, akvareller
køkkenudstyr, spejle

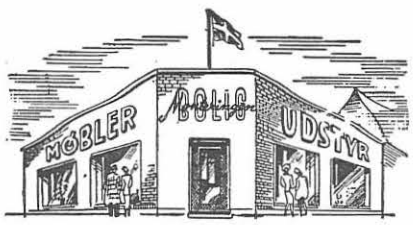

Fra denne forretning skabes de moderne hjem

EMIL NIELSEN

Søndergade 7, telf. Rønne 1025

Dubarrypræparater

OG ANDRE
GODE
MÆRKER

PARFUMERIET

Ll. Torv 2 . Karen Marcher

BORNHOLMSK STENTØJ

OG FAJANCE

L. Hjorth's Terracottafabrik

18 59

GRUNDLAGT 1859

Sølvmedaille: Altona 1869, London 1870
Guldmedaille: New Orleans 1884, Bruxelles 1910, Gent 1912, San Francisco 1914
Barcelona 1929 (Grand Prix), Bruxelles 1935 (Diplom d'Honneur)

KH

- DAMESKRÆDERI
- HERRESKRÆDERI
- KONFEKTION EFTER MÅL
- FÆRDIGE HERREKLÆDER

med fagmandens garanti

Knud Hansens
SKRÆDERI

A/S Bornholms Fløde-Iscremfabrik

Bornholms Margarinefabrik A/S

Telefoner 219 - 109

DAMS HOTEL

Flemming O. Nisted

RØNNE . BORNHOLM

Tlf. 157

Det naturlige udgangspunkt
til øens seværdigheder

Knud Jørgensen

St. Torvegade
Rønne

Gælder det en radio eller en cykle, går De ikke forkert, hvis De henvender Dem til os. — Kun gode mærker haves

KNUD JØRGENSEN
RØNNE

Telefon Rønne 740

SIGER MED BLOMSTER
OVER HELE JORDEN
INTERFLORA

Cederblad
fører

julens blomster
i største udvalg

Vi ekspederer ordrer
overalt i verden, indgiv bestilling i god tid

Se vore vinduer

Cederblad

BLOMSTER

Rønne . Telefon 1092

Julegaver

I SMUKT UDVALG

Ring til Rønne 907

og lad os klare Deres tryksag

Forlang forslag med udkast

Det koster Dem intet og er selvfølgelig

uden forbindende for Dem

Colbergs Eftf. Bogtrykkeri

City

1 ste klasses

pålæg

Fineste

selskabs-

smørrebrød

Konserves

K. Mortensen St. Torvegade . Telefon Rønne 359

Altid

først

med

nyhederne

Harald Andersen

Herreekvipering. St. Torv, Rønne. Telefon 350

Rønne Vin-
og Cigarforretning
har alle kendte mærker
i vine, spirituosa,
cigarer og cigaretter.
Stort udvalg i piber.

H. H. LAU

St. Torvegade 3, Rønne
Telefon 706

C. J. Didriksen

BAGERI
CONDITORI
OG CAFÉ

Snellemark 43
Rønne
Telefon 242

Alle Deres Bankforretninger udføres hurtigt og sikkert af

HANDELSBANKEN I RØNNE

Filial af aktieselskabet Kjøbenhavns Handelsbank

Aktiekapital: Kr. 50.000.000
Reserver: Kr. 56.000.000
St. Torv 12, Rønne, telefon 113
Banktid: 9—12 og 14—16
lørdag 9—12,30

KUL

KOKES

CINDERS

BRÆNDE

CHR. BIDSTRUP

Indehaver: M. Th. Bidstrup. Største lager, bedste kvaliteter, billigste priser

Elektro-installatør **Aksel Sørensen**

Telefon Rønne 569

P. Rostkjær, Grønnegade 17. Telefon 386 og 387

Efter nyrestaureringen er *Rønne Missionshotel* et af landets smukkeste missionshoteller med 75 første klasses senge med springmadrasser, og på hver etage forefindes brusebade. På alle værelser er der yalelåse og lydløst kaldesignal.

Selskaber modtages til kaffe og mindre spisninger

Et polyfoto
til jul er en hjertegave

Et godt fotografi af Dem selv eller Deres børn vil altid blive modtaget med begejstring af Deres kære.
Polyfoto er derfor den bedste julegave

polyfoto

ved H. P. Nielsen, St. Torvegade 3, tlf. 240

Kig i reolen -
mangler bøgerne bind?
Gå til J. Lau Olsen
i Tornegade ind

J. Lau Olsen bogbinderi . Tornegade 10

Dampskibsselskabet på Bornholm af 1866

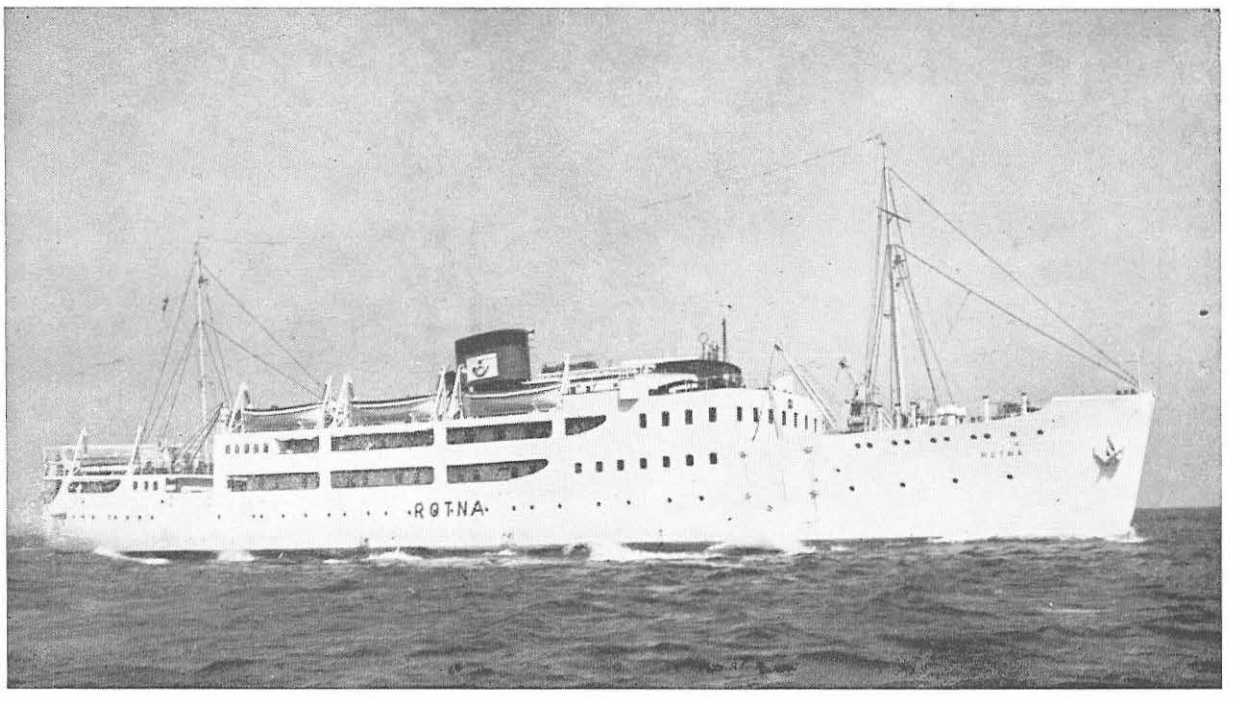

Varmt vand hele året

Har De centralvarme, så savner De utvivlsomt det varme vand om sommeren. Ved De, at for en ringe udgift kan De få dette savn afhjulpet? Har De ikke centralvarme, kan De alligevel få installeret et selvstændigt varmtvandsanlæg med gasfyring til bad, køkken og håndvask, også velegnet til restaurationer, damefrisørsaloner og tandlæger. — Det koster ikke så meget som De tror! Kender De den store fordel ved gasvaske-kedler? Renligt, nemt og behageligt. En storvask koster kun mellem 50—100 øre. — Udførligere oplysninger og tilbud uden forbindende.

K. E. Hansen *Stettestræde. Telefon 491*

Blikkenslager, aut. gas- og vandmester

I ÅR
KAN DE
FÅ
IDEER
TIL
JULEGAVER
TIL HELE
FAMILIEN

Julegaver,
der skaber glæde

Alsted

SØNDERGADE 6 . RØNNE

Alt i
sygeplejeartikler,
samt
stort udvalg i
parfumeri

NYROPS
UDSALG

St. Torvegade 18, Rønne, tlf. 754

Pakning
og
opbevaring af
møbler

Flytte- og transportforretning

WILH. BECH

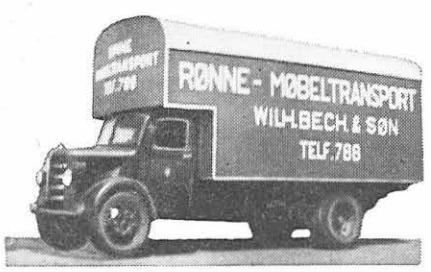

Kastanievej 6. Privat: Søndre Allé 5. Telf. 788

Kemisk

rensning

KEMIKOHL

St. Torvegade 27 . Telefon Rønne 116

AAGE HEINØ

malermester

Nørregade 22
Rønne
Telefon 48

Bornholms
Spare- og
Laanekasse

HOVEDKONTOR I RØNNE:
Telefon 20. Kontortid fra 9—12
og 2—4. Lørdag fra 9—12,30.

AFDELINGEN I ALLINGE:
Telefon 54. Kontortid fra 9—12
og 2—4. Lørdag fra 9—12,30.

Værdipapirer modtages til opbevaring i åbent depot.

BOXER UDLEJES

Indskud modtages på 6 måneders opsigelse og på almindelige sparevilkår.

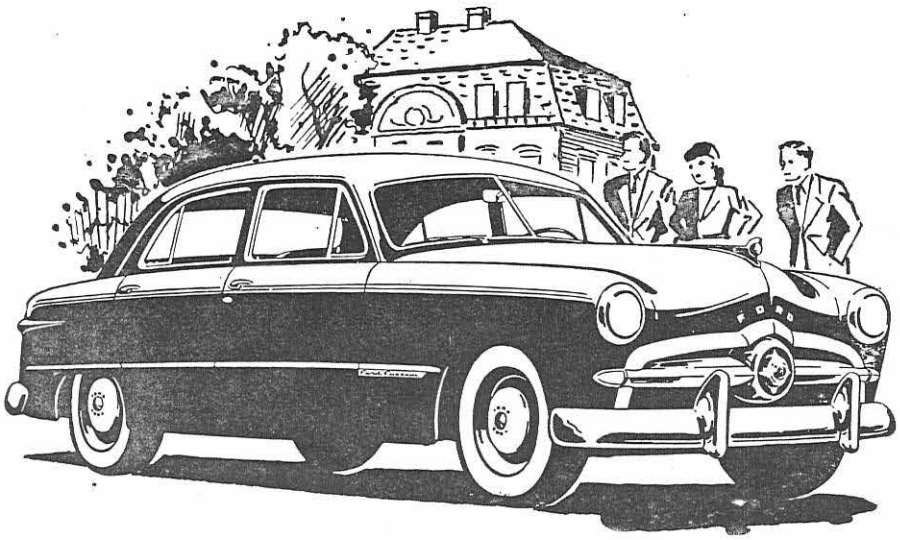

Fremtiden

siger

FORD

Ford SALG & SERVICE

Gunnar Larsen

Autoriseret Ford forhandler Telf. 803 - 804 . Nexø 21

Skadeforsikring

Livsforsikring

Forsikringsaktieselskabet

NYE DANSKE
AF 1864

Afdelingskontoret i Rønne v/ distriktschef H. C. Andersen . Telefon 545

Agenturer i de bornholmske købstæder

Eneforhandling
af NIPU
bygge-møbler
for Bornholm:

COLBERGS BOGHANDEL

Telefon Rønne 122 og 1022. — Fuldstændig kontorforsyning

Bornholms Maskinfabrik

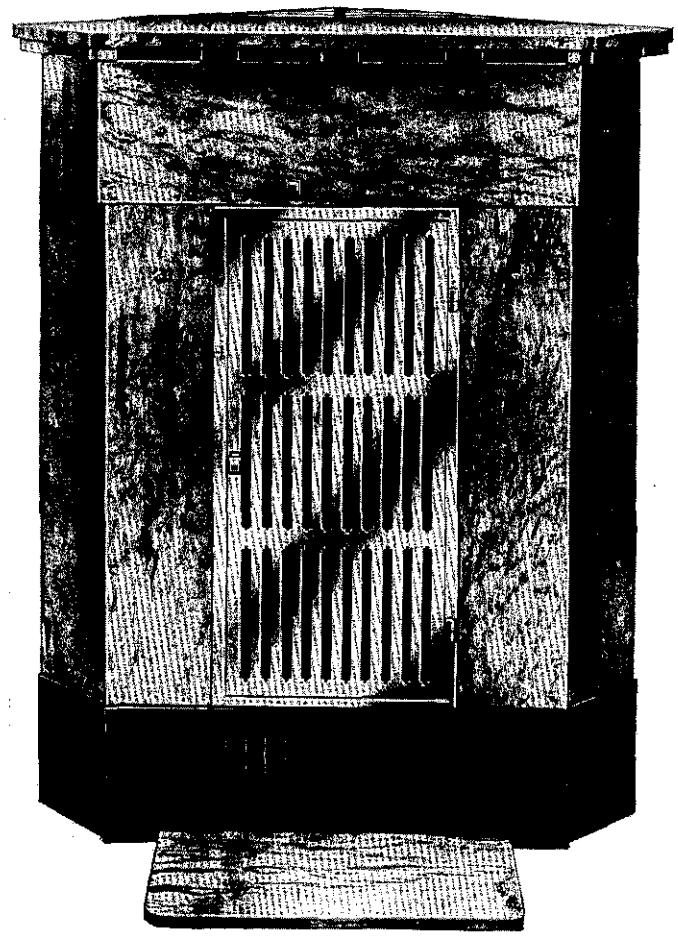

Ved anskaffelsen af en ny ovn eller kamin vil det altid være fordelagtigt at vælge en af vore typer. Støbegodset er ekstra svært og solidt, og vore bekendte runde magasinovne holder 25—40 år uden væsentlig vedligeholdelse. — Vore firkantede ovne og kaminer er forsynet med patenteret brændselsbesparende ristesystem, således at brændselet udnyttes til det yderste. Desuden fremstiller vi komfurer og alt forefaldende bygningsstøbegods. Til vore ovne kan De altid få reservedele til rimelige priser.

Telefoner: Rønne 140 og 534

COLBERGS BOGHANDEL

Største fyldepennelager og eneste fyldepenne-specialværksted på øen

RØNNE